

MOTUS IN VERBO : vedecký časopis mladej generácie Motus in verbo : Young Scientist Journal

---

Recenzovaný časopis Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda vedeckej rady:

doc. PhDr. Peter MIČKO, PhD.

(Katedra histórie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

Vedecká rada:

prof. PaedDr. Ivan ČILLÍK, CSc.

(Katedra telesnej výchovy a športu, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

prof. PaedDr. Martin GOLEMA, PhD.

(Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

PhDr. Anton HRUBOŇ, PhD.

(Katedra európskych kultúrnych štúdií, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Katarína CHOVANCOVÁ, PhD.

(Katedra romanistiky, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. PaedDr. Miroslav KMEŤ, PhD.

(Katedra histórie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Marta KOVÁČOVÁ, PhD.

(Katedra slovanských jazykov, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

prof. PaedDr. Vladimír PATRÁŠ, CSc.

(Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. Mgr. Ulrich WOLLNER, PhD.

(Katedra filozofie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

prof. PhDr. Pavol TIŠLIAR, PhD.

(Katedra etnológie a muzeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave)

dr. Michail J. DRONOV

(Inštitút slavistiky, Ruská akadémia vied, Moskva, Ruska federácia)

Mgr. Jakub CHROBÁK, Ph.D.

(Ústav bohemistiky a knihovníctva, Filozoficko-prírodovedecká fakulta, Slezská univerzita v Opave, Česká republika)

prof. Juris GRANTS, PhD.

(Latvijas Sporta Pedagoģijas Akadēmija, Rīga, Lotyšsko)

Ing. Mgr. Zdeňka JASTRZEMBSKÁ, Ph.D.

(Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita v Brne, Česká republika)

prof. Genovaitė KAČIUŠKIENĖ, CSc.

(Katedra litovského jazyka a komunikácie, Fakulta humanitných vied, Siaulių Universitetas, Litva)

prof. PaedDr. Milada KREJČÍ, CSc.

(Vysoká škola telesnej výchovy a športu Palestra, Praha, Česká republika)

Marilena Felicia LUTA, PhD.

(Fakulta cudzích jazykov a literatúr, Univerzita v Bukurešti, Rumunsko)

Loredana PAVONE, PhD.

(Fakulta humanitných vied, Univerzita v Catanii, Taliansko)

doc. Jan RADIMSKÝ, Ph.D.

(Ústav romanistiky, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česká republika)

prof. Gilles ROUET, CSc.

(Vyšší inštitút manažmentu, Univerzita vo Versailles – Saint-Quentin-en-Yvelines, Francúzsko)

prof. Dr. Wolfgang SCHULZE

(Fakulta cudzích jazykov a literatúr, Univerzita Ludwiga Maximiliána v Mníchove, Nemecko)

Dr. Michal SLÁDEČEK

(Ústav pre filozofiu a sociálnu teóriu, Univerzita v Belehrade, Srbsko)

dr hab Mariola SZYM CZAK-ROZLACH

(Inštitút slovanských filológií, Sliezska univerzita v Katoviciach, Poľsko)

doc. Dr. Marina ŠIMAK SPEVÁKOVÁ

(Odsek za slovakistiku, Filozofická fakulta, Univerzita v Novom Sade, Srbsko)

Šéfredaktorka:

Mgr. Martina KUBEALAKOVÁ, PhD. (Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UMB v Banskej Bystrici)

Redakčná rada:

PaedDr. Zuzana BARIAKOVÁ, PhD. (Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Katarína CHOVANCOVÁ, PhD. (Katedra romanistiky FF UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Michal ŠMIGEL, PhD. (Katedra histórie FF UMB v Banskej Bystrici)

Mgr. Lujza URBANCOVÁ, Ph.D. (Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB v Banskej Bystrici)

PhDr. Ingrid BALÁŽOVÁ (referentka pre medzinárodné vzťahy a edičnú činnosť FF UMB v Banskej Bystrici)

Adresa redakcie:

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
www.motus.umb.sk

E-adresa redakcie:

motusinverbo@umb.sk
www.motus.umb.sk
<http://www.motus.umb.sk/en>

Návrh obálky:

© Igor Duda
Zuzana Bariaková
Martina Kubealaková

Grafická a technická redakcia:

Mgr. Martina Kubealaková, PhD.

Jazyková korektúra:

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori a autorky.

Časopis je zaradený v databázach:

EBSCO (Academic Search Ultimate, Academic Search Complete)
ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences)
OAJI (Open Academic Journals Index)
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities)
Index Copernicus

otus in verbo
vedecký časopis mladej generácie

MOTUS IN VERBO : vedecký časopis mladej generácie
Motus in verbo : Young Scientist Journal

Recenzovaný časopis Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

OBSAH

Lingvistika

MEDIÁLNA HYBRIDNOSŤ NA POLI INTERNETOVÝCH TEXTOV

Antónia Jurečková

7

ZUR FACHLEXIK IN FRAUENZEITSCHRIFTEN: AM BEISPIEL DER ZEITSCHRIFT *COSMOPOLITAN*

VÝSKYT ODBORNÝCH VÝRAZOV V ČASOPISOCH PRE ŽENY: NA PRÍKLADE ČASOPISU *COSMOPOLITAN*

Edita Pelikánová

14

TYPOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ VÝVOJE DEKLINAČNÍHO SYSTÉMU V LATINĚ A ŠPANĚLŠTINĚ

Zuzana Bernátová – Aneta Richterová

24

Literárna veda

DOLINA ISSY: AUTOBIOGRAFIA DUCHOWA I „FILM-WSPOMNIENIE”

DOLINA ISSY: DUCHOVNÁ AUTOBIOGRAFIA A „FILM-PAMÄŤ”

Lidija Rezoničnik

33

PRVNÍ ŽENA, PRVNÍ HŘÍCH? PROMĚNY POJETÍ ARCHETYPY EVY V ČESKÉ POVÁLEČNÉ LITERATUŘE

Karel Střelec

42

Vedy o športe

DIURNÁLNE OSCILÁCIE PRESNOSTI STREĽBY, RÝCHLOSTNÝCH A SILOVÝCH SCHOPNOSTÍ V BIATLONE

Jana Daubnerová

48

VARIA

KONTROVERZE SOUČASNÉ MEDICÍNY (RECENZIA)

Bibiána Marková

55

Študentská vedecká konferencia

UMELECKÉ KOORDINÁTY LEONIDA ANDREJEVA

V KONTEXTE FILOZOFIE ARTHURA SCHOPENHAUERA A FRIEDRICHA NIETZSCHEHO

Natália Dúbravská

59

KYSUCKO-ORAVSKÁ LESNÁ ŽELEZNICA

Monika Odrobiňáková

67

CONTENT

Linguistic

MEDIAL HYBRIDITY IN THE FIELD OF INTERNET TEXTS

Antónia Jurečková

7

LANGUAGE FOR SPECIAL PURPOSES IN WOMEN'S MAGAZINES THE EXAMPLE OF COSMOPOLITAN MAGAZIN

Edita Pelikánová

14

TYPOLGICAL APPRAISAL OF EVOLUTION OF THE DECLENSION SYSTEM IN LATIN AND SPANISH

Zuzana Bernátová – Aneta Richterová

24

Literary Science

THE ISSA VALLEY: SPIRITUAL AUTOBIOGRAPHY AND "FILM-MEMORY"

Lidija Rezoničnik

33

FIRST WOMEN, ORIGINAL SIN? MODIFICATIONS OF ARCHETYPE OF EVE IN CZECH POST-WAR LITERATURE

Karel Střelec

42

Sport Studies

DIURNAL OSCILLATIONS OF SHOOTING PRECISION, SPRINT AND STRENGTH ABILITIES IN BIATHLON

Jana Daubnerová

48

VARIA

CONTROVERSIES OF CONTEMPORARY MEDICINE (REVIEW)

Bibiána Marková

55

Students Scientific Conference

LITERARY WORK OF LEONID ANDREYEV

IN THE CONTEXT OF ARTHUR SCHOPENHAUER'S AND FRIEDRICH NIETZSCHE'S PHILOSOPHY

Natália Dúbravská

59

THE KYSUCE-ORAVA FOREST RAILWAY

Monika Odrobiňáková

67

Vážení čitateľky a vážení čitateľa,

teší nás, že Vám môžeme opäť predložiť nové číslo časopisu *Motus in verbo*. Obsahuje deväť príspevkov, ktoré sú delené do troch hlavných kategórií. V prvej je šesť štúdií, tematicky orientovaných na oblasť lingvistiky, literárnej vedy a vied o športe. Druhá, *VARIA*, obsahuje jednu recenziu a tretia prináša dva príspevky, ktoré sa umiestnili v katedrových kolách študentskej vedeckej aktivity na najlepšom mieste.

Antónia Jurečková sa zamyšľa nad *Mediálnou hybridnosťou na poli internetových textov* na korpuse textov uverejnených na portáloch *sme.sk* a *cas.sk*. Približuje jazykové vyjadrovanie z pohľadu opozície ústnosti a písomnosti, verejnosti a súkromnosti, oficiálnosti a neoficiálnosti, pripravenosti a nepripravenosti, monologickosti a dialogickosti, pričom mediálnu hybridnosť vníma ako používanie zmiešaných jazykových kódov v rámci jednej platformy. Konštatuje, že to, čo kedysi platilo výlučne pre ústny prejav, dnes nachádzame aj v písaných prejavoch, že hoci skúmané písomné prejavy patria medzi pripravené, vykazujú vlastnosti ústnosti. Poukazuje tiež na stieranie hranice medzi verejným a súkromným.

V priestore skúmania časopiseckých textov ostáva aj Edita Pelikánová, ktorá venuje pozornosť výskytu odborných výrazov v časopisoch pre ženy na príklade časopisu *Cosmopolitan*. Štúdiá uverejnená v nemeckom jazyku si v skúmanom čísle 03/2014 pod drobnohľad zobrala odborné výrazy z oblasti medicíny. Autorka konštatuje, že v článku sa vyskytujú také odborné výrazy, ktoré nie sú všeobecne známe. Následne predpokladá (aj očakáva) presné vysvetlenie používaných pojmov, avšak uvádza, že odborné výrazy sú definované len sporadicky. Ak je nejaký termín vysvetlený, je použitá stratégia príkladu alebo synonyma, nie definície.

Románom *Dolina Issy* laureáta Nobelovej ceny Czesława Miłosza a rovnomennou filmovou adaptáciou režiséra Tadeusza Konwického sa zaoberá štúdiá v poľskom jazyku Lidije Rozoničnikovej. Skúma realizáciu pásma rozprávača v románovej štruktúre a jej prispôsobenie filmovému médiu. Chronotopickou analýzou románu a antropologicko-morfologickou analýzou filmu príspevok približuje spôsoby verbálneho a audiovizuálneho zobrazenia spomienky dospelého rozprávača na rodnú krajinu a čas detstva. Výsledkom je aj zaradenie analyzovaných diel do kategórie duchovnej autobiografie a „filmu-pamäti“.

Karel Střelec si do centra svojho skúmania postavil archetyp Evy v českej povojnovej literatúre a usiluje sa interpretovať jej podobu v básnických zbierkach Vladimíra Holana, Karla Šiktanca, v dráme Milana Kunderu, skladbe Václava Honsu, v románe Jana Balabána a básnickej zbierke Petra Hrušku, čím ponúka zaujímavý literárny obraz jej rôznych podôb.

Nemenej zaujímavým je rozhodne príspevok Jany Daubnerovej, ktorá testovala individuálne diurnálne oscilácie presnosti streľby, rýchlostných a silových schopností v biatlone v závislosti od premennej času a porovnávala ich s testovaním realizovaným o rok skôr. V závere pripúšťa možnosť, že diurnálny rytmus nemá významný vplyv na streleckú výkonnosť pretekárky v biatlone a skôr sa prikláňa k tvrdeniam, že významným faktorom vplyvajúcim na streleckú výkonnosť v biatlone je úroveň psychickej výkonnosti. Tiež konštatuje, že v tejto zaujímavej oblasti je potrebné realizovať ďalšie výskumy.

O aktuálnych problémoch lekárskej etiky a psychológie sa píše v knihe *Kontroverze súčasnej medicíny*, vydanej Českou lekárskou komorou. Autorka Bibiána Marková v recenzii približuje významnosť jednotlivých kapitol a oceňuje najmä otvorenú diskusiu o problémoch etických aspektov v medicíne.

Umelecké koordináty tvorby Leonida Andrejeva v kontexte filozofie A. Schopenhauera a F. Nietzscheho skúma v práci prezentovanej na študentskej vedeckej aktivite Natália Dúbravská. Vychádza z predpokladu, že na formovaní svetonázoru spisovateľa L. Andrejeva sa významnou mierou podieľali práve obaja filozofi. Konštatuje, že výsledkom autorovho tvorivého úsilia je neortodoxný obraz stavu hlbokej duševnej paralýzy a marazmu ruskej spoločnosti a predzvesti blížiacej sa sociálnej kataklizmy, pričom Andrejev analyzuje a interpretuje spoločenskú situáciu cez prizmu nemeckej voluntaristickej filozofie a východiskom jeho interpretácie sa stávajú dva protichodné názorové systémy. V prvom prípade ide o Schopenhauerovu pesimistickú filozofiu kvietizmu, odmietajúcu superioritu vôle a vyzývajúcu k mortifikácii akýchkoľvek vôľových prejavov v duchu asketizmu. Druhým ideovým východiskom je, naopak, inklinácia k Nietzscheho individualistickému vitalizmu, proklamujúcemu absolútnu nepodmienenosť a nadradenosť vôle k životu a potrebu návratu k autentickému bytiu.

Druhým príspevkom z kategórie študentskej vedeckej aktivity je práca Moniky Odrobiňákovej o Kysucko-oravskej lesnej železnici, v ktorej detailným historickým skúmaním cez archívne pramene a dobovú tlač pripomína významnosť nielen tejto lesnej železnice. Jej vznik je spojený s potrebou zdokonaľiť dopravnú infraštruktúru s cieľom podporiť vývoz tovaru, najmä dreva, z územia dnešného Slovenska. Keďže však štát nemal záujem investovať do rozvoja priemyslu na našom území, na základe povolení sa začali stavať súkromné úzkorozchodné dráhy, ktoré nahradili dopravu po vodných tokoch a súčasne prispeli k rozkvetu drevárskeho priemyslu.

Pripomínáme, že časopis je publikačne určený študentom a študentkám všetkých troch stupňov vysokoškolského vzdelávania (bakalársky, magisterský a doktorandský) vrátane postdoktorandskej pozície, ako aj vedeckým a odborným pracovníkom a pracovníčkam vedeckých ústavov, vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií (najviac 5 rokov od udelenia titulu PhD.), ktorých témy príspevkov budú korešpondovať s tematickým zameraním časopisu a splnia požiadavky určené štatútom a jeho prílohami. Štúdie a recenzie sú organizované v sekciách etika, etnológia, filozofia, historické vedy, kulturoológia, lingvistiká, literárna veda, odborová didaktika, translatológia, vedy o športe.

Ďakujem členkám a členom redakčnej a vedeckej rady, recenzentom a recenzentkám a autorom a autorkám príspevkov. Želám vám aj v ich mene podnetnosť čítania.

Martina Kubealaková

MEDIÁLNA HYBRIDNOSŤ NA POLI INTERNETOVÝCH TEXTOV

MEDIAL HYBRIDITY IN THE FIELD OF INTERNET TEXTS

Antónia Jurečková

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

7301 všeobecná jazykoveda, 3. rok štúdia, denná forma štúdia

antonia.jureckova@umb.sk

Školiteľka: **doc. Zuzana Bohušová, PhD. (zuzana.bohusova@umb.sk)**

Klíúčové slová

ústnosť, písomnosť, hybridita, mienkotvorné texty, bulvárne texty, médiá

Key words

orality, writing, hybridity, broadsheettexts, tabloidtexts, media

1. Úvod

Príspevok približuje jazykové vyjadrovanie v osiach protichodných pólů ústnosti a písomnosti, ktoré sa v rámci elektronického prostredia často prelínajú a vytvárajú tak hybridné kontúry jazykového prejavu. Do analýzy zahrňáme aj ďalšie opozičné dvojice, ktoré vstupujú do zorného poľa. Mediálnu hybridnosť vnímame ako používanie zmiešaných jazykových kódov v rámci jednej platformy. To, čo kedysi platilo výlučne pre ústny prejav, dnes nachádzame aj v písanej podobe.

Na komparáciu v rámci výskumnej sondy sme do analyzovanej vzorky zaradili texty z dvoch najčítanejších periodík na slovenskom mediálnom trhu: denník *Sme* (www.sme.sk) a *Nový čas* (cas.sk). *Sme* v našom výskume reprezentuje serióznú (tzv. mienkotvornú) tlačovinu. *Nový čas* reprezentuje bulvárny denník s vysokou predajnosťou, a teda najväčším dosahom na čitateľskú obec. Zvolené texty v priestore elektronických médií spoločne s pripojenými diskusiami budeme s ohľadom na stanovené hypotézy analyzovať vo svetle piatich lingvistických opozícií štruktúrneho charakteru, ktoré sformuloval J. Findra (2009, s. 12). Ide o faktory komunikačnej situácie, pri ktorých dochádza k napätiu: písomnosť – ústnosť, verejnosť – súkromnosť, oficiálnosť – neoficiálnosť, pripravenosť – nepripravenosť, monologickosť – dialogickosť.

P. Jesenská (2007, s. 55 – 57) uvádza, že kvalitné noviny boli pôvodne založené na formálnom prístupe a na vzdelanom čitateľovi so širokým spektrom záujmov, požadujúcim najmä vecnú a pravdivú informáciu. Čitateľ od tohto druhu tlačovín očakával nezaujaté a objektívne spravodajstvo, na základe ktorého si mohol vytvoriť vlastný názor. Autorka upozornila na zmenu dôrazu seriózných médií na dianie na domácej a zahraničnej politickej scéne, keďže v súčasnosti v tomto formáte nachádzajú svoje uplatnenie aj komerčné témy. Napríklad domáce spravodajstvo spolu s názorovými rubrikami a komentármi tvorí v denníku *Sme* už iba 10 až 15 %. Z uvedeného dôvodu čitateľ stráca objektívny pohľad na prezentované udalosti v spleti rôznych iných informačných obsahov.

Populárna, resp. bulvárna tlač predstavuje výrazne neformálny prístup k čitateľovi a tomu zodpovedá aj jej menší formát pri printovej verzii, výber neformálnych jazykových prostriedkov a voľnejšie narábanie s jazykom. Titulky sú oveľa väčšie a články výrazne kratšie ako v kvalitných novinách. Prioritou bulvárneho denníka je vzbudzovať emócie prezentovaním zákulisných informácií zo súkromného života známych a populárnych ľudí. Zábavnosť, nie informatívnosť, je primárny faktor. Autorka tiež konštatuje, že v internetovom priestore sa stierajú hranice medzi „serióznym“ broadsheetom (tzv. mienkotvorným denníkom) a „klebetným“ tabloidom (tzv. bulvárnym denníkom) (Jesenská, 2007, s. 57).

V analýze sa sústreďujeme aj na kultúru vyjadrovania v sfére internetových textov, ktorá variuje v závislosti od faktorov komunikačnej situácie. Zdanie veľmi zlej situácie v jazykovej kultúre Slovákov azda vychodí z oveľa väčšej frekvencie hovorenej aj písanej reči médií a tlače (vrátane

reklamných pútačov, internetu a pod.), ako to bolo v minulosti. Od 90. rokov 20. stor. nastal na Slovensku rozmach médií, preto môžeme počuť a čítať oveľa viac než v minulosti, a tak logicky vnímame aj väčší počet nespisovných výrazov, ktoré sa často opakujú už niekoľko desaťročí. Taká istá situácia je v tlači – tzv. bulvárna tlač je na Slovensku v súčasnosti jednou z najpredávanejších. Obsah takejto tlače sa úmyselne prispôsobuje jazyku čitateľov. Očakávali by sme, že pracovníci médií budú svoj prejav ladiť do publicistického štýlu, no veľmi často ho realizujú v hovorovom štýle s množstvom prvkov patriacich do oblasti jazykového štandardu, ba až subštandardu (Rendár, 2014, s. 83).

„Internet je iné, špecifické médium, komunikácia v tomto priestore má rozličné podoby, ale najmä je rýchla. Preto sa stáva, že nie je dostatok času na korekciu napísaného, čo nie je dobre, lebo pokiaľ ide napr. o blogy či komentáre, sú to texty určené pre verejnosť, to znamená, že sa ako pri každej oficiálnej komunikácii predpokladá aj vyžaduje istá vyššia úroveň jazykovej kultúry. Dnes môže svoj ‚produkt‘ zavesiť na internet prakticky každý, i ten, kto nemá skúsenosti s písaním, ale možno by si niektorí prispievatelia mali uvedomiť, že svojím prejavom reprezentujú sami seba a že ich prejav o nich mnohé prezrádza...“ (Mislovičová, 2016).

V tejto súvislosti V. Patráš (2013, s. 183) uvádza: „V písomných prejavoch sa exponuje predovšetkým hovorový úzus, oscilujú synchrónne ustálené normy písanej komunikácie a znižuje sa ich spoločenská záväznosť a skupinové rešpektovanie.“

V internetovom prostredí inherentne vybavenom vlastnosťou písanosti vstupujú do textových produktov bez prívlečných rozpakov zreteľné jazykovo-komunikačné prejavy ústnosti. Sklony prvotne upútať a až druhotne zabezpečovať požadované funkcie – informatívnu, persuzívnu funkciu, agendu setting a pod. – sa prejavujú na hĺbkovej a povrchovej úrovni samotného textu (Patráš, 2012, s. 176). Ukazuje sa, že v oblasti elektronickej komunikácie dochádza k iným podmienkam pre realizáciu jazyka. Ako následok môžeme pozorovať, že popri slušných a kultúrnych spôsoboch vyjadrovania nájdeme aj prázdne, primitívne a jazykovo neprijateľné, ba dokonca až vulgárne formy písomného či ústneho vyjadrovania (Findra, 2009, s. 12).

2. Analytická sonda do vybraných internetových textov

Vychádzajúc z opisu jazykovej situácie v prostredí elektronickej tlače, formulujeme nasledovné hypotézy:

Hlavná hypotéza: V analyzovaných novinových písaných komunikátoch sa nachádzajú jazykovo-komunikačné prejavy ústnosti.

Čiastková hypotéza č. 1: V textoch bulvárnych denníkov sa prejavy ústnosti vyskytujú viac ako v textoch mienkotvorných denníkov. Výrazné zastúpenie bude zreteľné v diskusných príspevkoch.

Čiastková hypotéza č. 2: Do analyzovaných textov prenikajú jazykovo nevhodné (nespisovné) formy vyjadrovania, ktoré narúšajú kultúru vyjadrovania v oblasti verejnej komunikácie.

Tematicky sme sa zamerali na problematiku prezidentských volieb vo Francúzsku a na voľbu generálneho riaditeľa RTVS. Zdrojovú databanku utvárajú:

a) tzv. mienkotvorné texty

A1: <https://svet.sme.sk/c/20527447/najmladsi-od-napoleona-macron-tromfne-trudeaua-nie-vsak-orbana.html>

B1: <https://domov.sme.sk/c/20503566/vybor-zverejnil-vyzvu-na-prihlasovanie-kandidatov-na-generalneho-riaditeľa-rtvs.html?ref=av-center#axzz4hEyjy3Cp>

b) tzv. bulvárne texty

A2: <https://www.cas.sk/clanok/545147/francuzsko-bude-mat-najmladsieho-prezidenta-v-historii-zachrani-fesak-macron-europu/>

B2: <https://www.cas.sk/clanok/546574/pozname-kandidatov-na-sefa-telerozhlasu-vyvola-boj-o-rtvs-dalsiu-vladnu-krizu/>

Do analýzy zahrnieme aj rozbor diskusných príspevkov k vybraným článkom (A1-1, B1-1 – A2-2, B2-2).

2.1. Z pohľadu opozície písomnosť – ústnosť

Novinové komunikáty (A1, B1) prinášajú spravodajské aktuality prezentujúce informácie o dianí vo svete aj na Slovensku. V elektronických denníkoch je čitateľský priestor v oboch prípadoch narušený reklamnými textami a obrazovou prílohou, čo na príjemcu pôsobí rušivo predovšetkým pri prijímaní a spracúvaní seriózneho spravodajstva.

Realizácia prostredníctvom elektronického média ovplyvňuje ich charakter. Z hľadiska formy realizácie ide o písomné texty, ktoré sa kódujú na klávesnici a sú publikované vizuálne, „na skle“ (Patráš, 2012, s. 176). Gramatické chyby nie sú prítomné v textoch A1, B1, A2, B2, čo svedčí o kultivovanosti autorov publicistických textov, to však stojí v kontraste s analyzovanými diskusnými príspevkami (napr. VYDÍM). Na platforme mienkotvorného periodika (text A1) ako príznakové hodnotíme použitie názvu zahraničného denníka *The Economist* vo vyskloňovanej podobe (*Macron je podľa The Economistu*); ako riešenie by sme navrhli použitie *podľa časopisu The Economist*.

V diskusiách (B1-1, A2-1, B2-2) sa, prirodzene, oveľa viac vyskytujú jazykovo-komunikačné prejavy ústnosti. Diskutéri sú pri tvorbe svojich výpovedí oveľa uvoľnenejší a spontánnejší ako autori spravodajských príspevkov. Nechávajú plynúť svoje pocity bez zdržanlivosti a často sú ich prejavy emočne silne zafarbené:

napr: Artificial intelligence- B1-1: „*Je mi zle z toho, že politik môže niekoho niekde dosadiť - uzdavno tu mal byť tlak na odobratie týchto privilégií. Pre mňa za mňa nech sa konkurzu zúčastní aj bezdomovec ale nikdy sme nemali politikom toto dovoliť - **Ľudia budíček !!!!**“*, teza 18- A2-1: „*Keby zajtra **skapal**, zanikne Slovensko???*“, vlado 469- B2-1: *PREBOHA NIE-ZASE BUDETE **VYMYVAT OVECKAM MOZOCKY!!! VED VIETE, ZE ZDRAVOTNICTVO MAME V DEZOLATNOM STAVE!!! CO BUDE S OVECKAMI???***

V poslednom prípade vidíme aj grafické zdôraznenie výpovede prostredníctvom použitia veľkých písmen. V komunikátoch sa ústnosť podčiarkuje aj pričinením prítomnosti expresívnych výrazov, napr: *to je len bábka, obyčajná fraška, vyšachovať*, emotikonov a nespisovné výrazy, napr. *telerozhlasu, BABÁM, pajáca, debka*. V týchto diskusiách sa vyskytujú nedokončené výpovede, ktoré sú príznačné pre ústne prejavy. Vo funkcii apoziopézy sa často používajú tri alebo i viac bodiek:

napr. ennio (B2-1): *aj na vaspridepockajte...*, alebo pevnosť (B1-1): *A hneď sa to istým politikom nepáči....*

Priestor internetových diskusií je naozaj veľmi otvoreným a liberálnym miestom, čo však často ide na úkor kvality a kultúry vyjadrovania.

2.2. Z pohľadu opozície verejnosť – súkromnosť

Všetky štyri analyzované texty patria do sféry verejnej komunikácie, keďže ide o texty publikované v priestore verejne dostupných informácií vo formáte publicistických textov. Vlastnosť verejnosti týchto textov vyplýva z neznámosti, potenciálnosti adresáta. Tematicky a obsahovo sú informácie určené pre nešpecifikovanú cieľovú skupinu. Texty A2 a B2 sa však snažia upútať neformálnym titulkom, využívaním štylisticky hovorových výrazových prostriedkov, aby prilákali čitateľov (A2: *Zachráni fešák Macron Európu?* B2: *Vyvolá boj o RTVS ďalšiu vládnú krízu?*). V oboch prípadoch sú súčasťou titulky aj otázky. Z tohto pohľadu sa vyjadrovaním prikláňajú do sféry súkromnej interakcie. Familiárnosť formulácií využívajú hlavne formáty bulvárnych časopisov. Môže ísť aj o využívanie známych porekadiel či frazeologizmov:

napr. B2: ***Kde sa dvaja bijú, môže zvíťaziť aj tretí.** Toto porekadlo by mohlo platiť pri Michalovi Ruttkayovi (61). **Do karát mu môže hrať fakt**, že ako majiteľ reklamnej agentúry robil kampane viacerým politickým stranám a s niektorými politikmi sa dôverne pozná.*

Napätie na osi verejnosť – súkromnosť sa prejavuje predovšetkým v priestore internetových diskusií. Nachádzajú sa vo verejne prístupnom internetovom mieste, avšak ich lexika, štylistika i syntax nesú prvky slovenského jazykového dorozumievania zo súkromnej komunikačnej sféry. Vo verejnom priestore diskusií A2-1, B1-1 a B2-2 sa často vyskytujú prejavy súkromnej komunikácie respondentov. Expresivita a emocionálnosť vyjadrovania niekedy prechádza aj do vulgárnosti:

poslania reflektujú aktuálne dianie; tzv. horúce témy dňa je potrebné často spracovať v krátkych časových intervaloch, čo sa odzrkadlí aj na výsledných produktoch. Faktor nedostatku času a tlak elektronického prostredia spôsobujú prirodzený výskyt hovorových a nespisovných výrazov v analyzovaných textoch. Texty A1, A2, B1, B2 sa pohybujú na osi pripravenosť – nepripravenosť z nášho pohľadu niekde uprostred, pretože nejde o texty pripravované dlho dopredu.

Príspevky v diskusiách (A2-1, B1-1 a B2-2) sú obsahovo i formálne neukončené, nepripravené a spontánne. Nepripravenosť textov je viditeľná i na pravopisných či syntakticko-štylistických nedostatkoch hovoriacich:

Bobor5: *rotschildovský je aký? starí politici sú zlí, noví tiež?* (nepoužívanie veľkého písmena na začiatku vety), patri.archia: *aj sa podobajú....s Matovičom* (fragmentárne výpovede), Artificialintelligence: *No tak to chcem vydieťako MikuSMERAcivysachuju, a daju si tam tetu Ťapákovú za dobre služby na MZV. (gramatické chyby)*, AntonVilon: *Ddiktátor Robo sa chce rovnať Orbánovi, Putinovi, Eerdoganovi!* (preklepy).

J. Klincková (2010) zdôrazňuje, že relativizovanie spisovnej normy sa odráža v slabej jazykovej kompetencii používateľov jazyka, čo dokazujú gramatické prešľapy v gramatických tvaroch (napr. roly/role, v maile/v maili) absencia korešpondencie pri vykaní, absencia rodových tvarov v oslovení. Uvedené tendencie sa odzrkadľujú v syntaxi, v gramatickej a sémantickej štruktúre vety a javoch, ktoré sú konštituujúcimi prvkami výpovedí.

J. Horecký (1995, s. 46 – 47) rozvádza v rámci hodnotenia jazykového prejavu kritérium správnosti ako vyjadrovanie v zhode s kodifikáciou. Ukazuje sa, že výsledky jazykového vzdelávania po opustení školy a začlenení do širšieho jazykového spoločenstva sa vytrácajú a sú nedostatočné. Nerešpektovanie alebo skôr neznalosť kodifikovaných tvarov (a teda neschopnosť používať hodnotovú kategóriu správnosť) sa však zisťuje aj v bežnej komunikácii, ba aj v „nekontrolovateľnej“ mediálnej komunikácii.

2. 5. Z pohľadu pozície monologickosť – dialogickosť

„Monologickosť internetových textov je teda iba potenciálna, podmienená tým, že autor tvorí svoj text odizolovane, bez priameho kontaktu s adresátom. Ich dialogický charakter treba spájať s tým, že tu ide spravidla o bezprostrednú reakciu na repliku iného podávateľa (...)“ (Findra, 1997, s. 4).

Text A1 je monologický text bez prvkov dialógu, pretože nevyvolal ani reakciu vo forme diskusie pod článkom. Text B1 má monologický charakter a je informačne nasýtený. V prípade textov A2 a B2 ide o monologické texty, ktoré sú popretkávané priamou rečou a obrazným vyjadrovaním. Texty (A1, A2, B1, B2) môžeme z hľadiska dialogickosti vidieť ako podnet na vytvorenie diskusie. Tieto texty vtedy vytvárajú základ pre ďalšiu konverzáciu dialogického charakteru. Dialogickosť sa prejavuje v diskusných príspevkoch (B1-1, B2-2, A2-2). Vzniká komunikačný kontakt medzi neznámymi, predovšetkým anonymnými komunikantmi. Ich interakcia je priateľská i nepriateľská, no vo veľkej miere hlavne neformálna. Jednotlivé repliky na seba nadväzujú a niekedy vytvárajú osobitnú vetvu konverzácie:

napr: Artificialintelligence: *suhlas s RTVS tiezpozeramuz iba, zlepšili sa, stavec: Tiež súhlas, spravodajstvo normálne nepozerám, ale RTV sa natoľko zlepšila, že občas pozriem. Hlavne markízu a joj po neférovom otravovaní reklamou som nezapol hádam 5 rokov.* Artificialintelligence: *Markíza a JOJ majuuzmna stopku uz asi aj viac rokov.*

3. Záverečné poznámky

V súlade s hlavnou hypotézou nachádzame v analyzovaných textoch vlastnosti ústnosti napriek tomu, že ide o pripravené písomné texty publikované prostredníctvom elektronického média. I keď písomná forma textov je z hľadiska formálnej realizácie nespochybniteľná, hlavne v textoch bulvárneho charakteru a najvýraznejšie v diskusiách do pozornosti vstupujú fragmenty autentickej hovorovej reči, čo potvrdzuje prvú čiastkovú hypotézu. Naším cieľom bolo poukázať na fakt, že s úmyslom primárne upútať čitateľa siahajú autori článkov hlavne v bulvárnych denníkoch po jazykových prostriedkoch patriacich do sféry súkromnej komunikácie. Následkom toho sa bežne

v dennej tlači stretávame so subštandardnými, ba aj nespisovnými jazykovými prejavmi. Druhá čiastková hypotéza sa odvíja v závislosti od faktoru verejnosti. Pri publicistických textoch (A1, A2, B1, B2) táto vlastnosť nie je diskutabilná. Zaujímavé je však sledovať, ako sa vplyv elektronického prostredia prejavuje na vnímaní faktoru verejnosť. Predovšetkým diskutéri na fórach pod článkami (A1-1, A2-2, B1-1, B2-2) reagujú na obsah príspevku v kontextoch, ktoré pripomínajú súkromnú neverejnú komunikáciu. Tomu nasvedčuje aj ich kultúra vyjadrovania. Čitateľ nadobúda pocit, akoby komunikanti zabúdali, že ich príspevok je verejne prístupný pre široké spektrum čitateľov. Vyjadrujú sa aj k donedávna tabuizovaným témam, a to neadekvátnym, často až vulgárnym spôsobom. V rámci opozičnej dvojice oficiálnosť – neoficiálnosť texty A1 a B1 oscilujú viac na póle oficiálnosti a ostatné jazykové prejavy na póle neoficiálnosti. Z hľadiska pripravenosti texty A1, A2, B1, B2 sa približujú viac k pólu pripravenosť a ich príslušné diskusné príspevky k opačne stojacemu bodu nepripravenosť. Zároveň ich radíme k dialogickým textom. Vysoký stupeň monologickosti vykazujú texty A1 a B1. Texty A2 a B2 kmitajú na osi monologickosť a dialogickosť, viac sa však približujú k monologickosti.

J. Findra (1998, s. 100) konštatuje, že hoci texty vznikajúce v internetovom priestore primárne charakterizujú a utvárajú vlastnosti písomnosti, verejnosti, oficiálnosti, pripravenosti a monologickosti, hybridnosť týchto textov spôsobuje rozpory v tomto hlavnom zaradení. Dôsledky vnímame napr. vo výbere slovnej zásoby s vlastnosťou ústnosti/hovorenosti. Deje sa tak v titulkoch a tele správy vrátane lexikalizovaných frazém, nenáležitim slovoslede a príznakovom členení výpovede.

Literatúra

- FINDRA, Ján. 1997. Štylistika internetových textov. In: *Slovenská reč*, roč. 62, 1997, č. 5, s. 1 – 11. ISSN 1337-9569
- FINDRA, Ján. 1998. *Jazyk, reč, človek*. Bratislava : Q111, 1998. 110 s. ISBN 80-85401-69-X
- FINDRA, Ján. 2009. *Jazyk v kontextoch a v textoch*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2009. 312 s. ISBN 978-80-8083-924-6
- Francúzsko bude mať najmladšieho prezidenta v histórii. Zachráni fešák Macron Európu? Dostupné na internete: <https://www.cas.sk/clanok/545147/francuzsko-bude-mat-najmladsieho-prezidenta-v-historii-zachrani-fesak-macron-europu/> [cit. 2017-5-10]
- HORECKÝ, Ján. 1995. Hodnotové pole jazykového vedomia. In: ONDREJOVIČ, Slavo – ŠIMKOVÁ, Mária: *Sociolinguistika Slovac 1. Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied. Dostupné na: http://www.juls.savba.sk/ediela/sociolinguistica_slovaca/1995/1/sls1.pdf [cit. 2017-5-10]
- JESENSKÁ, Petra. 2007. *Jazyková situácia na Slovensku v kontexte EU s ohľadom na anglicizmy v slovenskej dennej tlači*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied. 91 s. ISBN 80-8083-225-0
- KLINCKOVÁ, Jana. 2010. Syntax hovorených komunikátov. In: *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie: zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. 9. 2009 v Banskej Bystrici*. Ed. Jana Klincková. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010, s. 29 – 34.
- MISLOVIČOVÁ, Sibyla. 2016. In: JAKUBCOVÁ, Romana – KOVÁČOVÁ, Petra. *Aj pri blogoch sa vyžaduje vyššia jazyková kultúra*. Dostupné na internete: <https://visibility.sk/blog/sibyla-mislovicova-aj-pri-blogoch-sa-vyzaduje-vyssia-jazykova-kultura/> [cit. 2017-9-10]
- MK SR: Kritizuje úroveň používania slovenčiny na úradoch i médiách. Dostupné na internete: <http://www.sita.sk/en/2014/04/14/mk-sr-kritizuje-uroven-pouzivania-slovenčiny-na-uradach-i-mediach/> [cit. 2017-8-2]
- Najmladší od Napoleona. Macron tromfne aj Trudeaua, nie však Orbána. Dostupné na internete: <https://svet.sme.sk/c/20527447/najmladsi-od-napoleona-macron-tromfne-trudeaua-nie-vsak-orbana.html> [cit. 2017-5-10]
- PATRÁŠ, Vladimír. 2009. *Sociolinguistics Aspects of electronically determined communication*. Karviná : Slezská univerzita v Opavě – Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné : Studia Oeconomica. Scientific monographs, 2009. 155 s. ISBN 978-80-7248-522-2

- PATRÁŠ, Vladimír. 2012. Sociolingvistické výskumy bezprostrednej komunikácie a dynamika pojmu ústnosť. In: *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Slawistów, Mińsk 2013*. Biblioteka „LingVariów”, T. 15. Red. H. Kurek. Kraków : Uniwersytet Jagielloński – Wydział Polonistyki, 2012, s. 171 – 182. ISBN 978-83-7638-237-1
- PATRÁŠ, Vladimír. 2013. „Zapísané texty“ a stratifikačné koncepcie slovenčiny. In: *Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy. Zborník príspevkov venovaných prof. PhDr. Ivorovi Ripkovi, DrSc. pri príležitosti jeho životného jubilea*. Ed. M. Imrichová – J. Kesselová. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 187. ISBN 978-80-555-0838-2.
- Poznáme kandidátov na šéfa telerozhlasu. Vyvolá boj o RTVS ďalšiu vládnu krízu? Dostupné na: <https://www.cas.sk/clanok/546574/pozname-kandidatov-na-sefa-telerozhlasu-vyvola-boj-o-rtvs-dalsiu-vladnu-krizu/> [cit. 2017-5-10]
- RENDÁR, Ľubomír. 2014. *Kapitoly zo slovenských dejín jazykovej kultúry od polovice 20. storočia po súčasnosť*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2014. 92 s. ISBN 978-80-8082-806-6
- Výbor zverejnil výzvu na prihlasovanie kandidátov na generálneho riaditeľa RTVS. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/20503566/vybor-zverejnil-vyzvu-na-prihlasovanie-kandidatov-na-generálne-ho-riaditeľa-rtvs.html?ref=av-center#axzz4hEyjy3Cp> [cit. 2017-5-10]

Summary

This article depicts the communication between orality and writing in the field of electronic media. In this area the borderlines between them appear to be unclear and these language forms are combined and mixed up. The analysis describes also other relevant opposition factors influencing communication and texts that were presented by J. Findra (2009, p 12) namely oral vs. written, official vs. non-official, public vs. private, prepared vs. non-prepared, monological vs. dialogical. Medial hybridity is present in the mixed codes used within one platform. Features exclusively characteristic for orality in the past are nowadays present in writing as well.

O autorke

Antónia Jurečková sa vo svojom výskume zameriava na prieniky medzi ústnosťou a písomnosťou na príklade žánru tlačené interview. Sleduje rozvoj kolokvializácie v podobe konceptu stopy hovorenosti v písomných verejných textoch.

Antónia Jurečková, Javorová 1, 97409 Banská Bystrica, Slovensko

ZUR FACHLEXIK IN FRAUENZEITSCHRIFTEN

AM BEISPIEL DER ZEITSCHRIFT *COSMOPOLITAN*

VÝSKYT ODBORNÝCH VÝRAZOV V ČASOPISOCH PRE ŽENY

NA PRÍKLADE ČASOPISU *COSMOPOLITAN*

LANGUAGE FOR SPECIAL PURPOSES IN WOMEN'S MAGAZINES

THE EXAMPLE OF *COSMOPOLITAN* MAGAZIN

Edita Pelikánová

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta OU, Ostravská univerzita v Ostravě

německý jazyk, 4. rok studia, prezenční studium

edita@lunettes.cz

Školitelka: **prof. PhDr. Lenka Vaňková, Dr. (lenka.vankova@osu.cz)**

Schlusswörter

Frauenzeitschrift, Fachsprachen, fachliches Thema, Verwendung von fachlichen Ausdrücken in einem nichtfachlichen Text, Definitionen von Fachlexik

Kľúčové slová

časopis pre ženy, odborný jazyk, odborná téma, použitie odborných slov v neobornom texte, definície odborných slov

1. Einleitung

Der Fachsprachenforschung widmete man sich intensiv schon im letzten Drittel des 20. Jahrhunderts (vgl. Vaňková/Satzger, 2015, S. 9). Seitdem gewinnen Fachsprachenuntersuchungen immer mehr an Bedeutung, denn der Kreis der Verwendung von Fachsprachen, fachsprachlicher Lexik und fachsprachlichen Inhalten weitet sich immer mehr aus. Vor allem fachsprachliche Ausdrücke wurden zum festen Bestandteil des alltäglichen Lebens und dass nicht nur auf Ebene einer fachexternen Kommunikation, d.h. die Kommunikation Experte – Laie, sondern auch auf Ebene der Vermittlung eines wissenschaftlichen Inhaltes durch die Kommunikation nicht Experte – Laie. Auf Wissensvermittlung begrenzen sich heutzutage nicht nur populärwissenschaftliche Zeitschriften, sondern auch Zeitschriften mit allgemeiner Orientierung, d.h. ohne bestimmte Spezialisierung. Aus diesem Grund interessiert mich, wie fachsprachliche Inhalte in den Life-Style Magazinen für Frauen dargestellt werden, welche Vorkenntnisse man von den Leserinnen erwartet und wie man in den Artikeln mit der fachsprachlichen Lexik arbeitet. Das Ziel meiner Analyse im Rahmen dieses Beitrags ist daher zu erfassen, welche fachlichen Ausdrücke aus welchen fachlichen Bereichen gerade in dem untersuchten Artikel zu finden sind. Im Weiteren interessiert mich, wie die Redakteurin mit den einzelnen fachlichen Ausdrücken umgeht – ob diese von ihr erklärt, definiert oder durch ein Beispiel erläutert werden.

Die Cosmopolitan ist eine Frauenzeitschrift, die jeden Monat weltweit erscheint. Es handelt sich um ein Life-Style Magazine, besonders für Frauen, das in einzelnen Rubriken (1) Themen aus verschiedenen Bereichen bearbeitet. Die Rubriken wiederholen sich in jeder Ausgabe der Zeitschrift. Die einzelnen Themen entsprechen den heutigen meistverbreiteten Werten in der Gesellschaft und sollen den Frauen in ihren alltäglichen Lebenssituationen behilflich sein, damit sie ihre Leben als erfolgreich und zufrieden bewerten können. Laut Angaben von Bauer Media Print (URL1) sind Frauen, die Cosmopolitan lesen, gebildete Frauen mit einem guten Lebensstandard. Sie haben ein gutes Einkommen und sind erfolgreich im Beruf. Berufstätig ist die Hälfte der Leserinnen und vierzig Prozent von ihnen arbeiten in leitenden Positionen. Vierzig Prozent der Leserinnen haben einen Hochschulabschluss. Die Cosmopolitan zielt auf eine Generation von Frauen zwischen 18 und 40 Jahren. Die Verfasser der einzelnen Artikel in der Cosmopolitan sind die Redakteure (vor allem Redakteurinnen) der Zeitschrift. Sie sind keine Experten (Expertinnen) im fachlichen Bereich, sie sind professionelle Schreiber, die versuchen, fachliche Themen zu vermitteln (Burger, 2005, S. 339). Die

Fotos der Redakteurinnen, die bei einigen Rubriken mit dem Namen der Redakteurin erscheinen zeigen, dass das Alter der Redakteurinnen und das des Zielpublikums übereinstimmt. Beide Gruppen befinden sich in der gleichen Altersgruppe, daher ist zu vermuten, dass sie ein ähnliches Leben führen und die alltäglichen Situationen, in denen sie sich befinden, identisch sein können. Die Redakteurinnen sind somit fähig, sich in das Leben der Leserinnen hineinzusetzen und dies bei der Gestaltung der Artikel mit den aktuellen Themen auszunutzen. Die Redakteure machen sich in der Regel ein bestimmtes Bild von ihren Rezipienten und nach diesem Bild gestalten sie dann ihre Texte (vgl. Burger, 2005, S. 9). Dies geschieht ganz gezielt im Hinblick auf das Zielpublikum. Daneben gibt es noch Richtlinien, die von der Redaktion bestimmt werden und an denen sich die Redakteure bei der Gestaltung ihrer Texte halten müssen.

Primär ist die *Cosmopolitan* keine fachliche Zeitschrift und auch keine populärwissenschaftliche Zeitschrift. Trotzdem sind in jeder Ausgabe der *Cosmopolitan* Artikel zu finden, die über ein fachliches Thema berichten oder einen fachlichen Hintergrund haben, z.B. aus dem Bereich der Psychologie, Medizin oder Technik. Die Redakteurinnen sind keine Expertinnen in den genannten Fachbereichen, sie sind Journalistinnen. Es handelt sich also in diesen Fällen nicht um eine fachliche Kommunikation unter Experten und auch nicht zwischen Experten und Laien. In den meisten Artikeln mit einer fachlichen Thematik findet man als Quelle (fachlichen Hintergrund) einen Verweis auf ein Buch oder auf einen Experten im gegebenen Fachbereich.

2. Zum untersuchten Artikel

Der Titel des untersuchten Artikels lautet „blutJUNG“ und stammt von Marie-Luise Wenzlawski, Redakteurin der Zeitschrift *Cosmopolitan*. Der Artikel befasst sich mit dem Thema des Faceliftings und behandelt die Problematik dieser Prozedur, die mit Eigenblut der Patientinnen durchgeführt wird. Der Text enthält Informationen über die einzelnen Schritte der Prozedur. Die Redakteurin vermittelt den Leserinnen Informationen über die Gewinnung, Verarbeitung und rückwärtige Applikation des Blutes.

Der untersuchte Artikel ist in der Rubrik „BEAUTY&BODYLOVE“ zu finden. Sowohl die Benennung der Rubrik, als auch die Benennung des Artikels selbst deuten auf den ersten Blick nicht auf ein Thema mit fachlichem Hintergrund. Nach dem Durchlesen des Leads allerdings, weckt das Interesse der Leserinnen das Bindestrich-Kompositum *Eigenblut-Behandlungen*, wobei das Kompositum *Eigenblut* die medizinische Sprache evoziert. Die Lexeme „Eigenblut“ und „Behandlung“ rufen die Vorstellung einer ärztlichen Behandlung hervor. Die Atmosphäre einer medizinischen Behandlung verstärken zusätzlich noch zwei Fotos unten auf der zweiten Seite des Artikels, die unter der Überschrift platziert sind. Die Fotos zeigen zwei Frauen, die im Bett liegen und deren Gesichter voll mit Blut verschmiert sind. Die Analyse (2) des Artikels besteht aus drei Schritten: Erfassen des Textganzen, Erfassen der Textelemente und Kontextualisierung des Textes (vgl. Wolf, 2014, S. 17). Bei der Analyse wird der Artikel als ein Komplex angesehen, zu dem mehrere Komponenten gehören: nicht nur der Textkörper selbst, sondern auch bildliche Elemente und graphische Zeichen (vgl. Burger, 2005, S. 205) (3). Im Rahmen des Beitrags konzentriere ich mich auf die Analyse der lexikalischen Ebene.

Der Artikel (als ein Komplex angesehen) (4) hat einen Umfang von drei Seiten. Auf einem Teil der dritten Seite wurde eine Anzeige platziert. Die Anzeige bietet ein Produkt aus der Apotheke an, allerdings weist dieses Produkt einen indirekten Zusammenhang mit dem Text und seinem Inhalt auf.

Der Textkörper ist in zwei Spalten gegliedert, die Spalten wiederum in Abschnitte geteilt. Die Zwischenüberschriften der einzelnen Abschnitte sind durch fettgedruckte Buchstaben deutlich markiert und bilden im fließenden Text Orientierungspunkte. Diese Punkte haben die Funktion von Wegweisern und deuten die einzelnen Schritte der Behandlung an. Sie ermöglichen somit das konsultierende Lesen, das typisch gerade für die Zeitungsartikel ist (vgl. Willberg/Forssmann, 1997, S. 35). Einen dominanten Teil des Artikels stellen Bilder dar. Eine auffällige Abbildung befindet sich auf der ersten Seite des Artikels und nimmt die ganze Seite ein. Das Bild eröffnet das Thema des Artikels. Die zwei kleinen Fotos der Frauen nach der Behandlung, die sich auf der zweiten Seite unten befinden, spiegeln das Thema des Blutes deutlich wider. Spezielle graphische Zeichen stellen die vier

eingeschobenen Zusatztexte in Tropfenform dar, die man auf der letzten Seite finden kann. Diese kurzen Texte fassen die wichtigsten Informationen zum Thema zusammen.

3. Arbeit der Redakteurin mit der Fachlexik

Fachsprachen zeichnen sich durch mehrere Merkmale aus, einen wichtigen Aspekt bei der Analyse der Artikel mit fachlicher Thematik bildet allerdings die fachsprachliche Terminologie. Bei der Gestaltung der Artikel mit fachlicher Thematik bedienen sich die Autoren der Fachlexik, da diese ermöglicht, sich richtig, verständlich und sachgemäß zum relevanten Thema auszudrücken. Bei der Gestaltung eines populärwissenschaftlichen Artikels, also in dem Kommunikationsbereich Experte – Laie, erfolgt die Benutzung der fachlichen Lexik unter unterschiedlichen Bedingungen. Die Fachwörter müssen für die Rezipienten das Lesen und den Einstieg in die Problematik nicht nur eindeutig und explizit machen, sondern auch das erforderliche Wissen vermitteln. Das bedeutet, dass die Rezipienten den Text und somit die behandelte Problematik verstehen müssen. Dazu dienen in den populärwissenschaftlichen Texten nicht nur Erklärungen der Fachlexik direkt im Text (vgl. Niederhauser, 1999, S. 143), sondern auch verschiedene Glossare am Ende des Textes. Diese ermöglichen dem Rezipienten, sich die neuen Fachwörter anzueignen, was zur besseren Verständlichkeit des Textes und seiner Problematik führt. In Frauenzeitschriften und Life-Style Magazinen allgemein sind allerdings keine populärwissenschaftlichen Studien zu erwarten. Die Gestaltung der Artikel mit einem fachlichen Hintergrund erfolgt nach den Strategien der Vermittlung des Fachwissens an ein breites Publikum (vgl. Burger, 2005, S. 340, Niederhauser, 1999, S. 117). Damit erwartet man als Rezipient, der über keinerlei Vorwissen über medizinische Fachthemen verfügt, das auch die Benutzung der Fachlexik dieser Prämisse entspricht. Man erwartet, dass die Menge der benutzten Fachwörter mit der Plattform korrespondiert und dass die Fachwörter, die im Text vorkommen, erklärt werden.

Im Artikel „blutjung“ ist fachliche Lexik aus mehreren Bereichen zu finden. Die meisten Fachwörter gehören zur medizinischen Fachterminologie, allerdings gibt es im Text auch Fachwörter aus dem Bereich der Pharmazie oder der Biochemie (5), die aber wiederum einen engen Zusammenhang mit dem Bereich der Medizin aufweisen.

Die gefundenen fachlichen Ausdrücke lassen sich in mehrere semantische Felder unterteilen:

- Benennungen von chemischen Verbindungen, Substanzen und Elemente (*die Aminosäure, das Calciumchlorid, die Hyaluronsäure, das Mangan, das Silizium, das Zink*)
- Benennungen von Medikamenten (*die Anästhesiecreme, das Antibiotikum*)
- Benennungen von Blutkomponenten (*das Blutkörperchen, das Blutplasma, das Blutplättchen, das Plasma, der Thrombozyt*)
- Benennungen von Hautkomponenten (*das Bindegewebe, die Bindegewebszellen, das Elastin, das Gewebe, die Hautzelle, das Kollagen, die Oberhaut, die Stammzelle*)
- Benennungen von Komponenten des menschlichen Blutkreislaufes (*das Gefäß, die Vene*)
- Benennungen von Geräten (*der Dermapen, der Dermaroller, die Mesotherapie-Pistole*)
- Benennungen von Prozeduren (*die Eigenblutbehandlung, die Mesotherapie, die PRP-Therapie*)

In der Tabelle (Anhang 1) wurden die gefundenen Fachwörter alphabetisch angeordnet sowie den einzelnen fachlichen Bereichen zugeordnet. Es gibt auch Wörter, die nach der ersten Analyse die Zugehörigkeit zu der fachsprachlichen Lexik aufgewiesen haben, allerdings wurden sie dann in keinem Wörterbuch gefunden. Es handelt sich um die Lexeme *die Hyaluronsäure, das Dermapen* oder *die Mesotherapie*. Diese Tatsache kann einerseits mit dem Phänomen der sog. Pseudofachwörtern zusammenhängen, die in den Artikeln als wissenschaftlich wirken sollen, die aber zu der fachlichen Lexik nicht gehören, andererseits kann die Ursache darin liegen, dass es sich um neue Benennungen, z.B. neuer Geräte oder Prozeduren, handelt, die noch nicht als Fachwörter lexikalisiert wurden.

Die Analyse zeigte, dass im Text auch Fachwörter vorkommen, die als motivierte Komposita in den Wörterbüchern nicht zu finden sind, z.B. *die Anästhesiecreme*. Nach der Zerlegung der

Komposita in einzelne Teilkomponente und ihre Überprüfung in den Wörterbüchern, stellte sich heraus, dass das Kompositum im Wörterbuch nicht zu finden ist - im Unterschied zu seinen einzelnen Teilkomponenten.

Eine weitere Gruppe problematischer Ausdrücke bilden Fachwörter, die zwar als selbständige Wörter im Text vorkommen und in den Wörterbüchern nicht gefunden wurden, aber als Teilkomponente von verschiedenen Komposita fungieren können und als solche auch in Wörterbüchern zu finden sind. Es handelt sich um Lexeme wie *die Wunde* (6) oder *das Gefäß* (7). Die Zugehörigkeit des Lexems *die Wunde* zu dem Bereich der Medizin wurde im Korpus (URL5) überprüft und festgestellt, dass zu den meisten Treffern gerade die Verbindung mit den Adjektiven *blutende*, *klaffende*, *tiefe* oder *schwärende* und mit dem Verb *nähen* gehört. Das Lexem *das Gefäß* weist dagegen Merkmale eines polysemantischen Lexems auf, denn es kommt im Korpus (URL5) sowohl als ein alltägliches Wort in der Bedeutung einer Dose oder eines Geschirrs (*ein Gefäß mit Wasser*, *ein leeres Gefäß*, *ein Gefäß mit Deckel*), als auch als ein fachsprachlicher Ausdruck aus dem Bereich der Medizin (*Gefäß- und Unfallchirurgie*) vor. Die meisten Treffer stehen jedoch für die Verbindung Wasser-Gefäß und zeigen, dass im Korpus (URL5) die alltägliche Variante des Lexems im Vordergrund steht. Einen Filter (vgl. Lewandowski, 1990, S. 723) bilden in solchen Fällen gerade der Kontext oder die Situation, in der sich der Text befindet, denn anhand derer kann der Rezipient die richtige Bedeutung des Wortes entschlüsseln.

Die größte Gruppe bezüglich der Wortart unter dem spezialsprachlichen Wortschatz bilden die Substantive (vgl. Fluck, 1996, S. 48). Die Substantive bilden auch in dem analysierten Artikel die Mehrheit. Zu finden sind allerdings ebenfalls andere Wortarten, obwohl sie nur im geringen Maße vertreten sind. Es handelt sich um zu den Adjektiven angehörende Lexeme *chirurgisch* und *körpereigen*, zu den Adverbien angehörendes Lexem *hypoallergen* und zu den Verben gehörende Lexeme *injizieren* und *zentrifugieren*.

Die fachsprachlichen Texte sind durch eine bestimmte Exaktheit gekennzeichnet, die vor allem durch die Exaktheit der Fachwörter zum Ausdruck kommt. Fachwörter sollen sich durch Eindeutigkeit, Exaktheit und Explizitheit (vgl. Roelcke, 2010, S. 70) kennzeichnen. Daher ist die Verwendung von synonymischen Ausdrücken und mehreren Ausdrücken für einen Inhalt in den fachsprachlichen Texten nicht vorgesehen. In dem analysierten Artikel bedient sich die Autorin allerdings sowohl synonymischer Ausdrücke (*Thrombozyten/Blutplättchen*), mehrerer Ausdrücke für einen Inhalt (*Vampir-Lifting/Vampire Treatments/Eigenblut-Behandlung/PRP-Therapie*), als auch unterschiedlicher Orthographie der fachwörtlichen Lexik (*Eigenblut-Behandlung/Eigenblutbehandlung*, *Calcium/Kalzium*), womit die oben erwähnte These allemal als strittig vorkommt. Die Ursache kann darin liegen, dass die Autorin damit eine höhere und intensivere kommunikative Wirkung bei den Leserinnen erzielen wollte – in den Leserinnen ruft sie den Eindruck eines fundierten Artikels hervor. Allerdings ist diese Strategie für die Leserinnen eher verwirrend. Sie müssen sich mehrere fachsprachliche Ausdrücke merken, was nicht gerade zu mehr Verständnis beim Lesen führt.

3.1. Zur Wortbildung der fachlichen Lexik

In den Fachsprachen allgemein gibt es zwei Möglichkeiten, neue Benennungen der sich ständig entwickelten fachlichen Gebiete zu schaffen. Erstens handelt es sich um die Neologismen, also um Neuschöpfungen, und zweitens um die Terminologisierung, d.h. Wörter aus der der Gemeinsprache mit einer neuen Bedeutung auszustatten (vgl. Götze/Hess-Lüttich, 1999, S. 358). Wolf (vgl. Wolf, 2013:7) unterscheidet drei sprachliche Techniken der Begriffsbenennung: die Entlehnung aus einer anderen Sprache, die Wortbildung und die Metapher oder die Metonymie. Eine bedeutende Rolle spielt die Wortbildung durch die Zusammensetzung und die Ableitung, wobei die Wortbildung durch Zusammensetzungen deutlich überwiegt. Bei der Zusammensetzung handelt es sich um die Kombination zweier oder mehrerer fachlichen Ausdrücke:

- *Anästhesiocreme*, die
- *Calziumchlorid*, das, (8)

als auch um die Kombination zweier oder mehrerer Ausdrücke aus der Alltagssprache, die dann zusammen ein Fachwort entstehen lassen:

- *Bindegewebe, das*
- *Stammzelle, die.*

Die meisten fachlichen Ausdrücke im Artikel folgen dem Inhaltsmuster eines Determinativkompositums (z.B. *Anästhesiecreme, die*), es sind allerdings auch Dekomposita zu finden (z.B. *Bindegewebszelle, die*), die in nur geringem Maße im Text vertreten sind. Die Konstituentenanalyse der Determinativkomposita hat gezeigt, dass keine Wortart die Mehrheit bei der Wortbildung aufweist. Die Konstituenten der im Text vorkommenden Determinativkomposita bilden die Kombinationen: Substantiv + Substantiv, Verb + Substantiv, Verb + Verb oder Adjektiv + Substantiv. Einige Komposita bestehen aus Komponenten, die anderer Herkunft sind – z.B. das Kompositum *Anästhesiecreme*, dessen erste Konstituente *Anästhesie* griechischer Herkunft und zweite Konstituente *Creme* französischer Herkunft ist. Bedeutend für die Thematik sind vor allem Ausdrücke, die Geräte benennen. Es handelt sich im vorliegenden Fall um die Produktnamen *Dermapen* und *Dermaroller*, die wiederum dem Inhaltsmuster des Determinativkompositums entsprechen. Die erste Konstituente der beiden Komposita *Derma* ist griechischer Herkunft, die zweiten Konstituenten *pen* und *roller* gehören zum Wortschatz der englischen Sprache. Eine deutsche Variante der beiden Benennungen findet man im Text nicht. Der Grund dafür liegt in der Tatsache, dass die Autorin die Produktnamen aus den Internetseiten, die diese Prozedur anbieten, übernommen hat.

Interessant ist auch das Kompositum *PRP-Therapie*, das wiederum im engen Zusammenhang mit der Textthematik steht. Es handelt sich um ein Determinativkompositum, dessen erste Konstituente ein Abkürzungswort (ein Buchstabenwort) und zweite Konstituente ein Basismorphem (Substantiv) ist, mit einem Bindestrich als Fugenelement. Die Abkürzung *PRP* steht für die englischen Lexeme „platelet-rich plasma“, und die zweite Konstituente *Therapie* ursprünglich griechischer Herkunft ist. Das Kompositum besteht aus Komponenten nicht deutscher Herkunft, obwohl dies nicht auf den ersten Blick zu erkennen ist.

Im Text erscheinen auch Komposita, dessen zweite Konstituente ein Substantiv mit Suffixderivation – Diminutivbildung ist (*Blutkörperchen, Blutplättchen*). Interessant ist die Tatsache, dass es sich nur um Komposita handelt, die mit Blut zusammenhängen.

Auch für die Wortbildung durch Ableitung findet man im Text interessante Belege. Es handelt sich z.B. um das Präfix „hypo“ im Lexem *hypoallergen*, das wiederum griechischen Ursprungs ist. Auch das Substantiv *Elastin*, abgeleitet von „elastisch“ geht auf das griechische „elastós“ zurück.

Das Kompositum *Mesotherapie* besteht aus zwei Konstituenten: „Meso“ und „Therapie“. Die erste Konstituente determiniert die zweite, d.h. dass Therapie durch „Meso“ näher bestimmt wird. „Meso“ als Präfix griechischer Herkunft mit der Bedeutung „mitten“ ist Bestandteil des Lexems Mesoderm und gerade das Lexem Mesoderm ist die Basis für die Abkürzung „Meso“ im Kompositum „Mesotherapie“. Im Lexem „Mesotherapie“ geht es also nicht um eine explizite Präfixableitung durch das Präfix „meso-“, sondern um ein determinatives Kompositum, in dem die Therapie durch Meso (Basis: Mesoderm) näher bestimmt wird. Mesoderm bedeutet „mittleres Keimblatt“. Aus diesem bilden sich u.a. Haut und Bindegewebe, also gerade die Bereiche, die Ziel der Mesotherapie sind (9).

3.2. Zu den Definitionen der fachlichen Lexik im Text

Wie schon der Überblick der fachlichen Lexik in der Tabelle zeigt, enthält der Artikel zahlreiche Fachausdrücke. Somit entsteht die Frage, wie die Autorin mit diesen Fachausdrücken arbeitet. Sind diese für den Rezipienten verständlich, erklärt man die Wörter aus den fachlichen Bereichen ausreichend und explizit?

Der Text behandelt die PRP-Therapie, ein verfahren, das mit dem medizinischen Bereich im Zusammenhang steht (die ersten Andeutungen dazu vermitteln den Leserinnen die Komponenten des Bildes: Spritze und Blut). Das Kompositum selbst wird im Text allerdings nicht erklärt. Es wird den Leserinnen zwar angedeutet, was PRP bedeutet (sowohl auf Englisch, als auch auf Deutsch), aber eine genaue Erklärung, was die einzelnen Komponenten des Syntagmas bedeuten, ist im Text nicht

zu finden. Es ist gerade diese Problematik, über die der Artikel berichtet, die eindeutig und klar erklärt werden soll, bevor man zu den tieferen Erkenntnissen und Details der einzelnen Prozeduren übergeht.

Das Lexem *Plasma* wird im Text nicht näher betrachtet. Im Text gibt es keine Erklärung, was genau *Plasma* ist oder wo es sich im Körper befindet. Aus einem allgemeinen Vorwissen können sich alle Leserinnen ein grobes Bild davon machen, was *Plasma* ist, aber eine konkrete Beschreibung im Text fehlt. Zumindest aus dem Grunde, dass *Plasma* eine wichtige Rolle gerade bei der medizinischen Prozedur, die im Artikel besprochen wird, spielt. Es ist bemerkenswert, dass sich die Autorin mit der Tatsache, was *Plasma* ist oder wo im Körper es sich befindet, nicht befasst hat, allerdings widmet sie sich im Text der Erklärung, wie *Plasma* entsteht: „*Das Plasma entsteht, wenn man Blut gleich nach der Entnahme aus der Vene zentrifugiert, die roten und weißen Blutkörperchen entfernt und mit Calciumchlorid und speziellen Aminosäuren versetzt.*“ Durch diese Definition der Plasma Entstehung tauchen allerdings neue medizinische Fachwörter auf (*die Vene, zentrifugieren, Blutkörperchen, Calciumchlorid, Aminosäuren*), die im Text wiederum ohne weitere Erklärung oder Spezifikation vorkommen.

Das Lexem *Thrombozyten* wird im Text genau erklärt. Die Erklärung erfolgt zwar nicht nach den Regeln der klassischen aristotelischen Definition, verständlich ist aber die Erklärung allemal: „*Thrombozyten gehören zu den Zellbestandteilen des Blutes und spielen bei seiner Gerinnung eine Rolle. Thrombozyten erhalten sogenannte Wachstumsfaktoren, die Bindegewebszellen stimulieren, die Produktion von Kollagen und Elastin anregen und das gesamte Gewebe reparieren.*“ Diese Definition wird durch ein Beispiel ergänzt, damit sich die Leserinnen ein klares Bild davon machen können, welche Funktion die Thrombozyten im Körper erfüllen: „*Schneidet man sich zum Beispiel in den Finger, werden sie durch die verletzten Gefäße angelockt und sorgen dafür, dass das Blut gerinnt und die Wunde sich wieder schließt.*“ Leider entstehen durch die Erklärung und durch das Beispiel weitere medizinische Fachwörter, die wiederum im Text nicht behandelt werden und deren Erklärung für die Leserinnen sicher von Bedeutung sein könnte (*Wachstumsfaktoren, Kollagen, Elastin*).

Zu dem Lexem *Stammzellen* äußert die Autorin nur in Kürze, dass sie „*ebenfalls die Regeneration mit Kollagenneubildung anregen*“.

In einem engen inhaltlichen Zusammenhang mit dem Text und seinem Thema stehen die Komposita *Dermapen* und *Dermaroller*. Beide Lexeme benennen Geräte, die bei der Prozedur eine wichtige Rolle spielen, denn sie werden bei der Applikation des Blutes zurück in die Haut benutzt. Diese Lexeme wurden in keinem Wörterbuch gefunden – einerseits liegt das daran, dass es sich um relativ neue medizinische Behandlung handelt und die Benennung der Geräte noch nicht lexikalisiert wurde, andererseits kann es auch mit der Tatsache zusammenhängen, dass die Benennung einen geschützten Produktnamen darstellt (URL4). Beide Ausdrücke wurden im Korpus (URL5) überprüft und es hat sich gezeigt, dass der Begriff *Dermaroller* mit acht Treffern den Zusammenhang gerade mit der im Artikel behandelten Prozedur aufweist. Für den Begriff *Dermapen* dagegen wurde im Korpus (URL5) kein Beleg gefunden. Allerdings wird das Lexem *Dermapen* im Text genau beschrieben: „*Das ist ein Nadelstempel, der mit dem Plasma beladen wird und es mit feinen Stichen in die Haut bringt.*“ Eine exakte Beschreibung finden die Leserinnen auch zu dem zweiten Gerät, dem sog. *Dermaroller*: „*... eine mit feinen Nadeln besetzte Walze, die über die Haut gerollt wird, tröpfelt dann das Plasma darüber und arbeitet es mechanisch ein.*“ Die Erklärung der beiden Geräte mit Hilfe der klassischen Definition bietet den Leserinnen eine klare Auskunft über die Geräte und ermöglicht ihnen, sich ein exaktes Bild darüber zu machen, wie die Geräte aussehen und wie man mit ihnen während der Prozedur arbeitet.

4. Zusammenfassung

Der Artikel „blutjung“ behandelt eine Prozedur aus dem medizinischen Bereich. Es handelt sich um eine Beschreibung der Prozedur, Erläuterung dessen, was bei der Prozedur mit der Patientin geschieht, welche Geräte benutzt werden und wie der wirksame Stoff gewonnen und anschließend verwendet wird.

Die Autorin des Artikels ist Redakteurin der Zeitschrift *Cosmopolitan*, die auch Artikel zu anderen Themen verfasst. Daher ist zu vermuten, dass sie sich nicht nur auf Themen mit einem medizinischen Hintergrund konzentriert und über ein Fachwissen gerade im medizinischen Bereich verfügt. Trotzdem stellt sie sich (im Rahmen des untersuchten Artikels) in die Rolle eines Fachmanns mit dem Ziel der Vermittlung des Fachwissens an die Leserinnen. Um ihre Rolle zu festigen, bedient sie sich insbesondere der Fachlexik, die ihr "Expertenwissen" unter Beweis stellen und ihre Sachkompetenz gegenüber den Leserinnen unterstreichen soll. Aus Sicht einer gewöhnlichen Leserin kommt der Artikel nach dem ersten Durchlesen interessant und fundiert zum Vorschein. Nach dem zweiten und etwas gründlichem Durchlesen merkt man als Leserin bestimmte Defizite:

Im Artikel erscheinen fachliche Ausdrücke aus dem medizinischen Bereich. Wenige von diesen Fachausdrücken stammen aus dem Bereich der Chemie und Pharmazie. Nicht alle von diesen fachlichen Ausdrücken werden im alltäglichen Leben gebraucht und genauso erwartet man von den Leserinnen eines Life-Style Magazins kein spezielles Vorwissen oder keine Ausbildung im medizinischen Bereich. Daher setzt man voraus, dass die Erklärung der im Text benutzten Ausdrücke, ausführlich und präzise ist. Der Anteil der erklärten Fachausdrücke im Text ist allerdings gering. Durch eine klassische aristotelische Definition wird kein fachlicher Ausdruck beschrieben, nur wenige von ihnen wurden durch ein Beispiel erläutert oder mit einem synonymischen Ausdruck umschrieben. Eine Ausnahme bilden die Ausdrücke *Dermapen* und *Dermaroller*, die zwar in einem engen Zusammenhang mit der Problematik stehen, aber keine überprüften Fachwörter, sondern nur Produktnamen, sind. Die meisten der Fachwörter erscheinen im Text ohne weitere Erläuterung. Da man voraussetzt, dass die Leserinnen der *Cosmopolitan* gebildete Frauen sind, ist zu vermuten, dass sie eine Vorstellung davon haben, was die einzelnen Fachwörter bedeuten und zu welchem fachlichen Bereich sie gehören. Zu einem klaren und eindeutigen Effekt beim Lesen würde allerdings genauere Betrachtung der Fachwörter von großer Bedeutung, auch in der Form eines Glossars am Ende des Artikels.

Bemerkungen

- (1) z.B. Beauty, Psycho, Liebe, Sex, Karriere
- (2) Mit den ausführlichen Analysen der einzelnen Artikel der Zeitschrift *Cosmopolitan* beschäftige ich mich im Rahmen meiner Dissertation.
- (3) Burger spricht in diesem Zusammenhang von einem „Multitext“, in dem die verbalen Bausteine häufig mit Bildern und/oder graphischen Elementen zusammen erscheinen.
- (4) als sog. Multitext
- (5) Die fachliche Lexik aus dem Artikel wurde zuerst in eine Tabelle ausselektiert, dann im Duden online Wörterbuch überprüft und folglich im medizinischen Wörterbuch (Mokrošová) und im wissenschaftlich-technischen Wörterbuch nachgeschaut.
- (6) Duden Medizinische Fachausdrücke (1998): „Gefäßhaut, Gefäßklappe, Gefäßkrisen, Gefäßschwamm, Gefäßregeneration...“
- (7) Duden Medizinische Fachausdrücke (1998): „Wundliegen, Wundrose, Wundstarrkrampf“
- (8) die alltagsprachliche Variante: Kalziumchlorid (www.duden.de – Informationen entnommen am 15. 1. 2017).
- (9) Informationen zu Mesoderm und Keimblatt entnommen aus www.mesotherapie.org (letzter Zugriff am 18. 1. 2017).

Anhang 1: Übersicht der Fachlexik

Lexem	Duden -Gebrauch	Wörterbuch	als Teilkomponente
Akne-Patient, der			Akne, das (Medizin)
Aminosäure, die	Chemie	Mokrošová	
Anästhesiecreme, die			Anästhesie, die (Medizin)

Antibiotikum, das	Pharmazie	Mokrošová	
Bindegewebe, das	Medizin	Mokrošová	
Bindegewebszellen, die			Bindegewebe, das (Medizin)
Blutkörperchen, das		Mokrošová	
Blutplasma, das	Medizin	Mokrošová	
Blutplättchen, das	Medizin		
Calziumchlorid, das	fachsprachlich		
Dermapen, der			
Dermaroller, der			
Dermatologe, der	Medizin	Mokrošová	
Eigenblut, das	Medizin	Mokrošová	
Eigenblut-Behandlung, die	Medizin	Mokrošová	als Eigenblutbehandlung
Elastin, das	Biochemie	Mokrošová	
Filler-Unterstützung, die			
Fremdstoff, der	Medizinisch	tech. Wörterbuch	(nach dem Kontext)
Gefäß, das	Medizin	Mokrošová	
Gewebe, das	Medizin	Mokrošová	
Hautzelle, die	Biologie		
Hyaluronsäure, die			
hypoallergen	Medizin		
chirurgisch	Medizin	Mokrošová	
injizieren	Medizin	Mokrošová	
Kollagen, das	Biologie	Mokrošová	
körpereigen	Biologie	Mokrošová	
Mangan, das		Mokrošová	
Mesotherapie, die			
Mesotherapie-Pistole, die			
Oberhaut, die	Biologie, Medizin	Mokrošová	
Plasma, das	Medizin	Mokrošová	
PRP-Therapie, die			
Silizium, das	Chemie	Mokrošová	Silicium, das (Chemie Fach.)
Stammzelle, die	Medizin		die Zelle (x)
Thrombozyt, der	Medizin	Mokrošová	
Vene, die	Medizin	Mokrošová	

Wunde, die		Mokrošová	
zentrifugieren	Fachsprache	Mokrošová	
Zink, das			

Literatur

- BURGER, Harald. 2005. *Mediensprache, Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien*. Berlin : Walter de Gruyter, 2005. 486 S. ISBN 3-11-017353-0
Cosmopolitan, Ausgabe März 2014 (Rubrik Beauty&Bodylove)
- DUDEN. 1998. *Das Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke*. Mannheim, 1998. ISBN 3-411-04616-3
- DUDEN. 2003. *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim, 2003. ISBN 3-411-05505-7
- EROMS, Hans-Werner. 2008. *Stil und Stilistik, Eine Einführung*. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2008. 293 S. ISBN 978-3-503-09823-1
- FLUCK Hans R. 1996. *Fachsprachen und Bibliographie*. Tübingen und Basel : Francke Verlag, 1996. 361 S. ISBN 3-7720-1294-9
- GÖTZE/HESS-LÜTTICH. 1999. *Grammatik der deutschen Sprache, Sprachsystem und Sprachgebrauch*. München : Bertelsmann Lexikon Verlag Gütersloh, 1999. 702 S. ISBN 3-577-10465-1
- KOVAŘÍK, Karel (Hrsg.). 2001. *Deutsch-tschechisches wissenschaftlich – technisches Wörterbuch*. Brno : Littera Brno, 2001. 1135 S. ISBN 80-85763-12-5
- LEWANDOWSKI, Theodor. 1990. *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg, Wiesbaden : Quelle&Meyer Verlag, 1990. ISBN 3-494-02173-2
- LÜGER, Heinz Helmut. 1995. *Pressesprache*. Tübingen : Max Niemayer Verlag, 1995. 177 S. ISBN 0344-6697
- MOKROŠOVÁ, Ivana. 2002. *Německo-český, česko-německý lékařský slovník*. Praha : Grada Publishing, 2002. 912 S. ISBN 80-247-0218-5
- NIEDERHAUSER, Jürg. 1999. *Wissenschaftssprache und populärwissenschaftliche Vermittlung*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1999. 276 S. ISBN 3-8233-5358-6
- ROELCKE, Thorsten. 2010. *Fachsprachen*. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2010. 269 S. ISBN 978-3-503-12221-9
- STANEK, Charlotte. 2007. *Kreativ! Und jetzt? Basiswissen für Grafiker und Mediengestalter*. Heidelberg : Redline GmbH, 2007. 160 S. ISBN 978-3-8266-1785-0
- STÖCKL, Hartmut. 2004. *Die Sprache im Bild – Das Bild in der Sprache, Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im massenmedialen Text*. Berlin : De Gruyter, 2004. 421 S. ISBN 3-11-018027-8
- VAŇKOVÁ, Lenka – SATZGER, Axel. 2015. Statt eines Vorworts: Fachsprachen als Katalysator für die Annäherung von akademischer Ausbildung und gesellschaftlichen Bedürfnissen. In: SATZGER, Axel –VAŇKOVÁ, Lenka – WOLF, Norbert Richard: *Fachkommunikation im Wandel*, Ostrava 2015, S. 9 – 12. ISBN 978-80-7464-745-1
- WILLBERG, Hans Peter – FORSSMANN, Friedrich. 1997. *Lesetypographie*. Mainz : Schmidt, 1997. 332 S. ISBN 3-87439-375-5
- WOLF, Norbert Richard. 2013. Eine moderne Universität braucht die Sprachwissenschaft. In: *Studia Germanistika Nr. 12/2013*, Filosofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava, S. 5 – 9.
- WOLF, Norbert Richard. 2014. Keine Erzählung, sondern eine Beschreibung. Zu dem Kurztext „Eine Maschine“ von Thomas Bernhard. In: *Der Deutschunterricht*, Nr. 2, 2014, Friedrich Verlag, S. 15 – 24.
- URL1: www.baueradvertising.de/cosmopolitan/ [2015-03-03]
- URL2: http://www.uni-bielefeld.de/lili/personen/ssahel/morphologie_lexikon/wortbildung.html [2016-11-01]
- URL3: <http://www.mesotherapie.org/mesotherapie-informationen/> [2017-01-18]
- URL4: <http://dermapen.com/> [2016-06-08]
- URL5: <http://cosmas2.ids-mannheim.de> [2016-11-18]

Summary

The article explores the occurrence of the language for special purposes in women's magazines, specifically the March 2014 German edition of *Cosmopolitan*. The *Cosmopolitan* is in the first place not a popular science magazine but a lifestyle magazine. Nevertheless there can be find articles with a scientific base. The article for the analysis describes a medical theme – the focus of the analysis belongs to the occurrence of the technical terms in the *Cosmopolitan* article “blutjung”, how the author uses this terms – the usage of synonym, explanation or definitions, the usage of examples.

O autorce

V rámci své disertační práce se zabývám analýzou článků z časopisu *Cosmopolitan*, které mají určitý odborný základ. Přestože je *Cosmopolitan* především lifestyleový magazín, objeví se zde v určitých rubrikách texty, ve kterých lze nalézt odbornou slovní zásobu (např. z oblasti medicíny, techniky nebo psychologie). Analýzy zahrnují nejen odbornou slovní zásobu a práci jednotlivých autorů(rek) s ní, ale také celkové zpracování a podání odborných témat čtenářkám(ům). Protože se nejedná o komunikaci mezi odborníkem a laikem, ale především redaktorem a laikem, lze pozorovat různé strategie zprostředkování odborného obsahu pro širší publikum čtenářů.

Edita Pelikánová, Pod Vysílačem 23, Ostrava-Lhotka, 725 28 CZ

TYOLOGICKÉ ZHDNOCENÍ VÝVOJE DEKLINAČNÍHO SYSTÉMU V LATINĚ A ŠPANĚLŠTINĚ

TYOLOGICAL APPRAISAL OF EVOLUTION OF THE DECLENSION SYSTEM IN LATIN AND SPANISH

Zuzana Bernátová

Katedra obecné lingvistiky FF UP v Olomouci

Obecná jazykověda a teorie komunikace, 3. rok studia, prezenční forma studia
zuzana.bernatova01@upol.cz

Aneta Richterová

Katedra obecné lingvistiky FF UP v Olomouci

Obecná jazykověda a teorie komunikace, 2. rok studia, prezenční forma studia
aneta.richterova01@upol.cz

Školitelka: **PhDr. Barbara Pokorná, Ph.D. (barbara.pokorna@upol.cz)**

Klíčové slová

jazykovedná typológia, Vladimír Skalička, Pražská škola, latinčina, španielčina, diachronia, jazykový vývoj, deklinácia, substantívum, adjektívum, člen

Key words

typology of languages, Vladimír Skalička, Prague school, Latin, Spanish, diachrony, language evolution, declension, substantive, adjective, article

Úvod

Srovnáme-li deklinační systém v klasické latině a substantivum v dnešní španělštině na základě Skaličkovy typologie, tj. substantivum protojazyka a jazyka, který se z něj vyvinul, zjistíme, že jsou charakteristické dominancí odlišných jazykových typů. Proti výrazně flexivnímu deklinačnímu systému klasické latiny stojí španělské substantivum, které vykazuje především rysy izolačního a aglutinačního jazykového typu. Z diachronního hlediska tedy došlo v průběhu vývoje deklinačního systému z latiny do dnešní španělštiny k výraznému typologickému posunu. Tato studie se věnuje typologickému zhodnocení vývoje deklinačního systému v latině a španělštině, prostřednictvím typologického popisu vývoje substantiva z latiny do španělštiny poukazuje na posun v dominanci jazykových typů ve zkoumané části jazyka a poukazuje tak na využití Skaličkovy typologie z diachronního aspektu. Vedle substantiv je pak pozornost okrajově věnována také adjektivům, zájmenům a členu (1).

Pražská jazyková typologie

Jednou z nejvýznamnějších lingvistických škol, rozvíjejících se od první poloviny dvacátého století, je bezpochyby Pražská škola. V návaznosti na Saussureův strukturalismus je vybudován strukturalismus funkční, který posuzuje jednotlivé jazykové složky na základě jejich funkce v jazykovém systému. K teoriím, které byly v rámci Pražské školy vypracovány, patří jazyková typologie Vladimíra Skaličky a jeho žáků, označována též jako typologie pražská.

Vladimíru Skaličkovi a jeho pojetí typologie jsme se již věnovaly v rámci příspěvku *Izolačné črty v latinčine na základe typológie Vladimíra Skaličku* (Bernátová – Richterová, 2016, In: *Motus in verbo*, 1/2016, s. 21 – 28). Připomeňme, že nástrojem jazykové typologie je jazykový typ, tj. ideální myšlenkový konstrukt s důsledně provedenými vlastnostmi (Skalička, 1966, In: Skalička, 2006 s. 973). Skaličkova typologie rozlišuje pět základních jazykových typů: flexivní, aglutinační, izolační, polysyntetický a introflexivní. V jednotlivých jazycích a jejich částech se v různé míře projevují rysy zmíněných jazykových typů. Na základě převažujících rysů pak hovoříme o dominanci jazykového typu nebo typů ve zkoumaném jazyce nebo jeho složce. Na základě Skaličkovy typologie je tedy

možné analyzovat, charakterizovat, klasifikovat i srovnat jednotlivé jazyky, jejich části i části jednoho jazyka. K podrobné charakteristice pražské typologie a jazykových typů srov. např. Skaličkovy studie Vývoj české deklinace (Studie typologická) (Skalička, 1955, In: Skalička, 2004, s. 209 – 247), Typologický konstrukt (Skalička, 1955, In: Skalička, 2006, s. 973-978), K otázce typologie (Skalička, 1955, In: Skalička, 2006, s. 979 – 989). Pražská lingvistická typologie (Skalička – Sgall, 1955, In: Skalička, 2006, s. 1265 – 1285) aj. či Popelovu předmluvu Skaličkova jazyková typologie/Jaroslav Popela (Vykypěl – Boček ed., 2006, 45 s.).

Synchronní a diachronní přístup k jazyku

Přirozené jazyky mají mnoho variant, mimo jiné rozlišujeme např. varianty diachronické. Strukturalisté vnímají jazyk jako systém, jehož složky spolu navzájem souvisejí. V případě živého jazyka se tento systém a jeho složky neustále vyvíjí. Jednotlivé složky jazyka se obvykle vyvíjejí s různou rychlostí a intenzitou, stejně tak se různě vyvíjejí jednotlivé jazyky. Některé jazykové změny se mohou projevovat pouze jednou, jiné opakovaně a mohou se vyskytovat v jednom nebo ve více jazycích či jazykových složkách (Skalička, 1955, In: Skalička, 2004b, s. 700 – 704). Existuje celá řada příčin jazykových změn. Vedle vnějších příčin jazykových změn se v jazyce často projevují jazykové změny, které jsou dány vnitřními příčinami vycházejícími ze systému jazyka. Jednotlivé jazykové změny se navzájem často ovlivňují, vyvolávají nebo vyrovnávají jedna druhou. Např. změna hláskového systému může způsobit změnu systému morfologického (Skalička, 1955, In: Skalička, 2004b, s. 702 – 704).

Při zkoumání, analýze a popisu jazyka nebo některé jeho části můžeme vedle synchronního přístupu zvolit také přístup diachronní. Synchronní hledisko zkoumá stav jazyka v určitém okamžiku a vzájemné vztahy koexistujících jazykových jevů. Diachronní pohled se pak zabývá jazykovým vývojem a zkoumá vztah jazykového jevu k jazykovému jevu předešlému nebo následujícímu (Černý, 1996, s. 133). Protiklad synchronie a diachronie je jedním ze základních pilířů ženevského strukturalismu. Vedle Saussura se toutéž problematikou zabýval také český lingvista, spoluzakladatel Pražského lingvistického kroužku, Vilém Mathesius. Ten namísto termínů synchronní a diachronní rozlišuje kritéria statická a dynamická. Zatímco statická kritéria posuzují jazyk v dané době, dynamická kritéria plynou z vývojových faktů (Mathesius, 1911, s. 9).

Synchronie a diachronie v typologii

Také v rámci jazykové typologie je možné na zkoumaný jazyk nebo jeho část nahlížet jak ze synchronního, tak z diachronního aspektu. Synchronní pohled zkoumá typologický stav jazyka v určitém okamžiku, kdy dochází k minimálnímu počtu jazykových změn a vyhodnocuje dominanci jednotlivých jazykových typů v daném jazyce nebo jeho části. Z diachronního hlediska je pak možné typologicky popsat a zhodnotit vývoj zkoumaného jazyka nebo jeho části, a to prostřednictvím sledování posunu v dominanci jednotlivých jazykových typů.

Latina jako protojazyk románských jazyků

Při zkoumání jazykového vývoje, nejen z hlediska typologického, mají nespornou výhodu jazyky, které se mohou opírat o písemné památky z předchozích stádií svého vývoje a o znalost svého protojazyka. V případě románských jazyků je za protojazyk označována latina. Zde však musíme zdůraznit, že také latina měla jako ostatní přirozené jazyky své varianty a základem románských jazyků je především varianta lidová, tj. latina vulgární. Jedná se o mluvenou variantu jazyka, která koexistovala s psanou latinou v jednotlivých obdobích její existence. Vulgární latinu tedy nelze považovat za jedno z vývojových stádií latiny ani ztotožňovat s latinou klasickou, kterou je psána většina literárních památek, či dalšími variantami jazyka (Šabršula, 1980, s. 227). Penny charakterizuje vulgární latinu jako soubor tendencí a inovací, které lze pozorovat v užívání jazyka (až na výjimky v oblasti mluvené) latinsky mluvící populace, který byl jen nepatrně ovlivněn školskou nebo literární variantou jazyka (Penny, 2006, s. 20, vlastní překlad). Nejedná se však o izolovanou

variantu jazyka, vulgární latina se sice od klasické latiny (a dalších variant) v mnohém odlišovala, najdeme však celou řadu společných prvků v oblasti lexika, morfologie i syntaxe (Menéndez Pidal, 1973, s. 9). Také samotná vulgární latina měla své varianty. V případě vulgární latiny je sice obtížné stanovit chronologické hranice, můžeme však stanovit například varianty diatopické. V jednotlivých částech římského impéria se latina postupem času rozrůznila a dala vznik dnešním románským jazykům. Každá místní varianta měla své charakteristické rysy a specifika. Vulgární latina v Hispánii je v porovnání s ostatními místními variantami charakteristická především archaismem, dialektismem a konzervatismem (Penny, 2006, s. 25 – 26).

Typologická charakteristika klasické latiny, vulgární latiny a španělštiny

Jelikož se v této studii vedle vulgární latiny a španělštiny dotkneme pro srovnání také latiny klasické, je nezbytně nutné zhodnotit dominantní jazykové typy v těchto variantách jazyka. Podle Skaličkovy typologické klasifikace převažují v klasické latině rysy flexivního jazykového typu. Oproti klasické latině se ve vulgární latině postupem času projevují stále častěji izolační tendence a dochází tak ke snížení výskytu flexivních prvků. Tyto izolační tendence se projevují také v dnešní španělštině, kde dnes převažují především rysy aglutinačního a izolačního jazykového typu.

Substantivum v klasické latině

Substantiva jsou v klasické latině rozdělena do pěti deklinací, z nichž každá disponuje šesti pády v singuláru i v plurálu. Substantiva jsou rozdělena do tří rodů: maskulina, feminina a neutra. Ke kmeni substantiva je připojena koncovka, která kumulativně vyjadřuje pád a číslo substantiva. Takováto kumulace funkcí na jedné koncovce je projevem flexivního jazykového typu.

nom., vok. sg.:	<i>petr-a</i>	gen. pl.:	<i>petr-ārum</i>
gen. a dat. sg, nom. a vok. pl.	<i>petr-ae</i>	dat., abl. pl.:	<i>petr-īs</i>
ak. sg.:	<i>petr-am</i>	ak. pl.:	<i>petr-ās</i>
abl. sg.	<i>petr-ā</i>		
nom. sg.:	<i>ann-us</i>	vok. sg.:	<i>ann-e</i>
gen. sg., nom. a vok. pl.:	<i>ann-ī</i>	gen. pl.:	<i>ann-ōrum</i>
dat., abl. sg.:	<i>ann-ō</i>	dat., abl. pl.:	<i>ann-īs</i>
ak. sg.:	<i>ann-um</i>	ak. pl.:	<i>ann-ōs</i>

Dalším flexivním rysem je synonymie koncovek, kdy může být v jednotlivých deklinacích tentýž pád a číslo vyjádřen různými koncovkami:

1. dekl.	nom. sg.	gen. pl.
	<i>petr-a</i>	<i>petr-ārum</i>
2. dekl.	<i>ann-us</i>	<i>ann-ōrum</i>

Flexivním rysem je vedle synonymie také homonymie koncovek mezi paradigmaty:

<i>ann-īs</i>	dat., abl. pl. 2. deklinace
<i>petr-īs</i>	dat., abl. pl. 1. deklinace

Všimněme si však, že k homonymii může docházet také v rámci paradigmatu, kdy je jedna koncovka společná více pádům téhož slova. Tento druh homonymie je naopak projevem typu izolačního:

petr-ae = gen. a dat. sg, nom. a vok. pl.

V rámci deklinačního systému substantiv v klasické latině tedy převažují rysy flexivního jazykového typu, i zde však najdeme také projevy typu izolačního.

Substantivum ve vulgární latině, románštině a staré kastilštině

Tvary dnešních španělských substantiv, adjektiv, členu a pronomín vycházejí z akuzativu odpovídajícího latinského substantiva, adjektiva či pronomína.

Ve vulgární latině se daleko více projevovaly izolační tendence, vyznačovala se mj. častou konverzí slov do jiné třídy. V rámci jmenného systému došlo k zániku neutra. Většina neuter přešla k maskulinu (Ostrá, 1967, s. 13). Z původních pěti deklinací se ve vulgární latině užívaly tři: K první patřila substantiva zakončená na *-a*, ke druhé substantiva končící vokálem *-o*, poslední skupinu pak tvořila substantiva zakončená konsonantem či hláskou *-e*. Vlivem hláskových změn a analogií došlo k redukci pádových koncovek a následnému rozpadu deklinačního systému, ze kterého se v Hispánii prosadily tvary vycházející ze zmíněného latinského akuzativu.

V 1. století př. n. l. došlo ve vulgární latině v singuláru ke ztrátě koncového akuzativního *-m*. Protože se ve vulgární latině navíc přestalo rozlišovat mezi krátkými a dlouhými samohláskami a vlivem následného hláskového vývoje došlo zhruba na přelomu 9. a 10. století n. l. k omezení počtu možných finálních vokálů, užívaly se pro vyjádření šesti pádů ve vulgární latině příp. pozdější románštině v singuláru pouze dvě koncovky (Penny, 2006 s. 141 – 142).

	vulgární latina	>	románština a stará kastilština
gen. a dat. sg.:	<i>petr-ae</i>	>	<i>petr-e</i>
nom., ak., vok., abl. sg:	<i>petr-a</i>	>	<i>petr-a</i>
nom. a ak. sg:	<i>ann-u</i>	>	<i>ann-o</i>
gen. sg.:	<i>ann-i</i>	>	<i>ann-e</i>
dat. a abl. sg:	<i>ann-o</i>		
vok. sg.:	<i>ann-e</i>		
gen. a vok. sg.:	<i>ann-e</i>		
nom., ak., dat., abl. sg:	<i>ann-o</i>		

Došlo tedy k navýšení intraparadigmatické homonymie, která je projevem izolačního jazykového typu. Ze dvou koncovek se pak v Hispánii, jak již bylo řečeno výše, prosadila koncovka akuzativu.

Také v rámci plurálu došlo ve vulgární latině k redukci počtu koncovek. Původní dativní a ablativní koncovka *-īs* první a druhé deklinace byla nejprve nahrazena koncovkou *-ibus*. K vyjádření genitivu se následně využívalo spojení předložky *de* se substantivem v ablativu, dativ se pak vyjadřoval spojením předložky *ad* s akuzativem.

	vulgární latina	>	románština a stará kastilština
nom., vok. pl.:	<i>petr-ae</i>	>	<i>petr-e</i>
gen., abl. pl.:	<i>petr-ibus</i>		
dat. ak. pl.:	<i>petr-as</i>	>	<i>petr-as</i>
nom., vok. pl.:	<i>ann-i</i>	>	<i>ann-e</i>
gen., abl. pl.:	<i>ann-ibus</i>		
dat. ak. pl.:	<i>ann-os</i>	>	<i>ann-os</i>

I zde tedy vidíme značnou homonymii koncovek. Vlivem analogie pak došlo k redukci koncovek plurálu na dvě koncovky: nominativní a akuzativní.

Akuzativní koncové *-s* bylo následně považováno pouze za znak plurálu a přestalo tedy být znakem pádovým, analogicky pak vymizelo z tvarů singuláru. Protože se tedy za znak plurálu začal považovat sufix *-s*, zcela logicky se také v plurálu prosadil ze zbylých tvarů původní akuzativ (Penny, 2006, s. 139 – 144) (2): srov. např.:

ak. sg.: <i>petra</i>	-	nom. pl.: <i>petrae</i> / ak. pl.: <i>petras</i>
ak. sg.: <i>annu</i>	-	nom. pl.: <i>anni</i> / ak. pl.: <i>annos</i>

Již v klasické latině se v některých případech vedle flexivních koncovek užívalo předložkových pádů, které jsou projevem izolačního jazykového typu, příklady užití jsme uvedly v již uvedeném příspěvku *Izolačné črty v latinčine na základe typológie Vladimíra Skaličku* (2016). Předložkové pády se postupně daleko více prosazovaly a užívaly v latině vulgární, jelikož došlo k rozpadu deklinačního

systému a tedy zániku pádových koncovek, zcela přirozeně se pro vyjádření pádů užívalo právě tohoto izolačního spojení předložky a substantiva.

Ve vulgární latině, románštině a staré kastilštině tedy došlo k výraznému posunu k izolačnímu jazykovému typu. Vedle původně flexivních koncovek se již ve vulgární latině hojně užívalo izolačních předložkových pádů. Postupně došlo ke splývání a redukci počtu koncovek, až se nakonec v Hispánii zcela prosadil tvar vycházející z původního akuzativu. Původní flexivní deklinační systém klasické latiny byl tak postupně nahrazen systémem aglutinačně-izolačním. Obdobným vývojem jako substantiva pak prošla také původně flexivní adjektiva, pronomina či sklonné číslovky.

Poznámka ke vzniku určitého členu jako dalšímu projevu izolace

Z diachronního hlediska se jeví zajímavý vývoj tvarů latinského demonstrativa *ille, illa, illud* ‚onen, ona, ono‘. Tato pronomina totiž dala vznik nejen dnešním španělským tvarům osobního zájmena ve 3. osobě, ale vyvinul se z nich také dnešní španělský člen určitý (3), např.:

latina	románština a stará kastilština	španělština člen/zájmeno
<i>illum</i>	<i>elo > el (ell)</i>	<i>el /él</i>
<i>illud</i>	<i>elo > lo</i>	<i>lo/ello</i>
<i>illōs</i>	<i>elos > los</i>	<i>los/ellos</i>

Vyskytovalo-li se v latině zájmeno ve funkci členu, mělo výhradně proklitické postavení. Z toho důvodu prošly tyto tvary jiným hláskovým vývojem než osobní zájmena 3. osoby, která se mohla vyskytovat také v pozici přízvučné (Zavadil, 2004, s. 80 – 81) (4). V dnešní španělštině má sice člen podobu izolovaného slova, jedná se však o satelitní gramatický morfém, který se vždy váže na plnovýznamové substantivum a spoluvytváří lexikálně-gramatické sémantické pole daného substantiva (Zavadil – Čermák, 2010, s. 392 – 393). Existence členu ve španělštině je tedy typickým projevem izolačního typu, který v klasické latině nenajdeme. U některých latinských textů, které jsou považovány za určitý zdroj podoby vulgární latiny (tj. některé texty neliterárního charakteru a technického zaměření, neoficiální dopisy, glosy, mnohé překlady řeckých děl, ale i některé literární památky z období křesťanské a středověké latiny (Palmer, 1988, s. 149 – 155)) se pak diskutuje o zvýšené četnosti výskytu demonstrativ, která dle některých studií plní jednu nebo více z funkcí určitého členu, přičemž jejich původní sémantický význam je oslabován. Protože se však vedle demonstrativ *ille* a *iste*, která jsou základy určitých členů v dnešních románských jazycích (5), v textech hojně vyskytují také další demonstrativa, nemůžeme v latině jednoznačně prokázat užití některého demonstrativa výhradně ve funkci členu (Adams, 2013, s. 482 – 527) (6). Je však jasné, že právě vlivem rozpadu původního flexivního deklinačního systému klasické latiny bylo vedle izolačního vyjádření pádů pomocí předložek, k úplnému vyjádření gramatických kategorií substantiva postupem času potřeba dalšího izolačního prostředku: členu.

Substantivum v moderní španělštině

Moderní španělština již nedisponuje jmennou flexí. Pádové vztahy jsou vyjadřovány izolačně pomocí předložek, např.:

gen. sg.:	<i>de(l) año</i>
gen. pl.:	<i>de (los) años</i>
ins. sg.:	<i>con (la) piedra</i>
ins. pl.:	<i>con (las) piedras</i>

Všechna substantiva jsou rozdělena do dvou rodů: maskulin a feminin. V tomto případě je klasická latina, která disponovala také neutrem opět flexivnější. Rod španělského substantiva se obvykle shoduje s rodem latinského ekvivalentu, z něhož se španělské substantivum vyvinulo, již výše jsme však zmínili zánik neuter a přechod substantiv do jiné třídy (rodu).

Sg.				
lat.:	<i>petr-am</i>	>	šp.	<i>(una/la/θ) piedr-a-θ</i>
lat.:	<i>ann-um</i>	>	šp.	<i>(un/el/θ) añ-o-θ</i>
Pl.				
lat.:	<i>petr-ās</i>	>	šp.	<i>(las/θ) piedr-a-s</i>
lat.:	<i>ann-ōs</i>	>	šp.	<i>(los/θ) añ-o-s</i>

K lexému substantiva je aglutinačně připojen sufix značící rod substantiva. Aglutinačně se vyjadřuje též plurál, a to připojením již zmíněného sufixu *-s* (v singuláru je tento sufix nulový). Rod a číslo substantiva je však případně vyjádřen také izolačně pomocí členu. Ve španělštině však existují substantiva, jejichž rod je vyjádřen pouze izolačně pomocí členu a objevují se též substantiva, která se pojí se členem opačného rodu, případně náleží k oběma rodům (7):

<i>un/el estudiante</i>	m.
<i>una/la estudiante</i>	f.
<i>un/el agua</i>	f.
<i>el/la mar</i>	m. i f.
<i>el/la estudiante</i>	m. i f.

Dalším izolačním prostředkem, který může vyjádřit či spoluznačit rod a číslo substantiva, je adjektivum, a to díky kongruenci v rodě i v čísle. Stejně jako substantiva také adjektiva ve španělštině jsou nesklonná.

<i>el año nuevo</i>
<i>las piedras nuevas</i>
<i>el estudiante nuevo</i>
<i>los estudiantes nuevos</i>

V rámci španělského substantiva tedy dominují jazykové typy aglutinační a izolační.

Ke stupňování adjektiv

K výraznému typologickému posunu od flexe k izolaci došlo v případě stupňování adjektiv. Stupňování v klasické latině bylo až na výjimky syntetické, např.:

poz.:	<i>nov-us/nov-a/nov-um</i>
kom.:	<i>nov-ior/nov-ius</i>
sup.:	<i>nov-issim-us/ nov-issim-a/ nov-issim-um</i>

Komparativ a superlativ adjektiva je tvořen aglutinačním připojením sufixu k lexému adjektiva. Za stupňovací sufix je případně aglutinačně připojena pádová koncovka. Výsledné adjektivum se tedy nadále chová flexivně, kdy se skloňování realizuje pomocí flexivních koncovek, vykazuje však také rysy aglutinačního jazykového typu. Izolačně se v klasické latině stupňovala pouze adjektiva, u kterých před koncovkou stála samohláska, např.:

poz.:	<i>necessāri-us/ necessāri-a/ necessāri-um</i>
kom.:	<i>magis necessāri-us/ necessāri-a/ necessāri-um</i>
sup.:	<i>maximē necessāri-us/ necessāri-a/ necessāri-um</i>

K vytvoření komparativu a superlativu se tedy využívalo izolačního prostředku, původní adjektivum si však zachovalo své flexivní koncovky. Ve vulgární latině převážil právě izolační způsob stupňování, a to i u adjektiv, která se v klasické latině stupňovala synteticky, došlo tak k ústupu od flexe a přechodu k izolaci:

poz.:	<i>fortis</i>
kom.:	<i>magis/plus fortis</i>
sup.:	<i>maxime fortis</i>

Dominance izolačního typu se pak ještě navýšila postupným zánikem flexivních koncovek adjektiv, stejně jako tomu bylo u substantiv. Izolační stupňování pochopitelně převažuje také v dnešní španělštině:

poz.: *nuevo*

kom.: *más nuevo*

sup.: *el más nuevo*

Je však třeba poznamenat, že i ve španělštině najdeme pozůstatky syntetického způsobu stupňování, či kombinaci obou způsobů. Přirozeně syntetického původu jsou pouze komparativy *mejor* (z lat. *melior*), *peor* (z lat. *peior*), *mayor* (z lat. *maior*) a *menor* (z lat. *minor*). Ostatní syntetické tvary komparativu či superlativu jako např. *óptimo*, *máximo*, *mínimo*, *fortísimo* aj. jsou kultismy začleněné do španělštiny v klasickém období (Penny, 2006, s. 156). U adjektiva *bueno* (kom. *mejor*) tak vedle sebe existují syntetický superlativ *óptimo*, i superlativ analytický *el mejor*, který vzniká izolačním spojením členu s původně syntetickým komparativem adjektiva. Obdobně je tomu u několika dalších adjektiv. I přes tyto syntetické pozůstatky však v dnešní španělštině dominuje izolační způsob stupňování.

Závěr

Metody Skaličkovy jazykové typologie se užívá především v rámci synchronního zkoumání jazyka, může být však využita rovněž z diachronního aspektu. V takovém případě je možné sledovat případný vývoj jazyka od jednoho typu k druhému, respektive sledovat posun v dominanci jednotlivých jazykových typů ve zkoumaném jazyce nebo jeho části. Právě takový typologický posun v dominanci jazykových typů je patrný ve vývoji substantiva (příp. i adjektiva, pronomin, číslovek) z latiny do moderní španělštiny. V klasické latině výrazně převažují rysy flexivního jazykového typu: klasická latina rozlišuje tři rody, disponuje flexivním systémem o 5 deklinacích se šesti pády, pádové koncovky kumulují více funkcí, velmi častá je synonymie a interparadigmatická homonymie koncovek. Vedle interparadigmatické homonymie se však projevuje také homonymie intraparadigmatická, která je naopak izolačním rysem. Izolační tendence se stále více projevují v latině vulgární: postupně dochází ke snižování počtu pádů až k úplnému rozpadu deklinace, původní flexivní systém pádů je postupně nahrazován pády předložkovými. Ve španělštině tak jmenná flexe zcela vymizela a pádové vztahy jsou vyjadřovány pomocí předložek, tedy izolačně. Izolačním rysem je také snížení počtu rodů a potřeba členu k jejich vyjádření. Plurál se ve španělštině vyjadřuje aglutinačně pomocí sufixu *-s*, který se vyvinul z koncovky latinského akuzativu plurálu. V rámci španělského substantiva tedy převažují izolační a aglutinační rysy. K výrazné typologické změně došlo také v případě vývoje adjektiv, vedle rozpadu deklinace došlo k výraznému posunu v rámci stupňování. V klasické latině bylo stupňování adjektiv realizováno flexivně pomocí koncovek a aglutinačně pomocí sufixů. Převažoval tedy syntetický způsob stupňování, výjimečně se užívalo stupňování analytické, které pak ve vulgární latině až na výjimky vytlačilo původní syntetický způsob. Rovněž dnešní španělština má analytické stupňování, převažují tak opět izolační, případně aglutinační rysy, ale i zde se zachovaly pozůstatky stupňování syntetického. Ve vývoji substantiv a adjektiv z latiny do dnešní španělštiny tedy můžeme zpozorovat posun v dominanci jazykových typů od flexivního jazykového typu ke kombinaci jazykového typu izolačního a aglutinačního. Je třeba zdůraznit, že v jednotlivých jazycích i složkách konkrétního jazyka sice hovoříme o dominanci určitého jazykového typu či více typů, avšak není možné zařadit zkoumaný jazyk (dílčí složku) výhradně k jednomu jazykovému typu. Vybrané příklady uvedené v této studii slouží k ilustraci výše uvedeného typologického posunu, je však jasné, že se ve zkoumaných deklinačních systémech latiny a španělštiny v různé míře projevují také rysy dalších jazykových typů a výčet příkladů dokládajících veškeré typologické vlastnosti zkoumaných systémů a jazyků, který však není předmětem této studie, může být mnohem vyšší. Skalička postupně rozvíjel svou typologii od první poloviny minulého století, sám Skalička tedy počítal s jejím dalším rozvojem a upřesněním a jeho typologie je dodnes stále rozvíjena a aktuální. Z hlediska dnešní španělštiny shledáváme Skaličkovu typologii, která je však

mezi lingvisty španělsky mluvících zemí známá jen velmi okrajově, jako platnou teorii a to např. s ohledem na vývoj a rostoucí rozdíly poloostrovní a latinskoamerické španělštiny.

Poznámky

- (1) Hovoříme-li v této studii o typologii, máme na mysli právě Skaličkovou jazykovou typologii (není-li uvedeno jinak).
- (2) Zde si pro srovnání uveďme tvary sg. a pl. v dnešní španělštině a italštině. Zatímco španělská substantiva vycházejí z původního latinského akuzativu, základem italských tvarů je původní latinský nominativ. Tento rozdíl je patrný především v rámci tvarů plurálu, srov.:
šp.:

<i>pedra</i> (sg.)	<i>pedras</i> (pl.)
<i>año</i> (sg.)	<i>años</i> (pl.)

it.:

<i>pietra</i> (sg.)	<i>pietre</i> (pl.)
<i>anno</i> (sg.)	<i>anni</i> (pl.)
- (3) Tvary neurčitého členu, číslovky 'jeden, jedna' a neurčitého zájmena 'nějaký, nějaká' pak vycházejí z latinské číslovky *ūnus, ūna, ūnum*. Neurčitý člen se ve španělštině užívá pouze v singuláru. I přesto jsou plurální tvary *unos, unas*, které jsou převážně považovány za tvary zájmena, v některých gramatikách přiřazovány také ke členu.
- (4) Povšimněme si, že na rozdíl od substantiv a adjektiv zůstaly ve španělštině v případě osobních zájmen a určitého členu zachovány také tvary pro neutrum, to však neplatí pro člen neurčitý.
- (5) Určitý člen v italštině, španělštině, francouzštině, poloostrovní katalánštině, portugalštině a rumunštině vychází z latinského demonstrativa *ille*, základem určitého členu v sardštině a baleárské katalánštině je pak zájmeno *ipse*.
- (6) Některé funkce členu a demonstrativ jsou i v dnešních jazycích totožné a ani zde není často jednoduché člen od zájmena jednoznačně rozlišit.
- (7) Se členem pro maskulina se pojí španělská substantiva ženského rodu, která začínají *a-/ha-*, a to z důvodu plynulejší výslovnosti.

Literatura

- ADAMS, James Noel. 2013. *Social variation and the Latin language*. 1. vyd. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 933 s. ISBN 978-0-521-88614-7
- ČERMÁK, Petr. 2009. *Tipología del español actual a la luz de la teoría de Vladimír Skalička*. Praha : Karolinum, 2009. 232 s. ISBN 978-80-246-1673-5
- ČERNÝ, Jiří. 1996. *Dějiny lingvistiky*. 1. souborné vyd. Olomouc : Votobia, 1996. 517 s. ISBN 80-85885-96-4
- MATHESIUS, Vilém. 1911. *O potenciálnosti jevů jazykových*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1911. 24 s.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. 1973. *Manual de gramática histórica española*. 14. vyd. Madrid : Espasa-Calpe, 1973. 367 s. ISBN 84-239-4755-6
- OSTRÁ, Růžena. 1967. *Úvod do dějin španělského jazyka*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1967. 67 s.
- PALMER, Leonard Robert. 1988. *The Latin language*. University of Oklahoma Press, 1988. 372 p. ISBN 0-8061-2136-X
- PENNY, Ralph. 2006. *Gramática histórica del español*. 2. vyd. Barcelona : Editorial Ariel, 2006. 445 s. ISBN 84-344-8265-7
- POPELA, Jaroslav. 2006. *Skaličkova jazyková typologie / Jaroslav Popela*. Vydali Bohumil Vykypěl a Vít Boček, Brno : Masarykova univerzita, 2006. 45 s. ISBN 80-210-4019-X
- SKALIČKA, Vladimír. 2004a. *Vladimír Skalička: souborné dílo. I. díl, (1931 – 1950)*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2004. 464 s. ISBN 80-246-0549-X

- SKALIČKA, Vladimír. 2004b. *Vladimír Skalička: souborné dílo. II. díl, (1951 – 1963)*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2004, s. 471 – 919. ISBN 80-246-0734-4
- SKALIČKA, Vladimír. 2006. *Vladimír Skalička: souborné dílo. III. díl, (1964 – 1994), dodatky, bibliografie*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2006, s. 925 – 1401. ISBN 80-246-0939-8
- ŠABRŠULA, Jan et al. 1980. *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků*. 1. svazek. Vyd. 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- ZAVADIL, Bohumil – ČERMÁK, Petr. 2010. *Mluvnice současné španělštiny: lingvistický interpretační přístup*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2010. 570 s. ISBN 978-80-246-1641-4
- ZAVADIL, Bohumil. 2004. *Vývoj španělského jazyka. II.* 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004. 535 s. ISBN 8024604620

Summary

The linguistic typology is a method of classification, description and comparison of languages which is primarily used in synchronic study of languages. Since the first half of the 20th century Skalička had been gradually developing his typology therefore Skalička himself expected to develop and specify it even further. Until this day, his typology is still being developed and topical. For modern Spanish, Skalička's typology, which linguists in Spanish-speaking countries know only marginally, though, is a valid theory; for example, with regard to the development of Castilian Spanish and Latin American Spanish and the growing differences between them. Although typology is essentially of synchronic character, i.e., it studies language at a given point in time and does not deal with the historical explanation of this situation, this study draws attention to the fact that Skalička's typology is applicable to diachronic linguistics which studies a language over a period of time. With regard to linguistic typology of Vladimír Skalička the study deals with typological description of selected substantive and adjective forms, explores their development from Latin to Spanish and evaluates their typological modification. In the development of each language (or part of language) there is an evolution from one type to another. Classical Latin is a language with flexional dominance in declension system whereas Vulgar Latin has isolating tendencies. Finally, in Spanish there is a combination of isolating and agglutinating features.

O autorkách

Mgr. Aneta Richterová vystudovala na Univerzitě Palackého španělskou a latinskou filologii. Na téže fakultě pokračuje v postgraduálním studiu obecné jazykovědy a teorie komunikace. Věnuje se především latinským překladům a lingvistice se zaměřením na typologii a vývoj latinského a španělského jazyka.

Aneta Richterová, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Křížkovského 511/10, 771 47 Olomouc CZ

Mgr. Zuzana Bernátová se po studiu latinské a španělské filologie na Univerzitě Palackého věnovala studiu obecné jazykovědy a teorie komunikace, kde pokračuje v doktorandském studiu. Věnuje se lingvistice se zaměřením na typologii a jazykovou diachronii, překladům a výuce latinského jazyka pro zdravotnické obory.

Zuzana Bernátová, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Křížkovského 511/10, 771 47 Olomouc CZ

DOLINA ISSY: AUTOBIOGRAFIA DUCHOWA I „FILM-WSPOMNIENIE”

DOLINA ISSY: DUCHOVNÁ AUTOBIOGRAFIA A „FILM-PAMÄŤ“

THE ISSA VALLEY: SPIRITUAL AUTOBIOGRAPHY AND “FILM-MEMORY”

Lidija Rezoničnik

Instytut Slawistyki, Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Lublanie, Słowenia

Doktor nauk humanistycznych (slawistyka), 2014

lidija.rezonicnik@gmail.com

Promotorzy: **prof. Nikolaj Jež (nikolaj.jez@guest.arnes.si)**

prof. Igor Koršič (igor.korsic@gmail.com)

Słowa kluczowe

Czesław Miłosz, Tadeusz Konwicki, powieść i adaptacja filmowa *Dolina Issy*, dyskurs autobiograficzny, autobiografia duchowa, „film-wspomnienie”

Kľúčové slová

Czesław Miłosz, Tadeusz Konwicki, román a filmová adaptácia *Dolina Issy*, autobiografický diskurz, duchovná autobiografia, „film-pamät”

Key words

Czesław Miłosz, Tadeusz Konwicki, novel and film adaptation *The Issa Valley*, autobiographical discourse, spiritual autobiography, „film-memory”

Autorzy powieści oraz adaptacji filmowej pod tytułem *Dolina Issy*, Czesław Miłosz oraz Tadeusz Konwicki, urodzili się na obszarze dzisiejszej Litwy – Miłosz w roku 1911 we wsi Szetejnien nad Niewiażą, a Konwicki w roku 1926 w Nowej Wilejce w dzisiejszej wschodniej części Wilna – obydwaj na Litwie spędzili tylko część życia. Miłosz w latach pięćdziesiątych wyemigrował do Francji, a później do Stanów Zjednoczonych, Konwicki zaś po drugiej wojnie światowej przeprowadził się do Krakowa, a następnie do Warszawy. Kraina dzieciństwa jednak miała duży wpływ na twórczość obu autorów.

Metodologia

W niniejszym artykule (1) powieść i adaptacja filmowa badane są w ramach dyskursu autobiograficznego oraz jako przykłady przedstawiania chronotopu wspomnień, który nie pełni tylko funkcji opowieści o przeszłości, lecz jest wyrazem poszukiwania tożsamości narratora dorosłego oraz zgłębianiem jego istnienia. Film jako medium, które rozwinęło się z fotograficznej reprodukcji rzeczywistości („obrazy ruchome”) i o którym, przynajmniej u jego początków, mniemano, że obrazuje przede wszystkim wątki rzeczywistego, materialnego świata, wydaje się mniej odpowiednie do transformacji fragmentarycznego opowiadania wspomnień. W artykule przyjęte jest założenie odwrotne. Poprzez analizę filmu chciałabym pokazać, w jaki sposób urywki wspomnień przeniesione są na „płótno filmowe” oraz za pomocą jakich środków wyrazu została stworzona i w jaki sposób jest odczuwalna perspektywa dorosłego narratora.

Analiza bazuje na koncepcji czasoprzestrzeni, czyli chronotopu Michała Bachtina, ponieważ, jak już zostało wspomniane, dla obu omawianych dzieł bardzo ważny jest czas dzieciństwa narratora, który w odbiorze czytelnicznym może się przeplatać z dzieciństwem autora i związaną z nią przestrzenią. Narracje dotyczą bowiem faktycznego miejsca urodzenia twórcy, chociaż czasoprzestrzeń przekształcona jest w fikcję literacką: „Czas nabiera tutaj gęstości, nieprzejrzystości, staje się czymś artystycznie widzialnym; przestrzeń wciągnięta w ruch czasu, fabuły, historii nasycą się ich energią. Cechy czasu odślaniają się w przestrzeni, zaś przestrzeń znajduje w czasie swój sens i miarę” (Bachtin, 1982, s. 279). Badanie adaptacji filmowej nie jest w niniejszym artykule skoncentrowane na sposobie porównania z pierwowzorem literackim lub analizą wierności i niewierności, która relatywnie często pojawia/pojawiała się w teorii i analizie adaptacji filmowych (2), podczas gdy nowsze teorie filmu postrzegają rozpatrywanie adaptacji tylko w ramach wierności

pierwowzorowi jako niewystarczające – por.: McFarlane, 1996; Hutcheon, 2006; Leitch 2007. W tekście wykorzystuję antropologiczno-morfologiczną analizę dzieła filmowego (Kuśmierczyk, 2014), uwzględniającą złożony charakter obrazu filmowego, interpretując film na podstawie badania jego poszczególnych części składowych oraz istniejących między nimi związków. W takim ujęciu uwaga skupia się na podstawowych kategoriach antropologicznych – człowiek, przestrzeń i czas. W ramach tych kategorii uwzględniane są cztery pary obszarów tematycznych: 1. przestrzeń i czas, 2. treść i forma, 3. dźwięk (warstwa audialna) i obraz (warstwa obrazowa), 4. bohater – świat zewnętrzny i bohater – doświadczenia wewnętrzne. W pierwszej, analitycznej fazie, studia antropologiczno-morfologiczne przewidują dokładne obserwowanie wymienionych ośmiu elementów obrazu filmowego (przy czym badaczka interesuje to, jak przestrzeń, czas, treść, forma, dźwięk i obraz są przedstawione za pomocą środków właściwych sztuce filmowej: w *mise-en-scène*, ruchu, montażu, muzyce lub dźwięku, grze aktorskiej) i analizę związków pomiędzy poszczególnymi elementami morfologicznymi (dostrzeżenie ich wzajemnego zintegrowania). W fazie drugiej następuje interpretacja (Kuśmierczyk, 2014, ss. 11 – 34). Ze względu na to, że niniejszy artykuł w pierwszym rzędzie poświęcony jest filmowi jako wspomnieniu krajobrazu dzieciństwa, badanie skupia się przeważnie na obserwacji pierwszej pary – przestrzeni i czasu – oraz na sposobach przedstawienia świata wewnętrznego bohatera filmowego za pomocą środków audiowizualnych.

Czesław Miłosz: powieść *Dolina Issy* jako autobiografia duchowa

W powieści *Dolina Issy*, pierwszy raz wydanej w roku 1955 we Francji, w Polsce oficjalnie dopiero w roku 1981, wszechwiedzący narrator trzecioosobowy fragmentarycznie opisuje dzieciństwo chłopca Tomasza, którego wychowują dziadkowie na litewskiej wsi nad rzeką Issą. Bohater spędza czas przeważnie w otoczeniu przyrody, która jest jego nauczycielką, a wspólnie z doznaniem mistycznym także bodźcem do przemyśleń egzystencjalnych i religijnych.

Fikcyjna dolina rzeki Issy to krajobraz wielu jezior, bagien, łąk i lasów, które narrator na wstępie przedstawia w faktograficznym opisie szerszego obszaru („Kraju Jezior”), by potem zbliżyć się do miejsca urodzenia Tomasza – miejsca, którego osobliwością jest to, że jest tam „większa niż gdzie indziej ilość diabłów” (Miłosz, 1981, s. 8) a następnie by skoncentrować się na domu oraz rodzinie Tomasza. Wraz z przejściem od panoramicznego opisu krainy do bliskiego otoczenia postaci literackiej początkowy, z pozoru obiektywny styl narracji, przechodzi w opis bardziej subiektywny. Czas w dolinie rzeki Issy, przede wszystkim z perspektywy dziecka, to czas, który określają święta religijne, tradycje ludowe, cykliczne zjawiska natury oraz zajęcia: „Tomasz urodził się w Giniu nad Issą w porze, kiedy dojrzałe jabłko spada ze stukiem na ziemię w ciszy popołudnia, a w sieniach stoją kadzie brunatnego piwa, które warzy się tutaj po zakończeniu żniw” (Miłosz, 1981, s. 10). Konkretny czas historyczny nie jest dokładnie określony, uwzględniając poszczególne dane w opisach oraz odniesienia pozatekstowe można stwierdzić, że chodzi o dwudziestolecie międzywojenne. Krajobraz dzieciństwa Tomasza leży na styku dwóch stref geograficznych, co jest czynnikiem przyczyniającym się do wyjątkowego bogactwa flory i fauny, jest oddalony od cywilizacji, dlatego aktualne wydarzenia społeczno-polityczne, także wojna, dosięgną go później i mniej intensywnie. Na tym obszarze współmieszkają przedstawiciele trzech narodowości – Litwini, Białorusini oraz Polacy, pierwsi są przeważnie prowincjuszami, drudzy – mieszczanami, a polscy mieszkańcy są przede wszystkim potomkami szlachty. Zwłaszcza ze względu na przynależność do różnych warstw społecznych pojawiają się między nimi konflikty i napięcia, które odpowiednio nacechują dzieciństwo głównego bohatera. Równocześnie w dolinie przeplatają się różne religie i wierzenia: przeważający katolicyzm i rzadszy judaizm współistnieją tu z pradawnymi wierzeniami ludowymi.

Niepowtarzalna przyroda w dolinie rzeki Issy oraz nieokreślony wprost czas akcji powieści, w której ważną rolę grają zmysłowe doznania postaci literackiej, z proustowskimi opisami zapachów, widoków, dźwięków, uczuć (Franaszek, 2012, s. 573), tworzą wrażenie zawieszenia, nieokreśloności i oddalenia, i tym samym kreują swoisty chronotop wspomnienia. Narrator, który sam nazywa się „kronikarzem”, z oddalonej, „dorosłej” perspektywy opisuje rozważania Tomasza, które mają miejsce na poziomie jego świadomości i spowodowane są bądź przeżyciami bohatera w otoczeniu przyrody (polowanie, śmierć wiewiórki), bądź niezwykłymi zdarzeniami (pojawienie się ducha zmarłej

w dolinie), działaniami człowieka (Domcio Malinowski, kolega Tomasza, chcąc sprawdzić istnienie Boga, przebija hostię sztyłem i czeka na karę Boga). Pytania egzystencjalne, wątpliwości natury religijnej, rozmyślenia o relacji między życiem a śmiercią, hegemonii człowieka nad zwierzęciem, dysonansie między świadomością człowieka a jego działaniem, względnością przekonań i wyobrażeń, są dla chłopca w wieku około dziesięciu lat dosyć istotne i pozwalają podejrzewać, że dorosły narrator, nawlekając wspomnienia na nić narracji, nie nakreśla tylko dzieciństwa postaci literackiej, lecz projektuje także opowieść o doświadczeniach życiowych i przemyśleniach dojrzałego człowieka.

Marek Zaleski uważa, iż pisanie powieści stanowiło dla Miłosza pewien proces terapeutyczny, poszukiwanie tożsamości poprzez powracanie do przeszłości – a dokładnie do najbardziej oddalonej części życia, dzieciństwa (2009, s. 268). Jak wiadomo, pobyt na prowincji litewskiej przyszłego laureata literackiej Nagrody Nobla zakończył się, kiedy miał dziesięć lat, najpierw wyjechał do Wilna, później do Warszawy, a po wojnie zamieszkał w Paryżu. Kiedy w roku 1951 przeciwstawił się komunizmowi, został wygnańcem. W okresie PRL uznano go za renegata i wroga, m.in. Konstanty Ildefons Gałczyński „poświęcił” Miłoszowi wiersz pt. *Poemat dla zdrajcy*, podobnie myślący rodacy narzekali na jego opuszczenie ojczyzny, kiedy ta najbardziej potrzebowała wsparcia. W Europie Zachodniej był z kolei uważany za cudzoziemca, kogoś, kto pochodził z państwa komunistycznego. Janko Moder (1981, s. 549) odejście pisarza z rodzinnego miasta i późniejszą emigrację nazywa „wyznaniem do kwadratu”, a sam Miłosz o latach paryskich mówi jako o czasie tęsknoty za ojczyzną i językiem:

[...] przez te lata miałem uczucie człowieka, który może poruszać się dość swobodnie, ale wlecze za sobą wszędzie długi łańcuch przykuwający go do jednego miejsca. Ten łańcuch był częściowo zewnętrznej natury – również jednak, i co może ważniejsze, był we mnie samym. [...]

Są ludzie, którzy dość dobrze znoszą wygnanie. Inni odczuwają je jako wielkie nieszczęście i gotowi są pójść daleko w kompromisie, byleby nie stracić ojczyzny (Miłosz, 1999, s. 18).

Powieść *Dolina Issy* w pewnym sensie stanowi symboliczny powrót pisarza do straconej ojczyzny, Moder dzieło określa jako „elegię tęsknoty za domem, tęsknoty za starym krajem, za rodakami, za językiem i za ojczyzną” (1981, s. 549). W powieści pojawiają się odniesienia pozatekstowe: postaci, które mocno przypominają realne osoby z życia pisarza (dziadek Kazimierz, Baltazar, Romuald Bukowski), krajobraz powieściowy nad Issą jest podobny do pejzażu nad Niewiażą, a niektóre epizody opisane w utworze w życiu pisarza wydarzyły się naprawdę (np. dotyczące rzucenia nocą granatu). Wbrew nawiązaniu do rzeczywistych otoczenia, postaci oraz wydarzeń z dzieciństwa, Miłosz podkreślał, że nie chodzi o autobiografię, ponieważ w powieści fakty przekształcił w fikcję literacką, która jednak ma „silny klucz osobisty” (Zaleski, 2009, s. 267). Dlatego Moder określi dzieło jako „autobiografię, która nie jest autobiografią, lecz powieścią” (1981, s. 549).

Na pytanie o autobiograficzny charakter *Doliny Issy* można odpowiedzieć, wykorzystując stanowiska badaczy literatury, znawców postmodernistycznej teorii literackiej wykraczające poza kategoryzowanie utworów literackich ze względu na relację między rzeczywistością a fikcją albo rzeczywistością a quasi-rzeczywistością, które: a) według teorii Romana Ingardena (1965) są dwoma równoległymi i bezstykowymi światami; b) zgodnie z koncepcją paktu autobiograficznego Philippa Lejeune’a (1989) w dziełach opisujących własne życie utożsamiają autora (rzeczywistą osobę) z narratorem oraz narratora z głównym bohaterem, co jest w opozycji do tzw. paktu powieściowego (fikcyjności). Od lat osiemdziesiątych XX wieku określenie *autobiografia*, w tradycyjnym rozumieniu oznaczające „retrospektywną opowieść prozą, gdzie rzeczywista osoba przedstawia swoje losy w ich jednostkowym aspekcie i ze szczególnym uwzględnieniem historii osobowości” (Lejeune, 1975, s. 31), zastępowane jest pojęciami *dyskurs autobiograficzny* lub *autofikcja*, które nie stawiają ostrej granicy pomiędzy fikcją a rzeczywistością, lecz profilują je jako splot i uwzględniają różne możliwości odczytania (Čeh, 2008, ss. 23 – 27; Złatar Violić, 2011, ss. 24 – 28). Roland Barthes i Gerard Genette autofikcję teoretycznie zdefiniowali jako tekst, w którym bezpośrednio podkreślony jest fakt, że tekstualne ja jest istotą fikcyjną (Złatar Violić, 2011, s. 29). Autofikcja lub – ściślej – proza autobiograficzna – zazwyczaj pokazuje tylko poszczególne uporządkowane chronologicznie

fragmenty z życia autora, formalnie może imitować dyskurs autobiografii, ale bez paktu autobiograficznego, a zatem uwzględniając brak tożsamości między autorem i narratorem (Čeh, 2008, s. 26). Zgodnie z tym w świetle postmodernistycznej teorii literackiej *Dolinę Issy*, którą cechują niechronologiczna narracja wydarzeń dziecięcych, dłuższe dogłębne rozważania i niektóre odniesienia pozatekstowe, można określić terminem *dyskurs autobiograficzny*, czyli *autofikcja*.

Zaleski (2009, ss. 266 – 268) z powodu już wspomnianego postrzegania pisania omawianej powieści jako „procesu terapeutycznego” określa ją jako autobiografię duchową, przy czym bardziej niż na autobiograficzność zwraca uwagę na dymensję duchowości, rozwoju wewnętrznego (ale jednak nie w sensie protestanckich, przeważnie angielskich autobiografii duchowych z XVII wieku – *spiritual autobiography* –, w których autorzy opisywali swoją drogę duchową od herezji do nawrócenia). Podobnie pisanie było dla Miłosza pewnym „zabiegiem samolecznym” (Walewska, 2010, s. 288). Perspektywa narratora w *Dolinie Issy* jest dorosła, a pamięć o krajobrazie dzieciństwa (ojczyźnie, rodakach i języku) nie jest tylko nostalgią, lecz powrotem do siebie samego i ponownym odkrywaniem tożsamości, szukaniem odpowiedzi na pytanie „kim jestem”, a zarazem opowieścią, w której widoczne są doświadczenia życiowe, rozważania oraz wątpliwości w kwestiach egzystencjalnych, ontologicznych i religijnych. Jožica Čeh Steger (2011, s. 240), pisząc o znaczeniu lat dziecięcych dla rozwoju osobowości jednostki, stwierdza, iż właśnie z powodu swojej wagi tego okresu w życiu człowieka jest on, wbrew odległości czasowej i mglistości pamięci, częstym tematem dyskursu autobiograficznego. Dla „autobiografii dzieciństwa” – jak nazywano taki rodzaj twórczości – jest charakterystyczne to, że tematyzuje poszczególne wspomnienia, przede wszystkim pozytywne (wspomnień negatywnych często się nie pamięta), i przez subiektywną perspektywę dorosłego przekształca ich znaczenie, czyli widzi się je inaczej. Čeh Steger (podobnie jak Zaleski), na podstawie teorii Berndta Neumanna (1970), taką narrację określa jako „konstrukt historii życiowej” oraz analizowanie przeszłości w celu szukania własnej tożsamości, pisanie jest dla autorów „niejaką pociechą dla ich niepowodzeń na drodze życiowej” (Čeh Steger, 2011, s. 240).

Powieść *Dolina Issy* z powodu odniesień pozatekstowych z jednej strony umożliwia biograficzny sposób recepcji, a z drugiej strony autor podkreśla, że właściwe jest czytanie uwzględniające wspomniany pakt powieściowy. Antymimetyzm, fragmentaryczność narracji oraz psychiczny rozwój postaci literackiej stanowią szczególne wyzwanie dla transformacji dzieła w przekaz filmowy. Niniejszy artykuł w dalszej części poświęcony jest przedstawieniu pamięci dorosłego narratora o dzieciństwie w adaptacji filmowej powieści *Dolina Issy*.

Tadeusz Konwicki: *Dolina Issy* jako „film-wspomnienie”

Konwicki, podobnie jak Miłosz, wracał w swojej twórczości do krajobrazu litewskiego, z którym wiązało się jego dzieciństwo. Litwa stanowi chronotop w powieści *Kronika wypadków miłosnych* (1974), jest także kulisami dwóch adaptacji filmowych, które Konwicki nakręcił na podstawie dzieł literackich rodaków urodzonych w tamtej przestrzeni: wspomnianego już Miłosza i Adama Mickiewicza. Na podstawie *Dziadów* Konwicki nakręcił film *Lawa*.

Premiera adaptacji filmowej *Doliny Issy* miała miejsce w 1982 roku. Film został nakręcony między innymi dzięki zachęce rodziny Miłosza, która wyraziła życzenie, by dzieło stworzył właśnie Konwicki (Lubelski, 2009, s. 472). Zdaniem reżysera powieść cieszyła się „skrajną niefilmowością”. Oprócz krajobrazu litewskiego w pierwowzorze pociągała Konwickiego możliwość czytania powieści w kontekście autobiograficznym: „Ten utwór podobał mi się w splątaniu z biografią Miłosza, z etosem pielgrzyma, z magicznością Wileńszczyzny oraz z wyniesieniem tych elementów na Europę” (Walewska, 2010, s. 292).

Chronotop krajobrazu nad Issą jest w dziele Konwickiego pokazywany za pomocą audiowizualnych środków wyrazu, które już w sekwencji wstępnej wprowadzają niezwykłą atmosferę. Panoramiczne zdjęcia krajobrazu (przeważnie odzianego w szarość, przez którą słońce przebija się z trudnością), przeplatane są dużymi zbliżeniami źdźbeł trawy oraz roślinności bagiennej. Swoistą rolę semantyczną w filmie odgrywa dźwięk niebędący częścią przyrody – monotonne przejścia pomiędzy kilkoma tonami mają niezwykle oddziaływanie i budują napięcie lub nawet złe przecucie wobec losu, jaki ma spotkać postaci filmowe, które widz zobaczy w poszczególnych

ujęciach nad bagnem. Sceny, w których występują mieszkańcy doliny lub ich domy, działają mniej złowieszczo, jest w nich więcej światła, ruchy kamery są spokojniejsze, nie ma częstych przejść pomiędzy planami totalnymi lub ogólnymi i dużymi zbliżeniami, tło dźwiękowe tworzą odgłosy przyrody lub muzyka – chóralne bądź solowe wykonanie polskich i litewskich pieśni narodowych, które podkreślają wagę przekazu ludowego na tym obszarze, a zarazem jego narodową różnorodność. Mistyczne i niezwykle są wydarzenia, które spotykają bohaterów w momentach, kiedy są sami: Baltazara odwiedza diabeł, księdza straszy duch, Tomasz we śnie widzi rozkładające się ciało Magdaleny itd. Przemyslenia chłopca film pokazuje wizualnymi środkami przekazu, czasami symbolami, przy czym odbiorca z powodu wieloznaczności symboli ma różne możliwości interpretacji. Na przykład w scenie przedstawiającej agonię babki Dilbinowej Tomasz przynosi do pokoju ślimaka, którego dokładnie obserwuje, kamera ujmuje go w dużym zbliżeniu. Ów detal można zrozumieć jako nawiązanie do powolnego umierania bohaterki lub – według ikonografii chrześcijańskiej, w której ślimak symbolizuje odrodzenie, ponowne narodziny, czyli życie poza śmiercią (Germ, 2006, ss. 184, 185) – prognozę życia pośmiertnego Dilbinowej. Tomasz bowiem wierzy, że ludzie po śmierci żyją dalej, a zwierzęta nie, dlatego wydaje się bardziej niż agonię babci dotknięty śmiercią wiewiórki, która nastąpiła z jego winy, dlatego ma wyrzuty sumienia. Bardziej jednoznacznie i bezpośrednio wyrażono wątpliwości bohatera poprzez splot obrazu i słowa, przede wszystkim poprzez monolog. Chcąc sprawdzić (nie)istnienie Boga, Domcio zastrzelił psa, patrząc prosto w obiektyw kamery, co dla klasycznego filmu, w którym kamera jest „niezauważanym obserwatorem”, jest niezwykle. W tej scenie bohater mówi:

Jeżeli człowiek jest dla psa tym, czym Bóg dla człowieka, to kiedy pies ugryzie człowieka, ten łapie za kij, a Bóg ugryziony przez człowieka, też wpadnie w gniew i ukarze. Cała rzecz to wynaleźć coś tak obrażającego Boga, żeby musiał użyć swoich piorunów. Jeżeli wtedy nic się nie stanie, dowód zostanie przeprowadzony, że o Niego dbać nie warto (Miłosz, 1981, s. 93). (3)

Konflikt z filmową iluzją rzeczywistości stwarzają także sceny, w których aktorzy, odziani w zwykle ubrania, a nie kostiumy filmowe, recytują poezję Miłosza. Aktorzy znajdują się bądź w kadrze, który mógłby być częścią scenografii filmowej, bądź w miejskiej przestrzeni, w której można rozpoznać amerykańską metropolię, przy czym deklamujący patrzy w dal, jakby rozmyślając o czymś odległym. Dzięki kontrastowi między kadrami bagnistej doliny rzeki Issy oraz otoczeniem miejskim, fabułą filmową i niefabularnymi recytacjami poezji w dziele Konwickiego można wyczuć perspektywę dorosłego narratora, czyli pogląd na wydarzenia z oddalonego punktu czasoprzestrzennego. Z drugiej strony wstawki poetyckie bezpośrednio nawiązują do autora literackiego pierwowzoru, np.:

Przeklinaj śmierć. Niesprawiedliwie jest nam wyznaczona.
Błagaj bogów, niech dadzą łatwe umieranie.
Kim jesteś, te trochę ambicji, pożądlivości i marzeń
nie zasługuje na karę przydługiej agonii.
Nie wiem tylko, co możesz zrobić, sam, ze śmiercią innych,
dzieci oblanych ogniem, kobiet rażonych śrutem, oślepych żołnierzy,
która trwa wiele dni, tu, obok ciebie.
Bezdomna twoja litość, nieme twoje słowo,
i boisz się wyroku, za to, że nic nie mogłeś
(*Twój głos*. Miłosz, 2011, s. 589). (4)

Według Tadeusza Lubelskiego (2009, s. 473) recytatorzy przedstawiają różne pokolenia mieszkańców litewskich wsi i miast, ich dzieci i wnuków, którzy już tam nie mieszkają. Reprezentują poglądy poety, rozłożone na wiele głosów, a zarazem „człowieka w drodze, stale krążącego w wyobraźni między światem dzieciństwa a współczesnym miejscem swego wykorzenia” (473).

Perspektywa biograficzna jest w filmie raczej bezpośrednio wyrażona, co było intencją reżysera, który, jak już wspomniano, odbierał powieść jako swoistą autobiografię Miłosza.

Niezależnie od tego w jednej spośród scen widz może zaobserwować także autobiograficzne szczegóły dotyczące samego Konwickiego. W obiektywie kamery, którą na ulicy kręcone są sekwencje pewnego filmu (mamy zatem do czynienia z „filmem w filmie”), pojawia się lustrzane odbicie reżysera. Obraz ten można interpretować jako podpis reżysera lub jako sygnał autobiograficzny, podkreślający, że krajobraz w dziele Konwickiego, nie jest tylko przestrzenią dzieciństwa narratora (Miłosza/Tomasza), lecz także dzieciństwa reżysera. Joanna Walewska pisze, iż „Konwicki nie wysunął na plan pierwszy postaci poety, ale poprzez niego, a czasami wbrew autorowi pierwowzoru literackiego, udało mu się opowiedzieć wiele o sobie” (2010, s. 309). Podpis autorski jako część immanentna dzieła jest jedną z cech charakterystycznych, które można przypisać poetyce artystycznej Konwickiego (5).

Nieprzestrzeganie zasady filmowej iluzji rzeczywistości, wyrażone poprzez przeplatanie filmowych i pozafilmowych kadrów, fragmentaryczność, powtarzanie poszczególnych ujęć, dźwięk oraz *mise-en-scène* (6) w adaptacji filmowej stwarza iluzję wspomnienia. *Dolinę Issy*, zwłaszcza sposób pokazywania wątków, określano w polskiej krytyce filmowej z punktu widzenia gatunku jako film poetycki lub psychologiczny i esej filmowy, dzieło Konwickiego można określić także mianem „filmu-wspomnienia” (7). „Film-wspomnienie” nie jest dokumentalnym ukazaniem tego, co było, lecz fragmentarycznym nizaniem poszczególnych sekwencji z przeszłości będącej częścią autofikcji. Sekwencje w „filmie-wspomnieniu” niekoniecznie są skupione wokół jednego centralnego konfliktu dramatycznego, widz śledzi więcej wydarzeń bez prawdziwego i głównego zawiązania akcji. „Film-wspomnienie” nie wymaga przywołania obecności głównego bohatera, który w *Dolinie Issy* jest tylko jednym spośród występujących i nie jest umieszczony w centrum fabuły. Fokus kamery będącej swoistym narratorem przenosi się od postaci do postaci, przedmiotów lub wydarzeń, które często są niejasne, czyli niezamknięte, mają zatem podobny charakter jak obrazy wspomnień w świadomości człowieka.

Wnioski

Powieść *Dolina Issy* stanowi chronotop wspomnień wprowadzany poprzez fragmentaryczne opisywanie krajobrazu oraz ludzi, którzy mieszkają w dolinie, przy czym czas historyczny nie jest bezpośrednio zdefiniowany, większą rolę pełni cykliczny czas przyrody. W przedstawieniach pejzażu i wydarzeń realistyczne obrazy pomieszane są z niezwykłymi opisami, ważną rolę w fabule pełnią zmysłowe doznania bohatera literackiego. Chronotop w powieści wbrew niektórym konkretniejszym ustępom pozostaje niezdefiniowany, co czytelnikowi umożliwia różne interpretacje oraz wypełnianie pustych miejsc. W adaptacji filmowej *Doliny Issy* chronotop wspomnień odtworzono za pomocą audiowizualnych środków wyrazu. Krajobraz litewski i jego mistycyzm pokazywany jest w ramach *mise-en-scène*: poprzez przeplatanie planów (plany dalekie i duże zbliżenia) stworzony jest niezwykle rytm filmu, który w połączeniu z zamglonymi obrazami krajobrazu pokazuje chronotop; poprzez światło (światło dzienne versus zmierzch) podkreślono różnicę między wydarzeniami codziennymi oraz mistycznymi lub tymi, które prawdopodobnie wydarzyły się tylko w świadomości którejś spośród postaci filmowych; detale umożliwiają widzowi interpretację własną, czyli wypełnienie pustych miejsc znaczeniami symbolicznymi. Ważną rolę w adaptacji filmowej Konwickiego odgrywa dźwięk, który bądź niezwykłymi tonami, bądź ciszą buduje swoistą mistyczną atmosferę, a poprzez pieśni ludowe zwraca uwagę na współistnienie wielu narodowości w tej samej przestrzeni. Powtórzenia tych samych sekwencji naśladują sposób działania świadomości (w której te same wątki można przemyśleć od nowa) i poprzez fragmentaryczność pokazywanych wydarzeń tworzą wrażenie narracji wspomnieniowej.

Konwicki w adaptacji filmowej zostawia pojawiające się w powieści Miłosza odniesienia pozatekstowe, mające cechy charakterystyczne dla dyskursu autobiograficznego. Rzeczywistość filmowa przerywana jest scenami recytacji poezji Miłosza, kadrami ukazującymi metropolię amerykańską, gdzie mieszkał autor literackiego pierwowzoru oraz pojawieniem się reżysera we własnej osobie. Wyrażane „pozafilmowe” opinie, a także sposób pokazywania wspomnień pozwalają analizowane dzieło Konwickiego umieścić w ramach kategorii dyskursu (auto)biograficznego, czyli „filmu-wspomnienia”.

Przypisy

- (1) Artykuł po części powstał na podstawie analiz przeprowadzonych w ramach pracy doktorskiej pt. *Dzieła polskiego i słoweńskiego kanonu literackiego okresu modernizmu w adaptacjach filmowych*, przygotowanej pod opieką prof. Nikolaja Ježa i prof. Igora Koršiča w Instytucie Sławistyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie (2014). Tekst na ten temat został opublikowany w języku słoweńskim (Rezoničnik, 2017). Za pozwoleniem redakcji pisma „Jezik in slovstvo” w częściowo zmienionej formie został przetłumaczony na język polski.
- (2) Por. np. teorie Georgea Bluestonea, Alfreda Estermana, Geoffreya Wagnera, Dudleya Andrewa, Lindy Constanzo Cahir, w Polsce np. Wojciecha Wierzeńskiego (lata osiemdziesiąte XX wieku). Niniejsi autorzy na podstawie analizy adaptacji filmowych stworzyli typologie, które szeregują ekranizacje pod względem ich większej lub mniejszej wierności wobec pierwowzoru (por. też np. Helman, 1998, ss. 7 – 18.)
- (3) Ze względu na to, że monolog filmowy nie różni się istotnie od monologu literackiego, w tym miejscu przytoczony jest cytat z pierwowzoru.
- (4) Recytacja wiersza *Twój głos* następuje za sceną pogrzebu babci (1:19).
- (5) Podobnie, chociaż jeszcze bardziej bezpośrednio i w roli autora-pisarza/scenarzysty, Konwicki podpisuje się w adaptacji filmowej powieści *Kronika wypadków miłosnych*, którą w roku 1985 nakręcił Andrzej Wajda i której chronotop także umieszczono w przestrzeni litewskiej wsi. We wspomnianym filmie Konwicki występuje jako aktor w roli proroczego nieznanego, który już z góry wie, co stanie się z postaciami filmowymi i ich/jego ojczyzną, a widz może w postaci nieznanego rozpoznać autora pierwowzoru literackiego lub dostać tę informację na końcu w spisie aktorów występujących w filmie. W kadrze końcowym, na cmentarzu, nieznanomy/Konwicki mówi: „Nie ma już krainy mego dzieciństwa. Żyje ona tylko we mnie i razem ze mną rozsypie się w proch.” Sekwencja końcowa, 1:52. Niniejszy cytat nie pochodzi z pierwowzoru literackiego, czyli z *Kroniki wypadków miłosnych*, pojawia się w innym utworze Konwickiego, w powieści *Mała Apokalipsa*. W wersji powieściowej brzmi: „I zrozumiałem, że już nie ma krainy mego dzieciństwa. Że żyje ona tylko we mnie i razem ze mną rozsypie się w proch którejś nadbiegającej z nicości godziny [...]” (Konwicki, 1998, s. 106).
- (6) Do elementów *mise-en-scène* zalicza się następujące elementy obrazu filmowego: dominanta (skierowanie spojrzenia widza), oświetlenie, odległość kadru i kamery, kąt widzenia kamery, kolory, obiektyw/filtr/film, inne kontrasty, gęstość, kompozycja, forma, kadrowanie, głębia, ustawienie postaci, pozycje inscenizacji, odległość między postaciami (Gianetti, 2008, ss. 96 – 98).
- (7) Termin „film-wspomnienie” określa jeden spośród gatunków filmowych, jeszcze nie jest ogólnie przyjęty i w pełni opisany, dlatego stosuję zapis w cudzysłowie. Proponowana nazwa zwięźle opisuje charakter poetyckich filmów biograficznych, zatem wydaje się stosowna jako określenie analizowanego filmu. Termin „film-wspomnienie” w kontekście takich dzieł proponuje Igor Koršič.

Bibliografia

- BACHTIN, Michał. 1982. *Problemy literatury i estetyki*. Warszawa : Wydawnictwo Czytelnik. Przeł. Wincenty Grajewski, 1982. 596 s. ISBN 83-07-00324-5
- BORDWELL, David – THOMPSON, Kristin. 2011. *Film Art. Sztuka filmowa. Wprowadzenie*. Warszawa : Wydawnictwo Wojciech Marzec. Przeł. Bogna Rosińska, 2011. 584 s. ISBN 978-83-932-6570-1
- ČEH STEGER, Jožica. 2011. Med avtobiografijo in avtobiografsko prozo: Cankarjevo Moje življenje in Majcnovo Detinstvo. W: KORON, A. – LEBEN, A. (red.): *Avtobiografski diskurz*. Lublana : Wydawnictwo ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria), 2011, ss. 235 – 246. ISBN 978-961-254-263-4
- ČEH, Jožica. 2008. Med fikcijo in resničnostjo v avtobiografski prozi. W: *Jezik in slovstvo*, 53, 2008, tom 3 – 4, ss. 23 – 35. ISSN 1581-3754
- FRANASZEK, Andrzej. 2012. *Miłosz. Biografia*. Kraków : Wydawnictwo Znak, 2012. 960 s. ISBN 978-83-240-1614-3
- GERM, Tine. 2006. *Simbolika živali*. Lublana : Modrijan, 2006. 240 s. ISBN 961-241-085-2

- GIANNETTI, Louis. 2008. *Razumeti film*. Lublana : UMco i Slovenska kinoteka. Przeł. A. Hiti Ožinger, S. Jesenovec Petrović, B. Petrović Jesenovec i Z. Vrdlovec, 2008. 620 s., ss. 49 – 101. ISBN 978-961-6445-94-8
- HELMAN, Alicja. 1998. Wstęp. W: HELMAN, A.: *Twórcza zdrada; filmowe adaptacje literatury*. Poznań : Wydawnictwo Ars Nova, 1998. 199 s., ss. 7 – 18. ISBN 8385409661
- HUTCHEON, Linda. 2006. *A Theory of Adaptation*. Nowy Jork, Londyn : Routledge, 2006. 273 s. ISBN 978-0-415-53937-1
- INGARDEN, Roman. 1965. *Das literarische Kunstwerk*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1965. 430 s. ISBN 978-3-11-172889-6
- KONWICKI, Tadeusz. 1982. *Dolina Issy*. Warszawa : SPI International (Antologia filmu polskiego 6) [film].
- KONWICKI, Tadeusz. 1998. *Mała Apokalipsa*. Warszawa : Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1998. 234 s. ISBN 83-7054-055-4
- KORON, Alenka. 2011. Fikcija, fakti in resnica v avtobiografiji. W: KORON, A. – LEBEN, A. (red.): *Avtobiografski diskurz*. Lublana : Wydawnictwo ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria), 2011, ss. 35 – 49. ISBN 978-961-254-263-4
- KUŚMIERCZYK, Seweryn. 2014. *Wyprawa bohatera w polskim filmie fabularnym*. Warszawa : Czuły Barbarzyńca, 2014. 248 s., ss. 11 – 34. ISBN 978-83-62676-41-5
- LEITCH, Thomas. 2007. *Film Adaptation & Its Discontents*. Baltimore, Maryland : The Johns Hopkins University Press, 2007. 372 s. ISBN 9780801892714
- LEJEUNE, Philippe. 1975. Pakt autobiograficzny. W: *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 5, 1975, tom 23, ss. 31 – 49. ISSN 0324-8208. Pozyskano z <http://www.bazhum.muzhp.pl/> [10. 7. 2017]
- LEJEUNE, Philippe. 1989. *On autobiography*. Minneapolis : University of Minnesota Press (Theory and history of literature; vol. 52). Przeł. Katherine Leary, 1975. 289 s. ISBN 0-8166-1632-9
- LUBELSKI, Tadeusz. 2009. *Historia kina polskiego. Twórcy, filmy, konteksty*. Katowice : Videograf II, 2009. 800 s. ISBN 978-83-7183-666-4
- MCFARLANE, Brian. 1996. *Novel to Film: An Introduction to the Theory of Adaptation*. Oxford : Clarendon Press, 1996. 279 s. ISBN 0-19-871151-4
- MIŁOSZ, Czesław. 1981. *Dolina Issy*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1981. 292 s. ISBN 83-08-00685-X
- MIŁOSZ, Czesław. 2011. *Wiersze wszystkie*. Kraków : Wydawnictwo Znak, 2011. 1406 s. ISBN 978-83-240-1600-6
- MIŁOSZ, Czesław. 1999. *Zniewolony umysł*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1999. 278 s. ISBN 8308029531
- MODER, Janko. 1981. Spremná beseda o avtorju. W: MODER, J. (red.): *Dolina Isse*. Lublana : Cankarjeva založba (Nobelovci), 1981. 558 s., ss. 539 – 556. ID 7893505
- NEUMANN, Bernd. 1970. *Identität und Rollenzwang: Zur Theorie der Autobiographie*. Frankfurt am Main : Atheneum Verlag, 1970. 200 s. ISBN 978-3799746038
- PRETNAR, Tone. 1990. Zgodba o čudni (vendar lahko zamenljivi) pomladi 1939. W: KONWICKI, T.: *Kronika ljubezenskih pripetljajev*. Lublana: Mladinska knjiga (Odisej). Przeł. Tone Pretnar, 1990. 244 s., ss. 239 – 244. ISBN 86-11-03921-1
- REZONIČNIK, Lidija. 2017. Dolina Isse: duhovna avtobiografija in „film spomin”. W: *Jezik in slovstvo*, 62, 2017, tom 2 – 3, ss. 55 – 65. ISSN 1581-3754
- WAJDA, Andrzej. 1985. *Kronika wypadków miłosnych*. Warszawa : SPI International (Antologia filmu polskiego 3) [film].
- WALEWSKA, Joanna. 2010. Dolina Issy Tadeusza Konwickiego, czyli o nakładaniu się biografii. W: Fiut, A. – Lubelski, T. – Momro, J. – Morstin-Popławska, A. (red.): *Kompleks Konwicki*. Kraków : Universitas, 2010. 166 s., ss. 287 – 309. ISBN 8370012752
- ZALESKI, Marek. 2011. Chłopiec imieniem Tomasz. W: Miłosz, Cz.: *Dolina Issy*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2011. 280 s., ss. 262 – 276. ISBN 9788308048016

ZLATAR VIOLIĆ, Andrea. 2011. Avtobiografija: teoretski izzivi. W: KORON, A. – LEBEN, A. (red.): *Avtobiografski diskurz*. Lublana : Wydawnictwo ZRC, ZRC SAZU (Studia litteraria). Przeł. Olga Vuković, 2011, ss. 23 – 33. ISBN 978-961-254-263-4

Summary

The article deals with the novel *The Issa Valley*, written by the Nobel laureate in literature Czesław Miłosz, and its eponymous film adaptation by film director Tadeusz Konwicki. Both authors were born in the region of today's Lithuania, which, with its intact natural environment and ancient folk beliefs, left a strong mark on their childhoods. In the present novel or film, the authors narrate their childhood through fragmentary memories, which are transformed by fiction, and through representations of thoughts: while Miłosz narrates his own childhood, Konwicki transforms the novel into film and shows the story through audio-visual images, at the same time also exposing himself in the role of author. With a chronotope analysis, and based on the anthropological-morphological method of film analysis, the contribution presents the methods of verbal and audio-visual representation of an adult-narrator memory on the landscape of his home region and on the time of childhood as well as defining the discussed works with the categories spiritual autobiography and „film-memory”.

O autorce

Lidija Rezoničnik, doktor nauk humanistycznych (slawistyka, 2014), absolwent Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Lublanie, Słowenia. Przedmiotem jej badań są adaptacje filmowe utworów literackich, polski i słoweński modernizm literacki, polska i słoweńska literatura współczesna.

Lidija Rezoničnik, Ljubljanska cesta 3d, 1241 Kamnik, Słowenia

About the author

Lidija Rezoničnik, PhD in Slavistics, 2014, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia. In her researches, she mainly deals with interdisciplinary relations between literature and film (film adaptations) as well as Modernism in Polish and Slovenian literature and contemporary Polish and Slovenian literature.

Lidija Rezoničnik, Ljubljanska cesta 3d, 1241 Kamnik, Slovenia

PRVNÍ ŽENA, PRVNÍ HŘÍCH? PROMĚNY POJETÍ ARCHETYPU ERY V ČESKÉ POVÁLEČNÉ LITERATUŘE

FIRST WOMEN, ORIGINAL SIN? MODIFICATIONS OF ARCHETYPE OF EVE IN CZECH POST-WAR LITERATURE

Karel Střelec

Katedra české literatury a literární vědy, Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Teorie a dějiny české literatury, 2. ročník, prezenční doktorské studium

karel.strelec@osu.cz

Školitel: doc. PhDr. Petr Hrtánek, Ph.D. (petr.hrtanek@osu.cz)

Klíčová slova

česká literatura, literární postava, Eva, archetypální postavy

Key words

Czech literature, literary character, Eve, archetypal characters

Biblické či mytologické antické postavy prostupují evropskou literaturu od jejího počátku; přitom platí, že „biblickým příběhem, který měl největší dopad na duchovní, sociální, kulturní i politický život příslušníků židokřesťanské kultury, je [...] především stvoření muže a ženy – Adama a Ery“ (Dubinová, 2008, s. 20). Biblická Eva tak patří mezi nejvýraznější femininní archetypální typ a jako výrazně symbolicky zatížená bytost představuje od středověké literární tradice element hříchu, nemravnosti a pokušení, pramenící z její vzpoury proti Božímu příkazu (Lederbuchová, 1996, s. 118), současně jí je dáno specifikum první ženy, která muže po jeho stvoření doprovázela. Samo užití tohoto antroponyma v uměleckém textu již implikuje některé prvky kulturní tradice; postavu – nositelku tohoto jména vnímáme v kontextu překračujícím nominační funkci. (1)

Reprezentace archetypálního charakteru postav není přirozeně neměnná a během staletí prochází vývojem, což je i případ námi pojednávaného jména. V moderní české literatuře lze společně s tradičním uchopením příběhu Adama a Ery, např. rezonujícím u Jana Kollára či Josefa Holečka (Nytrová, 1997, s. 34 – 41), sledovat zejména ve 20. století, jak dále ukážeme, postupný posun konotace a vnímání této postavy. Přitom již v druhé polovině století předcházejícího se u některých autorů obraz Ery transformuje do erotické, tělesné podoby a následně s nástupem moderních uměleckých směrů získává podobu *femme fatale* – osudové ženy, muže opakovaně ničí a pozvedávající a fascinující svou ambivalentností (Lederbuchová, 1996, s. 118 – 121). Také později, ve 20. století a na počátku století současného, vzniká rozmanité spektrum literárních děl, v nichž se Eva objevuje jako zásadní postava, nejrůznějšími způsoby odkazující ke svému estetickému archetypu. Je přitom zjevné, že vzhledem k množství uměleckých směrů a autorských poetik tohoto období je ztvárnění a jeho posuny široce rozvrstvené. (2) Za podstatnou lze považovat poznámku, že „náboženská a církevní tematika se však ve vývoji literatury také prostupuje s kulturou světskou [...]“ (Hrtánek, 2007, s. 10). Původní význam Ery jako náboženského, křesťanského symbolu hříchu a současně první ženy biblického Adama tak může být zesvětštěn. (3)

V poválečné české literatuře s postavou první ženy výrazně pracuje již Vladimír Holan, konkrétně ve svých dvou sbírkách *Bolest* (1965) a *Na sotnách* (1967). V obou dílech se vyskytují básně nazvané Eva; v první ze sbírek patří se svými devatenácti verši a dedikací k nejdelším. Jedná se o text milostný, fyzické okouzlení graduje paralelně v kompozičním plánu s narůstající délkou strof. Báseň vychází z biblického příběhu a odkazuje na něj úvahou o nesmrtelnosti a věčnosti, zejména však motivem hada. Ten zde vystupuje v podobě apokryfní variace – oproti pokušitelskému zvířeti u něj dominuje pasivita: „[...] a had, ne už na kameni, ale pod vřesem, / lehl si na břicho a přikryl se hřbítkem“ (Holan, 1966, s. 13). Pokušení tak v básni plně realizuje žena, jejíž fyzická přitažlivost vede k protikladnému náhledu krásy a lásky, hodnot postavených do rozporu. V druhé ze zmiňovaných sbírek, *Na sotnách*, se ve stejnojmenné básni stává Eva všeobecným předobrazem ženství. Je figurou

tajemnou, věčně přítomnou a vyjadřující smysl vztahu k životu. Sbírnka *Na sotnách* dále obsahuje dvě skladby, v nichž se Eva navrácí v refrénovitě podobě, nejprve v textu *Možná...: „Možná, že to byl Adam, / který podal jablko Evě. / Ale řekneš-li, / že to bylo tři míle od Boha, / Bůh si to ověří...“* (Holan, 1967, s. 52) a v básni *Jsou vyšší: „Zanikání všeho... I vesmíru... / Bojte se roviny, neboť její propasti / jsou všude... / Skála, samý suk, se nadlehčuje... / Byl to Adam, který podal jablko Evě... / Také Boží muka jsou vyšší / teprve po žních...“* (Holan, 1967, s. 64). Jak je patrné, motiv nabídnutí jablka se odehrává v opačném směru než v biblické předloze; zatímco v prvním textu je tento posun naznačen jako možný, v druhém je již tato modalita vypuštěna a čin se stává faktem. Lze konstatovat, že redukce tématu čistě na dvojici prvních lidí a odsunutí motivu hada je pro Holana příznačné, vypouští ovšem výrazně polysémantický prvek – interpretace hada variují od Evina spojence, přes jeho vnímání jako symbol změny, sexuality či instinktů (Dubinová, 2008, s. 34 – 36).

Rok po Holanově sbírce *Na sotnách* se Eva objevuje ve sbírce Karla Šiktance *Adam a Eva* (1968). Minimalistický a až střízlivě koncipovaný titul díla evokuje samotnou podstatu duality obou pohlaví: „Archetyp muž-žena, animus-anima, Adam-Eva stojí na dně našeho nevědomí nedotčeného a identického dnes jako v nejbližší minulosti“ (Evdokimov, 2011, s. 167). Mýtus stvoření je evokován kompozičně, šesti částmi jakožto dny kreace světa, k nimž jsou na začátku a konci knihy přidány oddíly lišící se užitou kurzívou. Biblický příběh je přesažen napětím a jistou nesmírnou tíhou, s níž oba zápolí (Hruška, 2010, s. 166).

V případě této zmíněné atmosféry není nepodstatné to, jakými prostředky je v knize navozena. Zejména jde o refrénovité motivy vody, jejichž inventář je velmi široký, zahrnuje například déšť, hromy, mhu, pulce, ryby, vlny či jezerní víry. Déšť, přesněji lijavec, tvoří pojítko jednotlivých básní, a to od samého počátku, kdy se Adam setkává s Evou: „*A déšť mu zalil ústa*“ (Šiktanc, 2001, s. 67). Všudypřítomná vlhkost a voda současně projektuje spojení žena-voda a zvýrazňuje v textu význam ženského, Evina prvku. Nelze se tedy omezit na tvrzení, že voda zde pouze přináší „potopu, v níž vše důležité utone, rozmyje se, oněmí“ (Hruška, 2010, s. 167); je opačně také symbolem života a naděje, již muži přináší setkání s ženským elementem, stejně jako očisty, která za vodou zůstává: „*Však bylo čisto po Zemi*“ (Šiktanc, 2001, s. 91), „*A Země byla zelená / a plavá*“ (Šiktanc, 2001, s. 100). Výše zmiňovaná tíha pak spíše vyvstává z překonávání nesouladu, dvou pólů, vyjádřených archetypálními živly. Je to právě Adam, který je při setkání s Evou skropen deštěm a který tak poznává doposud neznámou sílu, s níž je od tohoto okamžiku (také metaforicky v podobě okolního prostředí) navždy konfrontován. Tuto interpretaci podporují v souladu s Hegelem i závěry Zdeňky Kalnické ve výzkumu archetypu vody a ženy: „Voda-žena klade svému zduchovnění odpor; tento odpor však musí být zlomen, a žena-voda se musí ‚obětovat‘ [...]“ (Kalnická, 2007, s. 58). V tomto významu je oběť chápána jakožto vznik sounáležitosti s koloběhem stvoření a kontinuum vodního proudění jako mateřská role ženy, dárkyně života. Šiktancova Eva je tak nepochybně středobodem básnické skladby; více než cokoliv jiného reprezentuje tajemství ženy, pro muže fascinující, ale nikdy ne zcela poznatelné. Vzájemné ohledávání, pokoušení se skrze slova přiblížit a být spolu se refrénovitě navrácí, existuje zde ovšem s vědomím vždy přítomné možnosti opětovného odcizení. Jejich svět (a *largo sensu* svět všech lidí) nabízí pouze jeden únik před marností – „najít se v sobě navzájem“ (Hruška, 2010, s. 169). Ten připomíná boj, v básnické skladbě vedený až do jejího závěru: „*Padal. Vstával. Ještě. Ještě. Noc a / den. [...]*“ (Šiktanc, 2001, s. 99). Nesamozřejmá koexistence dvou bytostí tak vyjevuje charakter stálého začátku, přitom však i konce; Adam a Eva musejí o svou blízkost stále znovu a znovu usilovat.

Na konci dekády se setkáme s postavou Evy rovněž v dramatu Milana Kundery *Ptákovina* (1969). Hra, v níž se mísí prvky grotesky, satiry a absurdity, je slovy autora „velmi jednoduchá, *provokativně jednoduchá*“ (Kundera, 1979, s. 25). Do zdánlivě banální zápletky o trestání za nemravný obrázek ve škole (4) vstupuje Eva jako mladá učitelka, kterou chápeme v souladu s erotizací archetypu zmiňovanou v úvodu našeho příspěvku. Dynamický vývoj ženy katalyzuje posun příběhu; její počáteční nevinnost (zřetelná např. v odporu k ředitelovu počtu milenek) směřuje k touze po pomstě za nespravedlivé potrestání – paradoxně realizované nevěrou jejího milence. Je postavou, která jej ovládá, i svými animálními motivy: „*Jestli mu den předtím zneuctíš ženu, bude ta dvojsvatba naše vítězství [...] Kvůli mně se budeš namáhat! Já jsem tvoje zrcadlo! V mých očích je tvůj život!*“ (Kundera, 2015, s. 120). Odplata, která končí kompletně *ad absurdum* a obrací se proti Evinu

milenci, je v důsledku intimnější variací biblických veršů „Protožes poslechl svou ženu [...], země bude kvůli tobě zlořečená“ (Bible21, Gn 1,17).

V sedmdesátých letech přináší již svým titulem akcent na ústřední postavu lyrickoepická autobiograficky laděná skladba Václava Honse *Eva* (1975). Název díla je vodítkem k jeho obsahu, ukazuje na hierarchii významových složek díla a jejich rozmístění (Hodrová, 2001, s. 240 – 241); ústřední postava se přitom objevuje až ve čtvrtině textu, jakoby zcela nečekaně, byť její přítomnost v příběhu je titulem od počátku explicitně očekávaná. Stejně jako v knize Genesis přichází do prostředí již determinovaného, topicky ustanoveného, okolnosti ostatně připomínají vznik univerza: „*mlčenlivost / jako na počátku světa*“ (Hons, 1975, s. 29). Je-li však mytologickým světem dvou prvních lidí ráj, eden, který musejí opustit, Honsova Eva představuje chiastické zrcadlo starozákonního příběhu. Poema je zasazena do prostředí industriálního Ostravska 60. let, tedy na místo symbolizující tíhu práce a s ní spojenou pravidelnost, ať už pohybu zaměstnanců či monotónního výrobního procesu, připomenuty jsou motivy hořícího koksů, rychlovlaků či městského davu a tlačeniče. Charakter prostoru se vstupem elementu ženy-Evy pochopitelně transformuje, původní nahlížení toposu je nahrazeno vnímáním krásy a harmonie. Nad pohybem převládne intimizované zastavení času, nad ohraničením městem volnost a z ní vycházející emoce: „*Odjíždíme na / motocyklu do Beskyd Dvěštěpadesátka / si tiše bručí Krásně vlaješ / [...] Spíme na horské pasece / o plném vysokém polední / Z borovic kape pryskyřice na / naše něhou zakutálené hlavy*“ (Hons, 1975, s. 46).

Náhlým vstupem do této epické linky je naznačený epistolární zvrát, Eviny dopisy lyrickému subjektu, které mohou být chápány jako psychologický vhled do proměn její mysli. S každým dalším lze vysledovat stoupající dvojakost vzájemného končícího vztahu – od veršů „*A slunce Škoda že tu nejsi Moc / na tebe myslím Ale nevím Nevím / jestli ti zůstanu věrná Víš / Srdcem ano To jo Ale jinak*“ (Hons, 1975, s. 62) až po neustálé citové i tělesné podléhání: „*já budu tvou děvkou tvou / milenkou křečovými žilami / spoutanou to já se budu / nekonečně smýkat tvými / milostnými krajinami [...]*“ (Hons, 1975, s. 76). Klíčovým motivem, který sugeruje předzvěst tragického konce jejího života, je pak motiv oběšení: „*[...] Nit / stejně chvátá ke svému uzlíku / Přišije hrdlo ke kabátu Kabát / k nebi [...]*“ (Hons, 1975, s. 54), znovu se objevuje v podobě smrti, která „*ti milostně tlačí na kůži*“ (Hons, 1975, s. 56), a v paralele s podzimem, symbolem konce a zániku: „*[...] První rez / podzimu provádí akrobacie / na prázdné prádelní šňůře / Jako by to byl signál provazu / který milují viselci [...]*“ (Hons, 1975, s. 64).

Výraznou archetypální Evu nalezneme také v literatuře nejnovější. Román *Kudy šel anděl* (2003, přepracované vydání 2005) Jana Balabána zobrazuje Evu jako první lásku hlavní postavy Martina Vrány, která směřuje od typizovaného idylického romantického zamilování po odhalení její nevěry, k níž se mu sama přiznává: „*„Ty spíš ještě s někým jiným?’ Ptal se ohromen zvuky těch slov. ‚S ledaským,’ odpověděla mu tvrdě, překvapena prostorem, který se před ní v tu chvíli otvíral, překvapená, jak je najednou jiná*“ (Balabán, 2011, s. 236). Mýtus absolutní lásky tímto rozhovorem mizí; v Martinově životě je nahrazen vytěšňovanou, byť stabilní prázdnotou. Paralelně k jeho vnitřnímu světu a tomuto zlomu je vystaven fikční prostor, takřka identický s Honsovou skladbou. I zde je prostředí socialistického průmyslového města v přímém kontrastu s dokonalostí a harmonií ráje – jde o topos místa strašlivého (*locus terribilis*) (5). Prvky odosobnění jako davy lidí, komunistická propaganda či křiklavé černo-žluté výstražné pásy rámuji každodennost a všednost; k setkávání obou milenců dochází formou úniku na periferii, poznamenané zarůstajícími haldami a opuštěnými provozy, do nichž se navrací vegetace: „*Prostě se ztratí v tom podivném kraji, který považovali za svůj. Světlo se chvělo na osíkových listech, svlačce se vinuly ke kmenům a oni se vinuli tak trochu vyděšeně jeden k druhému*“ (Balabán, 2011, s. 231). S koncem jejich vztahu motiv přírody mizí, Martin zůstává obklopen banální obyčejností, městským a industriálním prostředím, korespondujícím svou hrubostí s jeho životní situací: „*A teď už bez Evy, léto, brigáda v Nové huti, ocelové špalky, pece, jeřábová lana, vazelína a pucvol*“ (Balabán, 2011, s. 238). Je-li biblickým hříchem vytvořena hranice mezi světem ráje a světem po jeho opuštění, obdobně Balabánova Eva svou nevěrou rozděluje život (rajského) mládí a dospělosti.

Jak již bylo zmíněno, Eva zde kromě jiného ztělesňuje prvek hříchu, tedy přebírá a transponuje atributy Evy biblické. Zalíbení Balabánovy postavy v jiném muži vychází i z její vnitřní

nejistoty: „*Líbí se mi sebedůvěra tohoto vysokého chlapa. Líbí se mi, jak si věří. Asi je nebezpečný*“ (Balabán, 2011, s. 250). Postupně však gradují pochyby, jejichž vyústění přichází v okamžik sexuálního styku: „*Tak si to udělej, když chceš, řekla mu [...] Měla úplně prázdný pohled. Nešla mu naproti ani o milimetr. [...] Jako by souložil sám*“ (Balabán, 2011, s. 253). Eva je tudíž postavou plastickou, psychologicky nedokončenou a nejednoznačnou, daleko spíše zmítanou okolnostmi než vlastním rozhodným a aktivním jednáním.

Jistou, byť částečně otevřenou katarzí se v příběhu Evy a Martina stává setkání v dospělém věku. Zvolené místo přitom opět koreluje s jejich situací – bývalí milenci se setkávají na zastávce londýnského příměstského vlaku, tedy v prostředí jim oběma cizím, explicitně vzdáleným. Opuštěná stanice se stává metaforou konce, ale i smíření: „*Toho našeho života. 'My jsme nějaký měli?' 'Právě toho, který jsme neměli, toho, který se nestal.' 'Aspoň se nemohl pokazit,' řekl Martin najednou tvrdě*“ (Balabán, 2011, s. 349). Symbolickou platnost a odkaz na biblický příběh nese název čtvrti Lambeth: „*[...] někde tady v zahradě jednoho z těch starých domů překvapil jezerní básník Wordsworth Williama Blakea a jeho ženu, jak seděli na zahradní lavičce pod psím vínem nazí jako Adam a Eva*“ (Balabán, 2011, s. 349). Posledním kontaktem mezi postavami je pak telefonický rozhovor následujícího dne, přerušovaný a uzavírající jejich střetávání apoziopezí.

V závěru zmiňme Evu, o které víme, že je ve fikčním světě pouze tušená, očekávaná a nenalézaná – zajímá nás tak její nepřítomnost. V roce 2017 byla vydána útlá sbírka Balabánova generačního souputníka Petra Hrušky (6) *Nevlastní*, která obsahuje výběr již dříve publikovaných básní a několik doposud nezveřejněných; jejich pojítkem je postava Adama, prostupující celé Hruškovo básnické dílo. Adam je, jak postupně vyplývá z textu, nevlastní syn lyrického subjektu. Ve dvou oddílech sledujeme jeho životní pouť, zprvu jako dítěte a chlapce, v druhé části již v podobě dospělého muže – předěl, iniciační moment, přichází s uvědoměním si vlastní sexuality: „*perlivý dvanáctiletý strach / z nových / úplně neznámých skvrn / nalezených na prostěradle*“ (Hruška, 2017, s. 30).

S dospělostí postavy a současně s vědomím archetypálnosti jejího jména vzniká konstrukt očekávání; (7) Adam má ve dvojici muž – žena pouze poloviční hodnotu. Eva, žena, však nepřichází, femininním aspektem pro muže zůstává pouze stárnoucí matka: „*On má sedmadvacet, / ona pětadvacet, / oba na světě až po uši*“ (Hruška, 2017, s. 41). Náznakově tušíme neúspěšnou přítomnost ženy v básni *O život*, významovou gradaci pak zprostředkovávají dvě závěrečné básně (*Adam se ptá, Podle potrubí*). Jedná se o klíčový okamžik, zvýrazňující kritikou ve vztahu ke sbírce zmiňované „neutuchající pokusy o navázání kontaktu“ (Lipár, 2017). Apriorní potřeba *in vicem* vztahu animus – anima přivádí Adama k hledání: „*Celý venkovní / celý z prozatím / přes kašel / ptá se po ní*“ (Hruška, 2017, s. 51). Obdobně jako u Šiktance se pohybuje v samém existenčním minimu: „*Jsem Adam*“ (Hruška, 2017, s. 52), říká shodně Hruškova postava – na rozdíl od Šiktance však „*Jsem Eva*“ (Šiktanc, 2001, s. 68) nezazní a Hruškova zesvětštěná lyrická transpozice (8) biblického příběhu ke svému naplnění nedochází.

Touto nepřítomnou Evou, která ze své podstaty ani není literární postavou, přestože ji v díle vnímáme, jsme se dostali až k literatuře současné. Je pochopitelné, že výrazných postav s tímto jménem najdeme v české poválečné literatuře více (příkladem mohou být Vaculíkova *Morčata*); stejně tak se liší míra jejich odkazování k biblické, archetypální první ženě. V několika sondách jsme naznačili, jakým způsobem toto antroponymum hraje roli v percepci postavy v souladu se západní kulturní tradicí. Symbolika první ženy a hřichu, již je tato postava zatížena, je v novější literatuře – ať už v původním náboženském, či aktualizovaném světském významu – stále patrná.

Poznámky

- (1) Připomeňme, že autor při využití jmen archetypálních postav předpokládá jistý deiktický účinek: „Zejména velká část křesťanských jmen – namátkou biblická Eva, Homérova Helena, Romeo a Julie, Puškinova Taťána – jsou spojena s nejrůznějšími reminiscencemi, které mohou ‚připravit kulisy‘ pro aktéry nových (ať již zcela odlišných, či podobných) příběhů. Takovou reminiscencí autor nejčastěji naznačuje, na jakém pozadí máme postavu vnímat [...]“ (Holý, 1984, s. 461).
- (2) K variantnosti biblických postav v současné literatuře srov. také Hrtánek, 2014, s. 77 – 85.

- (3) Což může představovat v rovině ztvárnění biblických postav (a dále postav svatých apod.) také jistou paralelu s tezemi Daniely Hodrové o postupující literární prostupnosti sakrálních a profánních prvků prostoru (Hodrová, 1994, s. 6).
- (4) Hra však na tomto pozadí promlouvá o dobových společenských a politických otázkách.
- (5) V Balabánově díle jde o návratný, ustálený topos (Střelec, 2016, s. 112 – 116).
- (6) Připomeňme, že společně s Jakubem Chrobákem či Ivanem Motýlem patří oba mezi nejvýraznější porevoluční spisovatele spjaté s regionem severní Moravy a Slezska.
- (7) Jde o již zmíněnou přípravu kulis, anticipaci následujícího (Holý, 1984, s. 461). Skutečnost, že kniha implikuje očekávání Evy, potvrdil krátce po napsání této části i takto směřovaný dotaz publicisty Martina Jirouška na Hruškově uvedení knihy během Měsíce autorského čtení (2. srpna 2017).
- (8) Transpozici zde nechápeme striktně ve smyslu Genettovy teorie hypertextu (Genette, 1997, s. 212).

Literatura

- BALABÁN, Jan. 2011. Kudy šel anděl. In: *Romány a novely*. Brno : Host, 2011, s. 223 – 402. ISBN 978-80-7294-477-4
- Bible: překlad 21. století*. 2009. Praha : Biblion, 2009. 2275 s. ISBN 978-80-87282-06-9
- DUBINOVÁ, Terezie. 2008. *Ženy v Bibli, ženy dnes*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008. 243 s. ISBN 978-80-86889-69-6
- EVDOKIMOV, Pavel Nikolajevič. 2011. *Žena a spása světa*. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma, 2011. 334 s. ISBN 978-80-7412-066-4
- GENETTE, Gérard. 1997. *Palimpsest. Literature in the Secon Degree*. Lincoln – London : University of Nebraska Press, 1997. 491 s. ISBN 0-8032-2168-1
- HOLAN, Vladimír. 1966. *Bolest*. Praha : Československý spisovatel, 1966. 200 s.
- HOLAN, Vladimír. 1967. *Na sotnách*. Praha : Československý spisovatel, 1967. 212 s.
- HOLÝ, Jiří. 1984. Funkce jmen postav v dílech Karla Čapka a Vladislava Vančury. In: *Česká literatura*, roč. 32, 1984, č. 5, s. 459 – 475.
- HODROVÁ, Daniela. 1994. *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie)*. Praha : KLP, 1994. 211 s. ISBN 80-85917-03-3
- HONS, Václav. 1975. *Eva*. Ostrava : Profil, 1975. 86 s.
- HRUŠKA, Petr. 2010. *Někde Tady: Český Básník Karel Šiktanc*. Brno : Host, 2010. 407 s. ISBN 978-80-7294-377-7
- HRUŠKA, Petr. 2017. *Nevlastní*. Praha : Argo, 2017. 56 s. ISBN 978-80-257-2143-8
- HRTÁNEK, Petr. 2007. *Kacíři, rouhači, ironikové: (v současné české próze)*. Brno : Host ve spolupráci s Ostravskou univerzitou v Ostravě, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7294-228-2
- HRTÁNEK, Petr. 2014. *Literární apokryfy: Literární apokryfy v novější české próze (hledání architektu)*. Brno : Host, 2014. 219 s. ISBN 978-80-7491-262-7
- KALNICKÁ, Zdeňka. 2007. *Archetyp vody a ženy*. Brno : Emitos, 2007. 185 s. ISBN 978-80-903715-5-2
- KUNDERA, Milan. 1979. Entretien avec Milan Kundera (rozhovor vedl Normand Biron). In: *Liberté*, roč. 21, 1979, č. 1, s. 19 – 33. ISSN 0024-2020
- KUNDERA, Milan. 2015. *Ptákovina*. Brno : Atlantis, 2015. 138 s. ISBN 978-80-7108-353-5
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. 1996. Žena jako mysteriózní téma české literatury. In: *Žena – jazyk – literatura: sborník z mezinárodní konference*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1996, s. 118 – 121. ISBN 80-7044-147-X
- LIPÁR, Ondřej. 2017. Recenze: V nové sbírce básníka Hrušky se odehraje tolik, co v některých románech. In: *Hospodářské noviny IHNEC.cz*. ISSN 1213-7693. Dostupné na: <https://archiv.ihned.cz/c1-65824890-petr-hruska-nevlastni-argo-kniha-recenze> [2017-07-26]
- NYTROVÁ, Olga. 1997. Adam a Eva. In: *Ohlasy Starého zákona v české literatuře 19. a 20. století*. Praha : Oikoymenh, 1997, s. 29 – 45. ISBN 80-86005-41-0
- STŘELEČEK, Karel. 2016. Ostrava v publicistice Jana Balabána. In: *Protimluv*, roč. 15, 2016, č. 3/4, s. 112 – 116. ISSN 1802-0321

ŠIKTANC, Karel. 2001. Adam a Eva. In: *Dílo 3*. Praha : Karolinum, 2001, s. 55 – 104. ISBN 80-246-0261-X

Summary

The paper focuses on the literary characters named Eve in the post-war Czech literature. Eve represents according to the biblical creation myth one of the most noticeable archetypal characters, thus this name in a literary work implies the presence of the cultural tradition. On the basis of the analysis and the interpretation of the representative works (Vladimír Holan, Milan Kundera, Karel Šiktanc, Jan Balabán and other authors) the paper deals with the importance of the anthroponym in the perception of the character. The various shifts and modifications of the symbolism of the first woman and the original sin, connected to Eve, are discussed – both in the religious as well as in the profane meanings. Last but not least, the attention is paid to the literary references to the biblical Eve's rebellion in Eden.

O autorovi

Mgr. Karel Střelec vede semináře francouzského jazyka na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity a jako doktorand působí na Katedře české literatury a literární vědy Filozofické fakulty OU. Ve svém výzkumu se zabývá zejména novější českou literaturou, paměťovými studii a problematikou prostoru v literatuře.

Karel Střelec, Katedra české literatury a literární vědy FF Ostravské univerzity, Reální 5, 701 03 Ostrava, Česká republika

DIURNÁLNE OSCILÁCIE PRESNOSTI STREĽBY, RÝCHLOSTNÝCH A SILOVÝCH SCHOPNOSTÍ V BIATLONE (1)

DIURNAL OSCILLATIONS OF SHOOTING PRECISION, SPRINT AND STRENGTH ABILITIES IN BIATHLON

Jana Daubnerová

Katedra telesnej výchovy a športu, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

8.1.3. športová edukológia, 2. rok štúdia, interná forma štúdia

jana.gerekova@umb.sk

Školiteľka: **prof. PaedDr. Ľudmila Jančoková, CSc. (ludmila.jancokova@umb.sk)**

Kľúčové slová

diurnálny rytmus, pohybové schopnosti, strelecké zručnosti

Key words

diurnal rhythm, motion abilities, shooting skills

Úvod

Podľa viacerých autorov (Jančoková, 1992, 1994, 2000; Roenneberg et al., 2007; Hastings et al., 2008; Homolka et al., 2010; Jančoková et al., 2011; Jančoková et al. 2013) je cyklus svetlo – tma najsilnejším vonkajším exogénnym faktorom prostredia, ktorý spolu s vnútornými endogénnymi faktormi riadia rytmické zmeny v činnosti organizmu. Rowland (2011) zdôrazňuje, že čas dňa, keď športovec trénuje, je veľmi dôležitý. Preto je potrebné experimentovať, aby športovec našiel optimálny čas pre výkon v konkrétnej pohybovej schopnosti alebo zručnosti. Z hľadiska cirkadiánnej výkonnosti rozlišuje Bartůňková (2007) dva typy chronotypov: „ranný typ“ a „večerný typ“. Tieto dve rozdelenia sú dôležité pre športový výkon, pretože môžu určiť vrcholný čas tréningu vzhľadom na hladinu energie športovca, náladu, metabolizmus, koncentráciu a hlad, ako majú sklon byť dosť dôslední v dosahovaní individuálneho maxima (optimum) a minima (pesimum). Tieto optimá a pesimá ovplyvňujú psychomotorické, psychologické, kognitívne a psychoemotívne funkcie športovca pri športovom výkone. Rytmicita funkcie psychickej a pohybovej výkonnosti sa aj napriek individuálnym rozdielom v priebehu dňa mení.

V súvislosti s biatlonom sú to senzorické, motorické a psychické výkony, ktoré uplatňujeme v streľbe. U niektorých jednotlivcov vykazujú tieto funkcie sústavný nárast, u iných, naopak, sústavný pokles. Časový vrchol (optimum) uvádza, kedy športovec počas tréningu dosiahne jeho najefektívnejší výkon, kým minimum (pesimum) ukazuje na športovcov neadekvátne až klesajúci tréningový výkon. Ľ. Jančoková et al. (2011) tvrdia, že pre podávanie najlepšieho športového výkonu je popoludnie a večer najvhodnejšou časťou dňa. Na základe ich zistení má typický diurnálny rytmus svalovej sily a výkonu najnižšie hodnoty skoro ráno, naopak, vrchol dosahuje v neskoršej fáze dňa. Lipková (2002) zistila najvyššiu výkonnosť v agilite, frekvenčnej rýchlosti, tlaku na lavičke a vo výbušnej sile dolných končatín v popoludňajších a večerných hodinách. B. Paugschová, P. Šulej a Ľ. Jančoková (2009) preukázali v rozvoji rýchlostných a silových schopností najvyššiu výkonnosť taktiež popoludní. B. Paugschová, J. Gereková a J. Ondráček (2010) zaznamenali u biatlonistky optimum v rýchlostných schopnostiach o 18 hod. večer, v silových schopnostiach, naopak, o 9. hod. ráno. V streleckej výkonnosti zistili autori optimum poobede o 15. hodine. Na tréningovej skupine mladých biatlonistov overoval M. Mojžiš (2014) tréningový program, zameraný na posilnenie hlbokého stabilizačného systému pre zvýšenie stability streleckého postoja, realizovaného dopoludnia. Z uvedených výskumov a tiež v súlade so zisteniami Jančokovej et al. (2011; 2013) sumarizujeme, že výkonnosť jednotlivých pohybových schopností a zručností počas dňa kolíše a výsledky zistení sa do veľkej miery líšia. Vo výskumoch cirkadiánnych rytmov je podľa

P. Pivovarnička et al. (2013) potrebné diferencovať aktívnu časť dňa a čas spánku. Autori preto odporúčajú pre dennú (aktívnu – svetelnú) časť dňa používať termín diurnálna fáza.

V športovej praxi sa zameriavame na aktívnu fázu – fázu bdenia, v ktorej uskutočňujeme tréningový proces. Tréningové zaťaženie je silným exogénnym faktorom, ktorý podľa F. Browns et al. (2008) vytvára časový stereotyp a podľa autorov má väčší vplyv ako endogénne rytmy. Z tohto pohľadu sa vytvára tréningový stereotyp, ktorý predpokladá vyššiu výkonnosť v čase tréningu. Harmonogram pretekov svetového pohára v biatlone je známy dlhodobo vopred, preto si pretekári môžu tréningový proces v prípravnom období prispôbiť podľa stanoveného cieľa. Výskumov biologických rytmov v biatlone evidujeme len veľmi málo, čo potvrdzuje aj Mojžiš (2014). Problematika efektivity rozvoja streleckých zručností, rešpektovaním časového hľadiska počas dňa, nie je rozpracovaná na takej úrovni, ako sledovanie a monitorovanie výkonových kriviek a súvislostí medzi diurnálnymi rytmiami a športovou výkonnosťou. V dostupnej literatúre nenachádzame výskumy a vedecké konštatovania, kedy je vhodné stimulovať strelecké zručnosti. Je potreba rozšíriť túto cennú vednú disciplínu o nové poznatky.

Cieľ

Cieľom štúdie je diagnostika a určenie diurnálneho optima a pesima výkonnosti v presnosti streľby, rýchlostných a silových schopnostiach u pretekárky v biatlone na začiatku prípravného obdobia RTC 2016/2017.

Metodika

Objektom výskumu bola reprezentantka Slovenska v biatlone, J. G. (vek 31,6), ktorá je členkou VŠC Dukla Banská Bystrica. Základné somatické ukazovatele na začiatku testovania boli: telesná výška 170 cm, telesná hmotnosť 64,3 kg, BMI 22,2, pri 20,7 % telesného tuku a 75,3 % svalovej hmoty. Športovej príprave v biatlone sa venuje 15 rokov. Od roku 2005 je členkou reprezentačného družstva žien a pravidelne štartuje v pretekoch svetového pohára.

Diagnostiku sme realizovali na začiatku prípravného obdobia ročného tréningového cyklu 2016/2017 v priestoroch laboratória Katedry telesnej výchovy a športu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici počas siedmich dní v trojhodinových intervaloch (9 – 12 – 15 – 18 hod). Výskum prebiehal v termíne od 28. 6. 2016 do 4. 7. 2016.

Streľbu po záťaži sme diagnostikovali na elektronickom streleckom trenažeri SCATT Professional (Scatt, Ruská federácia), ktorú pretekárka vykonávala s vlastnou súťažnou zbraňou značky Anschütz Fortner 1827. Zariadenie zaznamenalo zásah s bodovým hodnotením. Minimálna hodnota zásahu je 0, maximálna je 10,9 bodu. Vzhľadom na to, že sme streľbu realizovali v laboratórnych podmienkach, vzdialenosť sme redukovali z 50 m na 5 m od ústia hlavne po elektronický terč. Kalibráciu zariadenia SCATT a nastavenie a zacentrovanie mieridiel do stredu terča sme realizovali pred začatím testovania. Testovaniu presnosti streľby predchádzalo cvičenie na tréningovom ergometri Concept 2 SkiErg. Pretekárka bola inštruovaná vykonávať súpažný pohyb v maximálnej intenzite v intervale 30 s. Následne zaujala streleckú polohu a hlavný examinátor spustil nahrávanie streleckého výkonu. Pretekárka vykonala naraz 10 výstrelov v jednej streleckej polohe, pričom dodržiavala pretekový rytmus streľby. Proces kalibrácie zariadenia, nastavenia a zacentrovania mieridiel a tiež cvičenie na ergometri sme realizovali pred každým testovaním presnosti streľby, osobitne pred streľbou v polohe ľah aj v polohe stoj.

Úroveň rýchlostných schopností sme diagnostikovali pomocou testu beh na 30 m v športovej hale KTVŠ pomocou fotobuniek Fitro Light Gates (FITRONIC, Bratislava, Slovenská republika). Zariadenie automaticky spustilo meranie času vo chvíli, keď pretekárka prešla fotobunkou na štartovacej línii, a zastavilo ho po preťatí druhej fotobunky. Pretekárka štartovala z vysokého štartu. Vykonali sme dve kontrolné merania, hodnotili sme lepší výkon.

Vytrvalostnú dynamickú silu horných končatín sme diagnostikovali prostredníctvom tréningového trenažera Concept 2 SkiErg (Morrisville, USA). Zaťaženie trvalo 30 sekúnd, počas ktorých pretekárka vykonávala maximálny dynamický pohyb v 4. stupni záťaže, imitujúci súpažný

pohyb na lyžiach. Pretekárka zaujala polohu v stoji, uchopila rukoväta a následne, po zahájení pohybu prístroj spustil čas. Vyhodnocovali sme výkon vo wattoch.

Úroveň rýchlej dynamickej sily dolných končatín sme diagnostikovali pomocou CMJ testu, prístrojom Myotest (Myotest, Switzerland). Prístroj sme umiestnili pretekárke na ľavú stranu pásu, zaujala vzpriamenú polohu v stoji s rukami vbok. Pretekárka po signalizácii prístroja vykonala 3 výskoky so snahou dosiahnuť maximálnu možnú výšku, pričom výskoky vykonávala s protipohybom a jednotlivo, každý po signalizácii prístrojom. Po vykonaní výskokov prístroj signalizoval dvojitém pípnutím koniec nahrávania testu.

Pre vyhodnocovanie získaných údajov sme použili základné kvantitatívne a kvalitatívne metódy. Z kvantitatívnych metód sme použili základné deskriptívne charakteristiky. Z mier centrálnej tendencie sme použili aritmetický priemer, z mier variability smerodajnú odchýlku (SD). Aritmetický priemer jednotlivých parametrov sledovaných ukazovateľov bol vypočítaný zo 7 meraní.

Štatistickú významnosť rozdielov v úrovni sledovaných parametrov medzi diurnálnym optimom a pesimom sme overovali použitím Wilcoxonovho neparametrického testu na hladine $\alpha = 0,05$. Koeficient vecnej významnosti (r) bol vyhodnocovaný na základe effect size $ES(r) = |z|/\sqrt{n}$ (Corder – Foreman, 2009) a interpretovali sme ho takto: $r = 0,10$ – malý efekt, $r = 0,30$ – stredný efekt, $r = 0,50$ – veľký efekt (Cohen, 1988). Sledované parametre, ktoré sme podrobili analýze, boli čas behu na 50 m (s), vytrvalostná dynamická sila horných končatín (W), rýchla dynamická sila dolných končatín (cm) a presnosť streľby (body). Štatistickú analýzu sme realizovali pomocou IBM® SPSS® Statistics V19 (Statistical Package for the Social Sciences) a R Project.

Výsledky a diskusia

Hodnoty úrovne skúmaných parametrov v testovaní na začiatku prípravného obdobia RTC 2016/2017 prezentujeme v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Priemerná úroveň výkonov skúmaných parametrov (optimum – pesimum)

	9. hod.	12. hod.	15. hod.	18. hod.	Rozdiel optimum/pesimum	r
presnosť streľby						
streľba v polohe ľah [b]	100,0 ± 1,6	98,4 ± 3,2	97,8 ± 1,9	97,6 ± 3,2	2,4	0,48
streľba v polohe stoj [b]	92,4 ± 4,1	89,7 ± 2,4	89,5 ± 5,4	91,7 ± 3,9	2,9	0,27
rýchlostné schopnosti						
beh na 30 m [s]	5,17 ± 0,05	5,18 ± 0,04	5,27 ± 0,13	5,19 ± 0,09	0,1*	0,59
silové schopnosti HK						
Concept2 [W]	216,9 ± 9,4	212,9 ± 7,6	212,9 ± 6,3	228,0 ± 9,1	15,1*	0,59
silové schopnosti DK						
CMJ výška skoku [cm]	29,4 ± 0,8	29,47 ± 0,9	28,5 ± 0,8	29,51 ± 0,9	1,0*	0,59

Legenda: pesimum optimum

* štatistická významnosť $p < 0,05$

Na základe získaných údajov z výskumu sme stanovili optimum a pesimum pre rozvoj vybraných pohybových schopností a streleckých zručností (tabuľka 1). V streľbe po záťaži sa zhoduje denné optimum ako v polohe ľah, tak aj v polohe stoj. Najvyššiu výkonnosť dosiahla pretekárka o 9. hod. Pesimum dennej výkonnosti sme zistili o 18. hod. v streľbe v polohe ľah a o 15. hod. v polohe stoj. Rozdiel medzi optimom a pesimom v streľbe v polohe ľah (2,4 bodu) je štatisticky nevýznamný, so stredným efektom vecnej významnosti ($r = 0,48$). V streľbe v polohe stoj sme zistili tiež štatisticky nevýznamný rozdiel, s malým efektom vecnej významnosti ($r = 0,27$). Optimálny čas pre rozvoj rýchlostných schopností sme zistili o 9. hod. Pesimum sme zaznamenali o 15. hod., keď

pretekárka dosahovala priemerne o 0,10 s pomalší čas ako v optime. Rozdiel medzi optimom a pesimom je štatisticky významný s veľkým efektom vecnej významnosti ($r = 0,59$). Rovnako slabý výkon v diurnálnom rytme, v testovaní sily horných končatín, sme zistili o 12. hod. a o 15. hod. Diurnálne pesimum pre rozvoj dynamickej sily horných končatín sme podľa smerodajnej odchýlky určili o 15. hod. Diurnálne optimum sme podľa výsledkov testovania určili o 18. hod. Pretekárka vo večerných hodinách dosiahla priemerne úroveň sily, prezentovanú výkonom 228 W, čo predstavuje o 15,1 W viac ako v čase výkonnostného pesima o 15. hod., resp. o 12. hod. Rozdiel je štatisticky významný, s veľkým efektom vecnej významnosti (0,59). Z výsledkov testovania úrovne silových schopností dolných končatín konštatujeme najvyššiu úroveň dynamickej sily, prezentovanej výškou vertikálnych skokov, vo večerných hodinách, najnižšiu popoludní o 15. hod. Výkon v diurnálnom optime je v porovnaní s pesimom o 1 cm lepší, rozdiel je štatisticky významný s veľkým efektom vecnej významnosti (0,59).

K podobným výsledkom sme sa dopracovali v predchádzajúcom výskume, ktorý sme realizovali za rovnakých podmienok v RTC 2015/2016. Optimum a pesimum v rozvoji silových schopností sme zistili v rovnakom čase. Optimum pre rozvoj rýchlostných schopností sme vtedy zistili o 18. hod., v aktuálnom výskume zisťujeme optimum o 9. hod. V inom výskume, kde sme zisťovali biorytmické zmeny vo vybraných pohybových schopnostiach (Gereková, 2009; Paugschová – Gereková – Ondráček, 2010), sme optimum pre rozvoj rýchlosti zistili rovnako o 18. hod., avšak optimum pre rozvoj silových schopností sme stanovili o 9. hod. Daný jav si vysvetľujeme zmenou v aplikovaných testoch.

Vo výskume, ktorý prebiehal v RTC 2008/2009, sme úroveň silových schopností zisťovali pomocou testov ľah-sed, výdrž v zhybe a skok do diaľky z miesta. Optimum pre rozvoj streleckých zručností sme v prvom prípade určili na popoludňajšiu a večernú hodinu. Na základe nepresvedčivých záverov z testovania presnosti streľby sme v aktuálnom výskume zmenili metodický postup testovania a zvolili sme test presnosti streľby po záťaži. Optimum pre rozvoj streleckých zručností sme zistili o 9. hod., slabú presnosť v rámci diurnálneho rytmu sme zistili o 18., resp. o 15. hod.

V spomenutých výskumoch sme presnosť streľby testovali v identických podmienkach a zakaždým sme pre testovanie presnosti streľby použili rovnaké zariadenie SCATT Professional. Aj napriek identickým diagnostickým podmienkam z výsledkov zisťujeme rozdielne optimum, resp. pesimum streleckej výkonnosti. Vzhľadom na uvedené pripúšťame možnosť, že diurnálny rytmus nemá významný vplyv na streleckú výkonnosť pretekárky v biatlone. Prikláňame sa k tvrdeniam autorov (Gros Lambert et al., 2003; Pacholík et al., 2011; Petrovič, 2004), že významným faktorom vplývajúcim na streleckú výkonnosť v biatlone je úroveň psychickej výkonnosti. Aby sme však mohli s istotou konštatovať, ktoré faktory významne ovplyvňujú strelecký výkon v biatlone, je potrebné uskutočniť ďalšie výskumy v tomto obore.

Záver

Najvyššiu úroveň streleckých zručností pretekárky v streľbe po záťaži v polohe ľah, vyjadrená bodovým ziskom, bola $100,0 \pm 1,6$ bodu, ktorú sme namerali v dennom rytme o 9. hod. Najslabší výkon indikovala hodnota $97,6 \pm 3,2$ bodu o 18. hod. V streľbe v polohe stoj pretekárka dosiahla najlepší výkon, $92,4 \pm 4,1$ bodu, naproti tomu, najnižší bodový výkon, $89,5 \pm 5,4$ bodu sme zaznamenali o 15. hod. Optimum v dennom rytme sa v streľbe zhodovalo ako v polohe ľah, tak aj v streleckej polohe stoj, pesimum sme pre dve strelecké polohy zistili rozdielne. Najvyššia úroveň bežeckej rýchlosti pretekárky indikovala hodnota $5,17 \pm 0,05$ s, ktorú dosiahla v optime denného rytmu o 9. hod. Naproti tomu, významne nižšiu úroveň bežeckej rýchlosti, vyjadrenú bežeckým časom $5,27 \pm 0,13$, sme zaznamenali v dennom pesime o 15. hod. V teste silových schopností horných končatín pretekárka podala najlepší výkon o 18. hod., keď hodnota vyjadrujúca výkon dosiahla priemerne hodnotu $228,0 \pm 9,1$ W. Pesimum sme stanovili podľa najslabšieho dosiahnutého výkonu $212,9 \pm 6,3$ W o 15. hod. V teste vertikálnych výskokov CMJ bola najvyššia úroveň dynamickej sily dolných končatín indikovaná hodnotou $29,5 \pm 0,9$ cm, ktorú pretekárka dosiahla v optime o 18. hod. V čase denného pesima, o 15. hod., dosiahla významne nižšiu priemernú hodnotu $28,5 \pm 0,8$ cm. Štatisticky významné rozdiely sme zaznamenali práve pri Ski trenažéri (Concept2 SkiErg), kde

namerané hodnoty p sú pre výkon $p < 0,05$, $Z = -2,226$, $r = 0,59$, effect size strong, v behu na 30 m, kde je $p < 0,05$, $Z = -2,201$, $r = 0,59$, effect size strong, a vo vertikálnom výskoku, kde p má hodnotu $p < 0,05$, $Z = -2,213$, $r = 0,59$, effect size strong.

Poznámky

- (1) Štúdia je súčasťou grantovej výskumnej úlohy VEGA MŠ SR č. 1/0795/15 *Biorytmy, významný fenomén životného štýlu populácie*.

Literatúra

- BARTŮŇKOVÁ, Staša. 2007. *Fyziologie člověka a tělesných cvičení*. Praha : UK Karolinum, 2007. 285 s. ISBN 978-80-246-1171-6
- BROWN, Frederick – NEFT, E. Evan – LaJAMBE, M. Cynthia. 2008. Collegiate rowing crew performance varies by morningness – eveningness. In: *J Strength Cond Res.*, vol. 22, 2008, No. 6, pp. 1894 – 1900. ISSN 1064-8011
- COHEN, Jacob. 1988. *Statistical power analysis for the behavioural sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates.
- CORDER, W. Gregory – FOREMAN, I. Dale. 2009. *Nonparametric Statistics for Non-Statisticians: A Step-by-Step Approach*. New Jersey : John Wiley & Sons.
- GEREKOVÁ, Jana. 2009. *Biorytmické zmeny v rozvoji pohybových schopností a ich vplyv na výkonnosť v biatlone*. [Diplomová práca]. Banská Bystrica : KTVŠ FHV, UMB, 2009. 69 s.
- GROSLAMBERT, Alain – CANDAU, Robin – GRAPPE, Fred – DUGUÉ, Benoit – ROUILLON, Jean Denis. 2003. Effects of autogenic and imagery training on the shooting performance in biathlon. In: *Res Q Exerc Sport*, vol. 74, 2003, No. 3, pp. 337 – 341. ISSN 0270-1367
- HASTINGS, H. Michael – MAYWOOD, S. Elizabeth – REDDY, B. Akhilesh. 2008. Two decades of circadian time. In: *J Neuroendocrinol.*, vol. 20, 2008, No. 6, pp. 812 – 819. ISSN 0953-8194
- HOMOLKA, Pavel et al. 2010. *Monitorování krevního tlaku v klinické praxi a biologické rytmy*. Praha : Garda Publishing, 2010. 212 s. ISBN 978-80-247-2894-4
- JANČOKOVÁ, Ľudmila. 1992. Využitie poznatkov o biologických rytmoch v športovej príprave. In: *Acta fakultatis pedagogicae*. Banská Bystrica : PF; VŠTJ Slávia PF, 1992, s. 155 – 184. ISBN 80-85162-35-0
- JANČOKOVÁ, Ľudmila. 1994. Rytmicita ako jeden z intenzifikačných faktorov skvalitnenia športovej prípravy. In: *Acta Universitatis Mathiae Belii : odbor telesná výchova a šport*. Banská Bystrica : UMB, 1994, č. 1, s. 137 – 157. ISBN 80-85162-75-X
- JANČOKOVÁ, Ľudmila. 2000. *Biorytmy v športe (S úvodom do chronobiológie)*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2000. 120 s. ISBN 80-8055-395-5
- JANČOKOVÁ, Ľudmila et al. 2011. *Chronobiológia a výkonnosť v športe*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2011. 150 s. ISBN 978-80-557-0286-5
- JANČOKOVÁ, Ľudmila et al. 2013. *Chronobiológia od teórie k športovej praxi*. 1. vyd. Banská Bystrica : UMB, Belianum, 2013. 202 s. ISBN 978-80-557-0634-4
- LIPKOVÁ, Jana. 2002. *Cirkadiánne zmeny vybraných motorických schopností*. Bratislava : SVSTVŠ a FTVŠ UK, 2002. 60 s. ISBN 80-89075-05-3
- MOJŽIŠ, Michal. 2014. *Strelecká príprava v biatlone*. 1. vyd. Banská Bystrica : UMB, Belianum, 2014. 134 s. ISBN 978-80-557-0823-2
- PACHOLÍK, Viktor – ONDRÁČEK, Jan – VÍTEK, Zdeněk – HŘEBÍČKOVÁ, Sylva. 2011. Psychologická charakteristika reprezentačného družstva mužů ČR v biatlone. In: *Psychologie sportu v praxi 2011 aneb Nedílná součást přípravy sportovce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011, s. 70 – 80. ISBN 978-80-7308-375-5
- PAUGSCHOVÁ, Božena – ŠULEJ, Peter – JANČOKOVÁ, Ľudmila. 2009. Biorytmické zmeny v rozvoji silových a rýchlostných schopností vojakov. In: *Exercitatio Corpolis – Motus – Salus*, roč. 1, 2009, č. 1, s. 70 – 79. ISSN 1337-7310

- PAUGSCHOVÁ, Božena – GEREKOVÁ, Jana – ONDRÁČEK, Jan. 2010. Biorhythmic changes in the development of velocity and power abilities in biathlon. In: *Studia sportive*, vol. 4, 2010, No. 1, pp. 25 – 34. ISSN 1802-7679
- PETROVIČ, Peter. 2004. Niektoré faktory ovplyvňujúce presnosť strelby v biatlone. In: *Nové trendy univerzitného športu po vstupe do európskej únie : konferencia s medzinárodnou účasťou, Bratislava sept. 2004*. Bratislava : PEEM, 2004, s. 44 – 48. ISBN 80-89197-08-6
- PIVOVARNIČEK, Pavol et al. 2013. Diurnálne oscilácie bežeckej rýchlosti mladých futbalistov. In: *Česká kinantropologie*, roč. 17, 2013, č. 1, s. 85 – 92. ISSN 1211-9261
- ROENNEBERG, Till – KUEHNLE, Tim – JUDA, Myriam – KANTERMANN, Thomas – ALLEBRANDT, Karla et al. 2007. Epidemiology of the human circadian clock. In: *Sleep Med Rev*, roč. 11, 2007, č. 6, s. 429 – 438. ISSN 1087-0792
- ROWLAND, W. Thomas. 2011. *Athlete's clock. How Biology and Time Affect Sport Performance*. Baystate : Human Kinetics, 2011. 203 p. ISBN 978-0-7360-8274-7

Summary

The aim of the study was to determine the diurnal optimum and diurnal pesimum for shooting precision and motion abilities – sprint abilities, strength abilities of lower and upper limbs in biathlete within diurnal rhythm at the beginning of the preparation period of the season 2016/2017. The observational sample was the actual biathlete, the member of VŠC Dukla Banská Bystrica (age = 31.6, height = 170 cm, weight = 64.3 kg). The diagnostics we carried out in laboratory conditions in the areas of KTVŠ FF UMB for 7 days at three-hour intervals (9 AM - 12 AM – 3 PM - 6 PM). The level of sprint abilities was measured by the device Fitro Light Gates (FiTRONIC, Bratislava, Slovak republic). The criterion for the level assessing was the running time, achieved over the distance of 30 m with the exactness of 0.01 s (9 AM = 5.17 ± 0.05 ; 12 AM = 5.18 ± 0.04 ; 3 PM = 5.27 ± 0.13 ; 6 PM = 5.19 ± 0.09). The level of lower limbs strength abilities was diagnosed by Myotest (Myotest, Switzerland). The criterion for the level assessing was the average height of three vertical jumps in cm with the exactness of 0.1 cm (9 AM = 29.4 ± 0.8 ; 12 AM = 29.5 ± 0.9 ; 3 PM = 28.5 ± 0.8 ; 6 PM = 29.5 ± 0.9). The level of upper limbs strength abilities was diagnosed by the training simulator Concept 2 SkiErg (Morrisville, USA). Criteria for assessing the level was the achieved power, presented in Watts, with an accuracy of 1 W. (9 AM = 216.9 ± 9.4 ; 12 AM = 212.9 ± 7.6 ; 3 PM = 212.9 ± 6.3 ; 6 PM = 228.0 ± 9.1). The shooting precision was diagnosed by electronic shooting simulator Scatt Professional (Scatt, Russian Federation). The criterion for the level assessment was the total point value of 10 shots with an accuracy of 0.1 point. Performances in shooting were diagnosed separately for shooting in prone and standing. (Prone: 9 AM = 100.0 ± 1.6 ; 12 AM = 98.4 ± 3.2 ; 3 PM = 97.8 ± 1.9 ; 6 PM = 97.6 ± 3.2 ; standing: 9 AM = 92.4 ± 4.1 ; 12 AM = 89.7 ± 2.4 ; 3 PM = 89.5 ± 5.4 ; 6 PM = 91.7 ± 3.9). The statistical analysis was realized by software IBM® SPSS® Statistics V19 (Statistical Package for the Social Sciences) a R Project. Significant differences were noticed in upper limbs strength abilities (Concept 2), where the measured values for power were $Z = -2.226$, $p < 0.05$, $r = 0.59$, effect size strong, running time in 30 m, where $Z = -2.201$, $p < 0.05$, $r = 0.59$, effect size strong, vertical jump, where $Z = -2.213$, $p < 0.05$, $r = 0.59$, effect size strong. In shooting skills there weren't noticed the significant differences among four times during the day ($Z = -1.778$ / $Z = -1.014$, $p > 0.05$), but we noticed small effect size ($r = 0.27$) in standing shooting and moderate effect size ($r = 0.48$) in prone shooting.

O autorke

Autorka, Jana Daubnerová, je študentkou doktorandského štúdia, vo výskume sa zaoberá vplyvom diurnálnych rytmov na rozvoj pohybových schopností a streleckých zručností v biatlone. KTVŠ, FF, UMB, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

VARIA

KONTROVERZE SOUČASNÉ MEDICÍNY (RECENZIA)

CONTROVERSIES OF CONTEMPORARY MEDICINE (REVIEW)

Bibiána Marková

Katedra etiky a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

2.1.5 etika, 3. rok štúdia, denná forma štúdia

Bibiana.Markova@studenti.umb.sk

Školiteľ: **prof. PhDr. Pavel Fobel, PhD. (Pavel.Fobel@umb.sk)**

Klíčovú slová

etika, medicína, zdravie, lekárska etika, doktor

Key words

ethics, medicine, health, medical ethics, doctor

Česká lékařská komora vydala koncom roku 2016 knihu s názvom *Kontroverze současné medicíny*, ktorá je v českom, ale **i v slovenskom priestore významným prínosom do diskusie o aktuálnych problémoch lekárskej etiky a psychológie**. Nadväzujúc na vydarenú sériu publikácií: *Etika a komunikace v medicíně* (2011), *Eutanazie – pro a proti* (2012), *Lege artis v medicíně* (2013), *Etické problémy medicíny na prahu 21. století* (2015), *Lékař a pacient v moderní medicíně* (2015), v ktorých sa široké spektrum špecialistov a špecialistiek vyjadruje vždy k vybranej téme, dielo predstavuje ďalší segment potrebný na vykreslenie morálnych aspektov medicíny 21. storočia. Publikácia je výstupom z konferencie nazvanej *Etika a komunikace v medicíně*, ktorá sa pod záštitou Českej lekárskej komory konala už po šiestykrát. Nielen lekári, ale aj laická verejnosť sa tak môžu **oboznámiť s aktuálnymi kontroverziami a najnovšími trendmi ich riešenia v oblasti medicíny**. Zostavovateľmi diela sú Radek Ptáček a Petr Bartůněk.

Ako už názov napovedá, kniha pojednáva o rozporoch, ktoré v súčasnej medicínskej praxi vystupujú do popredia a ktorých zložitost často znemožňuje podať jednoznačnú odpoveď na otázky, ktoré sa ich týkajú. Medzi takéto témy patrí napríklad problematika domácich pôrodov, náhradných matiek, čínskeho liečiteľstva, povinného očkovania, homeopatie, eutanazie, nových technológií, klonovania, kultúrnych rozdielov a pod. Publikácia je prehľadne členená a pozostáva zo štyroch hlavných častí, pričom úvodnú tvoria prís-

pevky vysvetľujúce historický a právny kontext medicínskych rozporov, osvetľujú status kontroverzií a ponúkajú zaujímavé príklady zo súčasnosti. Druhá kapitola obsahuje príspevky zástancov i oponentov určitého kontroverzného postupu v medicíne. Čitateľ tak môže nahliadnuť do argumentov oboch táborov, čím sa vytvára širší obraz skúmaného sporu. Kontroverzné otázky sa môžu líšiť vzhľadom na odbor medicíny, je preto namieste, že zostavovatelia do publikácie zaradili i tretiu časť, ktorá sa venuje vybraným kontroverziám v danom odbore. Posledná časť publikácie je venovaná špecifickým etickým problémom, ktoré sa dotýkajú rôznych odborov naprieč medicínou a predstavujú rozporuplné témy úzko prepojené nie len s dlhodobými, ale i čerstvými otázkami posledných rokov. Ide napríklad o využívanie betablokátorov, placebo, halucinogénov či umelej inteligencie.

Hneď na úvod môže čitateľ nadobudnúť dojem, že kontroverzie nie sú niečo, čomu by sa mala diskusia vo vyspelých krajinách vyhýbať. Slovom Heleny Haškovcovej je to „trvalá súčasť našich životov“ (Haškovcová 2016, s. 27), ale tiež by malo byť našou snahou dospieť nakoniec ku konsenzu. Autorka vhodne poukazuje na niektoré kontroverzie minulých rokov, ktoré sa nám dnes ako kontroverzie už ani javiť nemusia, pretože napríklad transplantácie či asistovaná reprodukcia sú bežnou praxou. Zároveň dodáva, že pri úspešnom rozvoji týchto metód museli byť zodpovedané určité konkrétne teoretické otázky týkajúce sa podstaty ľudského bytia,

a musí tomu byť rovnako i pri novodobých rozporoch a etických výzvach. Ako centrálnu kontroverziu súčasnej medicíny ďalej označuje Radek Ptáček *na dôkazoch založenú medicínu* (tzv. evidence based medicine), ktorá je závislá od publikovaných vedeckých štúdií a ktorú podrobuje prísnej kritike. Poukazuje na niektoré vážne nedostatky tohto moderného a dnes veľmi rozšíreného medicínskeho prístupu, pričom hľadá riešenia súčasného neuspokojivého stavu. Pozitívom je, že nezostáva len pri kritike daného prístupu a mechanizmov, na ktorom je založený, ale vhodne poukazuje na niektoré konkrétne zmeny, ktoré by využívanie danej metódy v medicíne zlepšili v prospech pacienta, napríklad „obmedzenie ekonomického a politického vplyvu na medicínsky výskum“ (Ptáček 2016, s. 59).

Pre druhú kapitolu je príznačné striedanie príspevkov vyjadrujúcich sa „za a proti“ určitému fenoménu. Čitateľovi sa tak naskytne príležitosť porovnať napríklad argumenty Zuzany Candiglioty, právničky a zástankyne domácich pôrodov, a **Antonína Pařízka**, pôrodníka, či **Martina Čihařa**, neonatologa. Veľkým prínosom knihy je práve táto bezprostredná konfrontácia dvoch výrazne opačných názorov. Výsledkom toho nie je len vyjasnenie pozícií, ale i skutočnosť, že percipient môže zaujať svoje stanovisko na základe presvedčivejších argumentov.

Príspevky v treťom oddieli vykazujú vysokú mieru špecializácie a možnosti námetov neboli z pochopiteľných dôvodov vyčerpané. Jednotlivé články pojednávajú o rozporoch v chirurgii, primárnej starostlivosti, onkogynekológii, psychiatrii, sexuológii, asistovanej reprodukcii, gerontopsychológii a posudkovej činnosti. Čitateľ sa tak môže oboznámiť s kontroverznými témami, akými sú napríklad: nízka informovanosť pacienta v chirurgii, stigmatizácia užívateľov psychiatrickej starostlivosti či nemedicínska kryokonzervácia oocytov v asistovanej reprodukcii.

Obsahom poslednej kapitoly sú špeciálne témy, s ktorými sa lekári môžu stretnúť vo svojej profesii naprieč rôznymi odbormi medicíny, či už ide o povinnú mlčanlivosť, eutanáziu, alebo prítomnosť robotov na pracovisku. Pavol Hamet v tomto kontexte poukazuje na rôzne výzvy súvisiace s rozvojom umelej inteligencie, ktoré zahŕňajú i riešenie

etických otázok a správne zdôrazňuje, že najlepším prístupom je dlhodobá analýza.

Kniha zaujala predovšetkým prehľadnosťou a jasným usporiadaním myšlienkových celkov a vysokou kvalitou väčšiny príspevkov, ktoré čitateľa často podnecujú k zamysleniu. Napríklad v článku Mareka Váchy sa môže čitateľ oboznámiť s novým pohľadom na „jedinca“, ktorý už nemusí byť len individuom v starom zmysle slova. Vďaka vedecko-technickému pokroku sa obsah tohto pojmu môže zmeniť. Oceňujeme tiež odvahu zostavovateľov pri výbere tém, ktorým sa publikácia venuje, pretože mnohé z nich sú veľmi aktuálne, hoci sa pri nich môže zdať, že sú pre medicínsku diskusiu neadekvátne, prípadne až príliš kontroverzné (napr. domáce pôrody, homeopatia, čínske liečiteľstvo a pod.). V tomto kontexte však nie je prekvapením, že kontroverzné témy vyvolávajú presne takéto rozpaky. Práve pri nich je ale potrebná otvorená diskusia, ktorá môže viesť nie len k vyjasneniu argumentov a faktov, ale i k pochopeniu problematiky laickou verejnosťou, a tak i k zaujatiu informovaného stanoviska. Za nedostatok niektorých príspevkov ale považujeme príliš jednostranné argumenty, ktoré sa často snažia čitateľa presvedčiť o určitom správnom prístupe. Hoci sú napríklad v druhej časti knihy príspevky zámerne písané ako zo strany zástancov, tak i zo strany oponentov, pri prvej skupine sa často stáva, že daný problém je vykreslený pomerne nevyvážené. Je preto dobre, že oponenti vo väčšine prípadov pristupovali k témam vecne. Ďalším prínosom je skutočnosť, že publikácia zachytáva i pohľad práva a pri najspornejších otázkach podáva legislatívne ukotvenie celej problematiky tak, aby si čitateľ mohol vytvoriť širší obraz o celej situácii v praxi.

Význam diela je nepochybniteľný a je veľkým pozitívom, že Česká lekárska komora dáva priestor diskusii o etických aspektoch medicíny v takom širokom kontexte a zároveň ponúka pohľady renomovaných odborníkov a odborníčok z celej škály lekárskejších, právnych a filozofických odborov. Rozsahom i kvalitou môžeme konštatovať, že daná iniciatíva je krokom správnym smerom pre zachovanie integrity lekárskej profesie, keď sa odbornosť spája s etikou.

Literatúra

PTÁČEK, Radek – BARTŮNĚK, Petr. et al. 2016. *Kontroverze současné medicíny*. Praha : Mladá fronta a.s., 2016. 325 s. ISBN 978-80-204-4360-1

O autorke

Bibiána Marková sa vo svojom výskume venuje etike nanotechnológií. V pedagogickej oblasti sa orientuje na problematiku podnikateľskej a hospodárskej etiky.

Bibiána Marková

Katedra etiky a aplikovanej etiky, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika

**ŠTUDENTSKÁ
VEDECKÁ
KONFERENCIA**

UMELECKÉ KOORDINÁTY LEONIDA ANDREJEVA V KONTEXTE FILOZOFIE ARTHURA SCHOPENHAUERA A FRIEDRICH NIETZSCHEHO

LITERARY WORK OF LEONID ANDREYEV IN THE CONTEXT OF ARTHUR SCHOPENHAUER'S
AND FRIEDRICH NIETZSCHE'S PHILOSOPHY

Natália Dúbravská

**Katedra slovanských jazykov, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Slovenská republika**

7330 prekladateľstvo a tlmočníctvo, 2. rok v 2. stupni štúdia, denná forma štúdia

natalia.dubravska@gmail.com

Vedúca práce: **doc. PhDr. Marta Kováčová, PhD. (Marta.Kovacova@umb.sk)**

Kľúčové slová

Leonid Andrejev, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, vôľa, nadčlovek

Key words

Leonid Andreyev, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, will, overman

Úvod

Na formovaní svetonázoru spisovateľa Leonida Andrejeva, predstaviteľa ruskej literárnej moderny, sa významnou mierou podieľal filozofický odkaz nemeckej voluntaristickej školy. Autor si po vzore dvoch popredných ideológov smeru – Arthura Schopenhauera a Friedricha Nietzscheho – osvojil koncept vôle ako esencie jestvovania, ktorý sa pre neho stal východiskom pri interpretácii skutočnosti.

Andrejevova percepcia oboch ideových systémov, ich výklad a porovnanie na ploche literárnych diel sa stali predmetom spracovania našej štúdie. V nej sa pokúsime analyzovať rozsah, ako aj konkrétnu podobu, v ktorej sa myšlienky Nietzscheho a Schopenhauera premietli do diela spisovateľa.

Prvá kapitola sa bude niesť v duchu stručného rozboru Andrejevovej filozofickej koncepcie a programu tvorby. V tejto časti sa pokúsime identifikovať faktory, ktoré podmienili utváranie autorovej osobnosti a ktoré v konečnom dôsledku ovplyvnili ideovú náplň jeho diel.

Predmetom druhej a zároveň nosnej časti, rozčlenenej na dve podkapitoly, bude detailná analýza filozofických východísk spisovateľovej tvorby. V nej upriamime pozornosť na interpretáciu polaritných myšlienkových stanovísk Nietzscheho a Schopenhauera k pojmu vôle, ktoré navzájom konfrontujeme v kontexte autorových literárnych prác.

1. Leonid Nikolajevič Andrejev: tragik svojej doby

Modernisticko-dekadentné tendencie, charakteristické pre literatúru na sklonku 19. a začiatku 20. storočia, sa azda nepremietli do tvorby ani jedného ruského spisovateľa v takej miere ako v diele Leonida Nikolajeviča Andrejeva. Téma samoty, odcudzenia, úpadku, pesimizmu a skepsy sa nestala len výrazovým prostriedkom neskorších prác autora, ale aj celkovým programom jeho tvorby a východiskom pri zobrazovaní skutočnosti. Andrejev na ploche svojich diel čitateľovi sprostredkováva trpký obraz atmosféry na prelome dvoch storočí. Spisovateľova tvorba je výrazom protestu proti dobovému statusu quo, ktorého produktom je stav sociálnej a duchovnej paralýzy spoločnosti. Svet, znázornený v prácach prozaika a dramatika, predstavuje chaotický makrokosmos, v ktorom zavládli princípy absurdna. Je nehostinným miestom, odporujúcim zásadám racionálna, odsúdeným na degradáciu a postupný zánik.

Andrejevovo tragické videnie sveta však nemožno chápať len vo svetle dominantných vývinových tendencií na súdobej literárnej scéne. Pod pesimizmus spisovateľa sa vo veľkej miere

podpísali tak osobné, ako aj spoločenské faktory. Prvé dve dekády 20. storočia, poznačené organizovaním revolučného proticárskeho odboja, porážkou prvej revolúcie, krvavými represáliami, vypuknutím prvej svetovej vojny a definitívnym pádom samodržavia, boli pre Andrejeva obdobím dezilúzie (Fromková, 1960). Idealizovaný spoločenský prevrat, ktorý mal urobiť konečnú bodku za stáročiami autokratického útlaku, nenaplnil autorove očakávania a umocnil jeho skepsu voči možnosti spoločenskej obrody. Po Októbrovej revolúcii vzniká medzi Andrejevom a Ruskom hlboká priepasť. Ako odvrhnutá sirota sa autor po uznaní nezávislosti dosiaľ červeného Fínska nedobrovoľne ocitá za hranicami vlasti, ku ktorej si viac nedokáže nájsť cestu, a v opustenom dome uprostred ničoho, úplne odrezaný od civilizácie, dožíva posledné roky svojho života (Andrejev, 1996).

Andrejevova izolácia a odcudzenosť od sveta, ktorá je ústredným motívom väčšiny prác spisovateľa, bezprostredne pramení z jeho neschopnosti postihnúť podstatu bytia. Tvorba autora je zúfalým, priam sifyfovským úsilím dešifrovať zmysel životného kolobehu a racionálne tak zdôvodniť jeho opodstatnenosť. Spisovateľ neustále osciluje medzi temer fanatickou vierou v možnosť poznania podstaty skutočnosti a ortodoxným agnosticizmom. Podobne ako jedna z postáv poviedky *Prízraky*, ktorá dňom i nocou klope na dvere v snahe zistiť, čo je za nimi, aj samotný Andrejev sa neprestajne dožaduje relevantnej pravdy (Mikulášová-Škrídllová, 1992). Aj napriek tomu však nedokáže prekenuť fiktívny múr, ktorý ho oddeľuje od poznania, v dôsledku čoho dospieva k trpkému zisteniu, že „človeku nie je dané poznať“ (Mikulášová-Škrídllová, 1992, s. 279).

Existencia neobsiahnuteľná ľudským umom je podľa spisovateľa bezúčelná. Pokiaľ rozum, ako kvintesencia poznania, zlyháva v konfrontácii s realitou, človek tak stráca „jediný hodnotný základ“ (Mikulášová-Škrídllová, 1992, s. 280), garantujúci osobnú slobodu, a ocitá sa v područí slepej vôle. Ľudská bytosť, limitovaná vlastným nedokonalým vnímaním objektívnej skutočnosti a podliehajúca prejavom vrodenej animálnosti, preto z pohľadu autora predstavuje akúsi bábku v rukách osudu, ktorá sa márne vzpiera nezmyselnému údely.

Aj napriek svojmu presvedčeniu o absurdite ľudského jestvovania však Andrejev nepovažuje smrť za jednoznačnú odpoveď na pozemské utrpenie. Spisovateľ, ako aj jeho literárni hrdinovia na jednej strane proklamujú neudržateľnosť bytia a hľadajú východisko vo vlastnej deštrukcii. Na strane druhej ich ale pud sebazáchovy núti zotrvať v akomsi circulus vitiosus, bludnom kruhu života, a niesť svoje bremeno až do konca. Autor sa tak ocitá pred typicky hamletovskou dilemou, v rámci ktorej si musí zvoliť medzi možnosťou úplnej negácie bytia a jeho akceptovaním: „... bál som sa života a bál som sa smrti a nevedel som, po čom túžim viac – či po živote, alebo po smrti“ (Andrejev, 1992, s. 280).

Autorská koncepcia života, vybudovaná na ideovej báze nemeckej voluntaristickej filozofie, sa v tvorbe Andrejeva prejavuje v podobe dvoch protichodných tendencií. V prvom prípade ide o príklon k schopenhauerovskej pesimistickej ideológii kvietizmu, odmietajúcej dominantné postavenie vôle ako hybnej sily človeka na úkor poznania a akcentujúcej iracionálnosť bytia a nevyhnutnosť rezignácie v duchu asketizmu. Druhé ideové východisko je, naopak, inklináciou k Nietzscheho individualistickej filozofii nadľudstva, vyzdvihujúcej vôľu k životu a volajúcej po potrebe deštrukcie ľlivej reality a návratu k prirodzenej podstate človeka. Analýza a komparácia spomenutých názorových systémov v kontexte tvorby Leonida Andrejeva bude predmetom nasledujúcich častí príspevku.

2. Filozofické východiská tvorby L. Andrejeva

2.1. Schopenhauerov človek vôle a predstavy v diele spisovateľa: negácia vôle k životu

Andrejevova interpretácia skutočnosti, predstavená v úvodnej kapitole práce, stavia na ideovej platforme Schopenhauerovho objektívneho idealizmu a fenomenalizmu (Mihina a kol., 1999). Hlavným východiskom filozofickej koncepcie ruského spisovateľa a nemeckého mysliteľa je fenomén vôle ako esencie jestvovania. Andrejev i Schopenhauer analyzujú jej imperatívny charakter, diskrepanciu vo vzťahu k realite a negatívne implikácie tohto vzťahu v živote jednotlivca.

Ťažiskom Schopenhauerovej dualistickej percepcie sveta je kategória vôle a predstavy ako dvoch princípov ľudskej podstaty. Filozof na jednej strane chápe človeka v rovine subjektu, v ktorého vedomí sa svet realizuje formou predstavy. Na strane druhej ho zároveň definuje ako mechanizmus riadený afekciami vôle. Vôľa je podľa Schopenhauera jedinou univerzálnou, nemennou axiómou

a substanciou bytia, nepodliehajúcou zákonu kauzality. Predstavuje základný formotvorný element osobnosti a bezprostredný determinant ľudského konania. Na rozdiel od sekundárneho, empirického poznania je vôľa primárna a apriórne daná. Poznanie je len sprievodným javom, akcidentom, regulujúcim jej externé prejavy (Schopenhauer, 2010b).

Oproti tradičnej materialistickej dogme, vychádzajúcej z percepcie hmoty ako piliera existencie, buduje Schopenhauer vlastnú idealistickú koncepciu, postavenú na metafyzickom základe. Substancia z pohľadu filozofa i napriek všeobecnému presvedčeniu nespočíva v matérii, ale v inom, abstraktnom princípe. Vôľa podľa neho na rozdiel od hmoty nie je vystavená pôsobeniu časového faktora, a preto nepodlieha postupnej degradácii (Schopenhauer, 2010b). Zatiaľ čo je efemérne poznanie ako číry jav a produkt rozumu podmienené existenciou materiálneho organizmu a spoločne s ním zaniká, vôľa i naďalej „sama pre seba trvá: výlučne ona je totiž nemenná, nezničiteľná, nestarnúca a nefyzická“ (Schopenhauer, 2010b, s. 311).

Časová a materiálna nepodmienenosť vôle a prirodzenosť, s akou sa realizuje, podľa Schopenhauera dokazuje jej pôvodnosť a dominanciu vo vzťahu k poznaniu (Schopenhauer, 2010b). Základná funkcia vôle sa pritom z pohľadu filozofa manifestuje selekciou medzi chcením a nechcením, ktoré sa uskutočňuje bezprostredne a „s najväčšou ľahkosťou“ (Schopenhauer, 2010b, s. 268). Vôľa je vo svojej činnosti neúnavná. Predstavuje permanentné úsilie, nepodliehajúce rušivému vplyvu poznania, zamerané na uspokojenie existenčných nárokov jednotlivca (Schopenhauer, 2010b).

V ideovom systéme nemeckého mysliteľa vystupuje organizmus ako objekt vôle. Každé pôsobenie na organizmus je teda aj priamym pôsobením na vôľu. Vzájomná interakcia vôle a vonkajšieho prostredia a z nej plynúci vzťah medzi individuálnymi nárokmi a uspôsobenosťou reality má podľa Schopenhauera v praxi dve polaritné implikácie. Pokiaľ vonkajšie impulzy, ktorým organizmus podlieha, zodpovedajú vôľovým požiadavkám jednotlivca, podnecujú v ňom vznik stavu blaženosti. Každý nesúlad medzi vôľou a externými faktormi sa však demonštruje v podobe bolesti. Keďže filozof redukuje existenciu na nepretržitý proces chcenia, prameniáci z absencie prostriedku na dokonalé uspokojenie potrieb, akákoľvek pretrvávajúca inkoherenca medzi nárokmi a skutočnosťou musí mať z jeho perspektívy za následok trvalý pocit utrpenia (Schopenhauer, 2010b).

Schopenhauerova interpretácia vôle a jej implikácií pri kolízii s realitou sa vo veľkej miere premietla aj do životných osudov literárnych postáv z pera Leonida Andrejeva. Sergej Petrovič (*Рассказ о Сергее Петровиче*, 1900; [*Poviedka o Sergejovi Petrovičovi*]), hrdina rovnomennej poviedky, sa, podobne ako väčšina andrejevovských protagonistov, nachádza v stave hlbkej existenciálnej krízy. Ako príčinu tohto stavu uvádza dlhodobú neschopnosť presadiť osobnú vôľu na úkor reality. Na základe hĺbkovej introspekcie dospieva hrdina k trom faktorom, podmieňujúcim možnosť vlastnej sebarealizácie – šťastiu, sile a slobode, teda princípom, ktoré považuje za hlavné atribúty nadľudstva. Iba tieto hodnoty mu, z jeho pohľadu, môžu byť garanciou svojbytnosti a plnohodnotného života.

Reálny svet však Sergejovi Petrovičovi nedokáže poskytnúť platformu, na ktorej by mohol realizovať vlastnú vôľu. Jeho vôľovým ideálom odporuje už samotné gro skutočnosti. Hrdina v dôsledku toho stráca akýkoľvek oporný bod. Ocitá sa v stave duševnej paralýzy a jeho bytie stagnuje: „... štvorá sa nahor po kariérom rebríčku, a keď dosiahne jeho stred, zastane...“ (Andrejev, 1981, s. 65) (1).

Pretrvávajúci konflikt medzi vôľovými nárokmi a realitou má u hlavného protagonistu za následok permanentný pocit frustrácie. Nemožnosť naplno uskutočniť to, čo mu diktuje vôľa, v ňom podkopáva základy vnútornej integrity a degraduje kvalitu života. Existencia par excellence ho stiesňuje a nemá pre neho viac význam.

Ani zdanlivo dokonalé uspokojenie individuálnych potrieb však podľa Schopenhauera nedokáže navodiť pocit trvalého blaha (Schopenhauer, 2010a). Každé splnené želanie je len temporálne a takmer bezprostredne „uvoľňuje miesto novému“ (Schopenhauer, 2010a, s. 287). Filozof vníma bytie ako hru „ustavičného prechádzania od želania k uspokojeniu a od neho k novému želaniu, ktorej rýchly priebeh sa nazýva šťastím a pomalý utrpením“ (Schopenhauer, 2010a, s. 247). Jediným prechodným momentom tejto nekonečnej fluktuácie medzi neprestajným chcením

a uspokojením, teda utrpením a blaženosťou, je pritom z jeho pohľadu „strašná, život ochromujúca nuda, nejasná túžba bez akéhokoľvek určitého objektu“ (Schopenhauer, 2010a, s. 247).

Keďže úsilie vynaložené na realizáciu potrieb vo veľkej miere prevyšuje výsledný pocit zadostučinenia, život ako taký je podľa filozofa podnikom, „ktorého výnos ani zďaleka nepokrýva náklady“ (Schopenhauer, 2010b, s. 457). Akákoľvek snaha o jeho uchovanie či prolongáciu je zároveň snahou o zotrvanie v stave permanentného utrpenia, a preto odporuje ráciu. Schopenhauer vo svojej koncepcii striktnie odmieta postulát, vychádzajúci z predstavy, že človek je stvorený na to, aby bol šťastný (Schopenhauer, 2010b). Život a svet z pohľadu nemeckého mysliteľa „vôbec nie sú zariadené tak, aby sa v nich dalo šťastne jestvovať“ (Schopenhauer, 2010b, s. 808). Aj z toho dôvodu považuje filozof ich negáciu pri konfrontácii s otázkami existencie za jedinú adekvátne stanovisko.

Ani vedomie zjavnej bezvýznamnosti a nezmyselnosti bytia však nedokáže definitívne eliminovať inštinktívny strach zo smrti. Každý organizmus podlieha nekompromisnému diktátu vôle – sile, vyžadujúcej bezpodmienečnú oddanosť životu. Strach z pomínutelnosti je preto iracionálnou, no prirodzenou reakciou individua na možnosť nebytia (Schopenhauer, 2010b).

Na zrejmú absurditu neutíchajúcej vôle k životu a strachu zo zániku sa snaží poukázať aj autor poviedky *Поконь* (1911; [*Pokoj*]). Starý hodnostár, ktorý je ústrednou postavou diela, čelí tvárou v tvár blížiacej sa smrti nekonečnej dileme. Uvedomujúc si svoj neodvratný koniec, musí uskutočniť voľbu, ktorá rozhodne o jeho ďalšom osude.

Hrdina na jednej strane pociťuje nesmiernu únavu z nepretržitého kolotoča bytia. Dlhý a namáhavý život sa mu po telesnej i duševnej stránke spríkril a zanechal po sebe trpkú pachuť rutiny: „*Očiam jeho zunoval sa pohľad na krásu – presýtený bol jeho zrak; aj uši jeho horšie počuli, i samotná radosť srdce jeho znavené gniavila*“ (Andrejev, 1994, s. 7) (2). Hodnostár preto v očakávanej smrti vidí prísľub večného pokoja a bezhraničnej slobody. Ani vidina oslobodzujúceho konca v ňom však nedokáže uhasiť slepú túžbu po bytí a zo strachu pred smrťou sa za každú cenu snaží posilniť puto, ktoré ho s ním spája: „*Chcelo sa mu ešte žiť – hoci len na chvíľu...*“ (Andrejev, 1994, s. 7) (3). V snahe zotrvať medzi živými je preto ochotný prikloniť sa hoc aj k existencii vo večnom zatratení.

Hrdinova silná spätosť s bytím je výrazom zreteľnej superiority vôle k životu. Vrodený pud sebazáchovy núti protagonistu utiekať sa k falošnej predstave o existencii, prebývať v jej bludnom kruhu a odvracať sa od racionálnej smrti. Hodnostár odmieta absolútny zánik, hoci len ten z neho dokáže sňať jarmo súženia, spôsobené absenciou dokonalého objektu chcenia, schopného nastoliť permanentný stav blaženosti. Namiesto večného pokoja si volí večné utrpenie – neustálu osciláciu medzi bolesťou a trýznivou nudou, bez nároku na konečnú gratifikáciu: „*A čo je to vlastne utrpenie? – uvažoval. – Či vari nebol celý môj život utrpením? A predsa je len dobre na svete*“ (Andrejev, 1994, s. 11) (4).

2.2. Nietzscheho nadčlovek v diele spisovateľa: afirmácia vôle k životu

Paralelne so Schopenhauerovou kvietistickou percepciou skutočnosti, orientovanou proti vôľovému imperatívu, sa v tvorbe Leonida Andrejeva dostáva do popredia aj Nietzscheho individualistický vitalizmus. I keď oba názorové systémy vychádzajú z voluntaristickej koncepcie, definujúcej vôľu ako substanciu bytia, každý z nich reprezentuje z hľadiska svojej interpretácie stupňa dominancie vôle v živote jednotlivca iný ideový rámec. Zatiaľ čo Schopenhauer zastupuje myšlienkový prúd, ktorý odmieta superioritu vôle a vyzýva k mortifikácii akýchkoľvek vôľových prejavov, Nietzsche proklamuje jej absolútnu nepodmienenosť a nadradenosť.

Učenie Schopenhauerovho nástupcu je reakciou na kultúru antivitalizmu, ktorá vznikla v dôsledku duchovnej paralýzy modernej civilizácie. Filozof vystupuje proti neautentickému modelu života hlásajúcemu útek od pravej pozemskej skutočnosti, odcudzenie sa od prírodného sveta a povyšujúcemu iluzórnu existenciu v pseudorealite na nový ideál (Šlosiar, 2004). Pretrvávajúci status quo je podľa Nietzscheho produktom zhubnej morálky, ktorá „radikálne popiera základ života“ (Nietzsche, 2004, s. 119). Prirovnáva ju k „idiosynkrázii dekadentov so zatajeným úmyslom pomstiť sa na živote“ (Nietzsche, 2004, s. 120). Človek nesúci jej stigmú z pohľadu mysliteľa popiera vlastnú

podstatu, stráca identitu a mení sa na neautentický derivát reality odsúdený na jestvovanie v homogénnom stáde (Šlosiar, 2004).

„Všetko, čo sa dosiaľ nazývalo pravdou,“ (Nietzsche, 2004, s. 120) je podľa Nietzscheho tá „najškodlivejšia, najzákernejšia, najpodzemnejšia forma klamstva“ (Nietzsche, 2004, s. 120). Celý doterajší „antisvet“ je vybudovaný na lži, povýšenej na metafyzickú pravdu, najvyššiu skutočnosť, ktorá podkopala základy pravej reality a narušila celistvosť zdravého sveta (Šlosiar, 2004). V jej mene boli človeku vštepované inštinkty „negácie, skazy a dekadencie“ (Nietzsche, 2004, s. 66) a naočkovaná morálka odosobnenia.

Filozof volá po potrebe „prehodnotenia všetkých hodnôt“ ako po „akte najvyššieho sebauvedomenia ľudstva“ (Nietzsche, 2004, s. 115). Svoje poslanie vidí v deštrukcii iluzórnosti, nihilizmu doby, v rúcaní modiel a v nastolení kultu „živého“ človeka. Nietzsche pokladá sám seba za prvého imoralistu, morálny „dynamit“, ničiteľa odvekých hodnôt, otrockej morálky a budovateľa novej spoločnosti na ruinách tej starej (Nietzsche, 2004).

Nietzscheho výzva k spoločenskému prevratu, likvidácii umelo vytvorených idolov, atavistických prežitkov minulosti a globálnej regenerácii rezonuje aj na ploche niekoľkých Andrejevových diel. Doktor Keržencev, hrdina novely *Мысль* (1902; [*Myseľ*]), ohlasuje príchod novej, dlho očakávanej dejinnej epochy, zbavenej zhubného dogmatizmu a modlárstva. On bude jej iniciátorom a sprostredkovateľom, ktorý v prospech nového sveta zrovná ten starý so zemou: „... vynájdem vec, ktorú svet tak dávno potrebuje. Bude to výbušnina. A to taká silná, akú ľudské oko jakživ neuzrelo – silnejšia ako dynamit. A keď ju vynájdem, vyhodím do vzduchu vašu prekliatu zem, na ktorej je tak veľa bohov, no niet jediného večného Boha“ (Andrejev, 1989, s. 128) (5).

Rovnaké posolstvo zaznieva aj z úst hlavného protagonistu drámy *Ignis Sanat* (1906). Savva, ústredná postava diela, sa vzpiera imperatívu doby. Sociálny konformizmus a schematizmus vníma ako formu útlaku, namierenú proti akémukoľvek prejavu individuality či pokusu o sebarealizáciu. Svet, vybudovaný na princípe násilnej nivelizácie a vštepovania kresťanských hodnôt a pokory, je pre neho nehostinným miestom: „Zo zeme ste spravili stoku, jatky, príbytok otrokov...“ (Andrejev, 2012, s. 180) (6). Túži sa vymaniť spod jarma otrockej morálky, raz a navždy zničiť marastický status quo a položiť základy liberalizmu a mravnej slobody: „Čo chcem? Oslobodiť zem. Oslobodiť človeka...“ (Andrejev, 2012, s. 181) (7). Jeho úsilie má byť zavŕšené návratom k prvopočiatku – prazákladu života, veku nevinnosti, nepoškvrnenému stigmou mravouky a kultúrnosti. Chce odstrániť všetko prebytočné a opäť uvidieť ľudstvo vo svojej „nahote“: „Holá zem a na nej holý človek. Holý, ako ho matka porodila“ (Andrejev, 2012, s. 163) (8).

Z ruín starého, postapokalyptického sveta podľa Savvu povstane nová generácia slobodných ľudí, ktorá urobí konečnú bodku za stáročiami morálnej poroby: „Už kráča slobodný človek! Zrodený v plameňoch! On sám je plameň a zmar! Koniec otrockej zeme!“ (Andrejev, 2012, s. 184) (9). Všetky modly sa rozpadnú na prach a nastane neobmedzená vláda človeka: „... a keď bude zničená desatina ich modiel, tí lokaji pocítia, že skončilo kráľovstvo ich Boha a nastalo kráľovstvo človeka“ (Andrejev, 2012, s. 163) (10). Tí, ktorí sa doposiaľ chorobne odvracali od skutočného života, hľadali spásu v ríši transcendentna a snažili sa svojou asketickou rétorikou vykoreniť všetko zdravé a životaschopné, zhynú na úkor nového, dokonalejšieho pokolenia: „Len hlupáci zhynú. Tí, pre ktorých je tento život ako račí pancier. Zostanú len slobodní a smelí, s mladou, dychtivou dušou a očami, ktorými objímajú svet. ... a nastolia nový život, lepší život, v ktorom bude človek môcť dýchať“ (Andrejev, 2012, s. 164) (11).

Ideológia hlavného hrdinu drámy *Ignis Sanat* priamo nadväzuje na koncept nadčloveka, ktorý predstavuje ideovú bázu Nietzscheho filozofie. Tak ako Savva aj nemecký mysliteľ vidí vo vyššom človeku zvestovateľa novej éry nepoznačenej dekadentnými prejavmi dožívajúceho nihilizmu. Nadčlovek je podľa neho zosobnením „kvalitatívne vyššieho biologického druhu“ (Šlosiar, 2004, s. 56), nespútanej dionýzovskej sily, ktorá má prekonať súčasného človeka zbaveného vôle k životu a akejkolvek identity (Nietzsche, 2002). Filozof v nadčloveku nachádza výraz archaickej syntézy tela a ducha, kalokagatický ideál absentujúci v skutočnom svete. Ako nezávislý tvorca vlastných hodnôt stojí v protiklade k trpiteľovi, nediferencovanému človeku masy. Odmieta poslušnú stádovitosť, sériovosť či násilné vštepovanie pokory. Nie je pasívnym prisluhovačom otrockej morálky – sám si je strojom adekvátnej mravouky vychádzajúcej z jeho individuálnych potrieb (Steiner, 2012).

Absolútna povznesenosť nad morálny imperatív je jednou z dominantných povahových črt doktora Kerženceva, protagonistu novely *Мысль* (1902). Hrdina je posadnutý myšlienkou vlastnej dokonalosti. Sám seba vníma ako objekt hodný zbožnej úcty, harmonický celok, v ktorom sa snúbi fyzická a duševná dokonalosť: „*Milujem sám seba, silu svojich svalov, silu svojej mysle – tak jasnej a presnej*“ (Andrejev, 1989, s. 96) (12). Vedomie kvalitatívnej superiority mu dodáva pocit osudovej predurčenosti na veľké skutky. Pokladá sa za reformátora par excellence, povolaneho slobodne zasahovať do spoločenského diania. Hrdina opovrhuje človekom stáda – jednotlivcom, ktorý sa nedokáže vzoprieť nivelizujúcemu diktátu spoločnosti a ktorý si osvojuje jej filozofiu sebazaprenia. On sám je senzuálne spätý so životom a jeho zmysel nevidí v asketizme, ale v autentickom bytí. Človek odvracajúci sa od pravej podstaty existencie a inklinujúci k eskapizmu a iluzórnosti naň preto z jeho pohľadu stráca nárok.

Keržencev je jediným determinantom vlastného konania. V dôsledku toho neakceptuje vplyv akejkoľvek externej sily na formovanie osobnej filozofie a identity. Viera vo vlastnú nezávislosť ho robí „... *slobodným a pánom nad ostatnými*“ (Andrejev, 1989, s. 98) (13). Len ona mu poskytuje platformu, na ktorej môže demonštrovať svoju silu a presadzovať autoritu: „... *nado mňa niet mocnejšieho...*“ (Andrejev, 1989, s. 126) (14). Hrdina sa jej preto odmieta vzdať na úkor etickej dogmy. Vlastné presvedčenie stavia vyššie ako univerzálne vzorce správania a pri realizácii vôle nepozná nijaké limitácie. Morálne odsúdenie svojho konania z toho hľadiska nepokladá za legitímne: „*Pre mňa niet sudcu, niet zákona, niet zákazu. Všetko smiem*“ (Andrejev, 1989, s. 127) (15).

Záver

Obdobie fin de siècle vnieslo na ruskú spoločenskú a kultúrnu scénu konca 19. a začiatku 20. storočia širokú škálu polaritných emócií. Na jednej strane sociálneho spektra zavládol stav frustrácie, pesimizmu, odcudzenia a skepsy, podmienený súdobými spoločensko-politickými determinantmi. Na strane druhej však pod vplyvom idealizovanej vízie budúcnosti vznikali zárodky optimizmu a exaltovanej nádeje na zmenu k lepšiemu.

Ambivalentnosť epochy na prelome dvoch storočí sa stala ústredným motívom väčšiny prác prozaika a dramatika, enfant terrible ruskej moderny, Leonida Andrejeva. Spisovateľ na ploche svojich diel sprostredkoval autentickú charakteristiku zeitgeistu upadajúceho cárskeho Ruska – identifikoval dominantné nálady v atmosfére nadchádzajúceho štátneho prevratu a v podobe alegórie ich transformoval do umelecky hodnotného literárneho odkazu. Výsledkom autorovho tvorivého úsilia je neortodoxný obraz stavu hlbokkej duševnej paralýzy a marazmu ruskej spoločnosti a predzvesti blížiacej sa sociálnej kataklizmy.

Andrejev analyzuje a interpretuje spoločenskú situáciu cez prizmu nemeckej voluntaristickej filozofie. Východiskom jeho interpretácie sa stávajú dva protichodné názorové systémy. V prvom prípade ide o Schopenhauerovu pesimistickú filozofiu kvietizmu, odmietajúcu superioritu vôle a vyzývajúcu k mortifikácii akýchkoľvek vôľových prejavov v duchu asketizmu. Druhé ideové východisko je, naopak, inklináciou k Nietzscheho individualistickému vitalizmu, proklamujúcemu absolútnu nepodmienenosť a nadradenosť vôle k životu a potrebu návratu k autentickému bytiu.

Uvedené ideové koncepcie dvoch predstaviteľov nemeckého voluntarizmu sme na ploche našej práce konfrontovali a interpretovali vo vzťahu k jednotlivým Andrejevovým literárnym postavám. Analýza a komparácia východiskového materiálu potvrdila existenciu paralel medzi tvorbou ruského spisovateľa a filozofickým odkazom nemeckých mysliteľov.

Poznámky

- (1) «... движется он по лестнице повышений и, достигнув средней ступеньки, останавливается...» (Všetky ukážky preložila autorka článku.)
- (2) «Глаза устали смотреть даже на прекрасное — насытилось зрение; и ухо стало слышать, и сама радость сделалась тяжелою для утомленного сердца.»
- (3) «Хотелось пожить еще, — хоть немного...»

- (4) «Что такое страдание? – думал он. – Разве не страданием была вся его жизнь, а как хорошо было жить.»
- (5) «... найду одну вещь, в которой давно назрела необходимость. Это будет взрывчатое вещество. Такое сильное, какого не видали еще люди: сильнее динамита... И когда я найду его, я взорву на воздух вашу проклятую землю, у которой так много богов и нет единого вечного Бога.»
- (6) «Превратили землю в помойную яму, в бойню, в жилище рабов...»
- (7) «Чего хочю? Освободить землю. Освободить человека...»
- (8) «Голая земля, и на ней голый человек, голый, как мать родила.»
- (9) «Он идет, свободный человек! Он родится в пламени!.. Он сам – пламя и разрушение! Конец рабьей земле!»
- (10) «... когда так будет разрушен десяток их идолов, они почувствуют, холопы, что кончилось царство ихнего Бога и наступило царство человека.»
- (11) «Глупые пропадут, для которых эта жизнь как скорлупа для рака. Останутся только свободные и смелые, с молодою жадною душой, с ясными глазами, которые обнимают мир. ... и устроят новую жизнь, хорошую жизнь, где можно будет дышать человеку.»
- (12) «Я люблю себя, силу своих мышц, силу своей мысли, ясной и точной.»
- (13) «... свободным и господином над другими.»
- (14) «... никого нет сильнее меня...»
- (15) «Для меня нет судьбы, нет закона, нет недозволенного. Все можно.»

Literatúra

- ANDREJEV, Leonid. 2012. *Polnoe sobranije sočinenij i pisem v dvadcati trjoch tomach, tom 5.: Chudožestvennye proizvedenija (1906 – 1907)*. 1. vyd. Moskva : Nauka, 2012. 796 s. ISBN 978-5-02-036248-2
- ANDREJEV, Leonid. 2011. *Myseľ*. 2. vyd. Bratislava : Európa, 2011. 80 s. ISBN 978-80-89111-71-8
- ANDREJEV, Leonid. 1995. *Rassказы*. 1. vyd. Paríž : Bookking International, 1995. 509 s. ISBN 287714-276-0
- ANDREJEV, Leonid. 1994. *Sobranije sočinenij v šesti tomach, tom 4.: Rassказы, Saška Žegulec, pjesy (1911 – 1913)*. 1. vyd. Moskva : Chudožestvennaja literatura, 1994. 638 s. ISBN 5-280-01529-6
- ANDREJEV, Leonid. 1992. *Hry*. 1. vyd. Bratislava : Koordinačná rada pre vydávanie divadelných hier, 1992. 291 s. ISBN 80-85718-04-9
- ANDREJEV, Leonid. 1989. *Anatema: Izbrannyje proizvedenija*. 1. vyd. Kiev : Dnipro, 1989. 575 s. ISBN 5-308-00389-0
- ANDREJEV, Leonid. 1981. *Krasnyj smeč: izbrannyje rassказы i povesti*. 1. vyd. Minsk : Izdatel'stvo BGU im. V. I. Lenina, 1981. 432 s.
- ANDREJEV, Leonid. 1969. *Propasti*. 1. vyd. Praha : Lidové nakladatelství, 1969. 244 s. ISBN 26-039-69
- ANDREJEV, Leonid. 1925. *Spisy L. N Andrejeva. Svazek II.: Saška Žegulev a drobné povídky*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství J. Otto, 1925. 373 s.
- ANDREJEV, Vadim. 1996. Človek a novelista chorý Ruskom: Aký bol. In: *Literárny týždenník*, roč. 9, 1996, č. 13, s. 8. ISSN 0862-5999
- FROMKOVÁ, Jarmila. 1960. Dílo Leonida Andrejeva. In: *Nelze odpustit*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, 1960. s. 453 – 466.
- MIHINA, František a kol. 1999. *Metamorfózy poklasickej filozofie: Príspevok k dejinám západoeurópskej filozofie 19. storočia*. 2. vyd. Bratislava : IRIS, 1999. 412 s. ISBN 80-88778-84-0
- MIKULÁŠOVÁ-ŠKRIDLOVÁ, Viera. 1992. Doslov. In: *Hry*. 1. vyd. Bratislava : Koordinačná rada pre vydávanie divadelných hier, 1992. s. 277 – 291. ISBN 80-85718-04-9
- NIETZSCHE, Friedrich. 2004. *Ecce Homo: Ako sa človek stane tým, čím je*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo IRIS, 2004. 130 s. ISBN 80-89018-51-3
- NIETZSCHE, Friedrich. 2002. *Tak vravel Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo IRIS, 2002. 236 s. ISBN 80-89018-28-9

- SCHOPENHAUER, Arthur. 2010a. *Svet ako vôľa a predstava. Prvý zväzok*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2010. 720 s. ISBN 978-80-8101-247-1
- SCHOPENHAUER, Arthur. 2010b. *Svet ako vôľa a predstava. Druhý zväzok*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2010. 848 s. ISBN 978-80-8101-247-1
- STEINER, Rudolf. 2012. *Friedrich Nietzsche, bojovník proti svojej dobe*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2012. 132 s. ISBN 978-80-8101-598-4
- ŠLOSIAR, Ján. 2004. *Filozofia človeka od voluntarizmu k existencializmu*. 1. vyd. Prievidza : Alius, 2004. 108 s. ISBN 80-969135-1-4

Summary

Proposed paper explores the message of German voluntaristic philosophy in the works of Russian modernist writer Leonid Nikolaievich Andreyev. Its subject matter deals with the philosophical system of two leading figures associated with the concept of 'will' – Arthur Schopenhauer and Friedrich Nietzsche – as well as the influence of their teaching on Andreyev's literary writings. Author of the paper analyses the phenomenon of 'will' from the perspective of the aforementioned philosophers, examines its significance in terms of human existence and determines its dominant position in relation to reason. The author subsequently confronts the acquired information with selected prosaic and dramatic texts of the Russian writer and identifies parallels between them. The paper concludes with evidence justifying the interrelation between Andreyev's work and the German system of thought.

O autorke

Natália Dúbravská je študentkou 2. ročníka magisterského stupňa v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, v kombinácii anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra. Vo svojom výskume sa zaoberá ideovou bázou ruskej literárnej moderny, ktorú skúma cez prizmu dominantných myšlienkových smerov na súdobej filozofickej scéne.

Natália Dúbravská, Železná Breznica 53, 962 34 Železná Breznica, Slovenská republika

KYSUCKO-ORAVSKÁ LESNÁ ŽELEZNICA

THE KYSUCE-ORAVA FOREST RAILWAY

Monika Odrobiňáková

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

1.1.1. učiteľstvo akademických predmetov, 2. rok v 2. stupni štúdia, denná forma štúdia

mon.odrobinakova@gmail.com

Konzultant: **doc. PhDr. Peter Mičko, PhD. (peter.micko@umb.sk)**

Klíúčové slová

Kysucko-oravská lesná železnica, Kysuce, Orava, železnica

Key words

The Kysuce-Orava forest railway, Kysuce, Orava, railway

1. Kysucko-oravská lesná železnica

Až do začiatku 20. storočia patrilo Slovensko medzi krajiny bývalého Rakúsko-Uhorska, ktoré nedokázali až tak využiť svoje nerastné bohatstvo a jeho obyvatelia museli odchádzať za prácou do cudziny. Obrat nastal až koncom 19. storočia, keď si obilie, drevo a rudy začali nachádzať uplatnenie na domácich a zahraničných trhoch. Aby sa dalo vyvážať zo Slovenska viac tovaru, bolo potrebné zdokonaľiť dopravnú infraštruktúru. Štát sa však nechystal veľmi investovať do slovenského priemyslu, a tak na začiatku 20. storočia bolo vydaných niekoľko povolení k stavbe súkromných úzkorozchodných dráh.

Lesné železnice sa budovali, aby uspokojili zvýšené požiadavky po drevnej surovine rýchlou prepravou vyťaženého dreva z lesov na miesto spracovania alebo na miesto vývozu. (1) Nahradili prepravu dreva po vodných tokoch, ktorá už bola v danej dobe neefektívna, a svojim celoročným využitím sa stali veľkým prínosom k rozkvetu slovenského drevárskeho priemyslu.

Kysucko-oravská lesná železnica vznikla spojením dvoch lesných železníc na Kysuciach a Orave v roku 1926, ktoré patrili dvom majiteľom. Spojovacia trať cez sedlo Beskýd umožnila prepravu drevnej hmoty z obvodov bývalých lesných správ, a to Zákamenné a Mutné, do Oščadnice k hlavnej trati ČSD. Hlavnou úlohou železnice bol odvoz dreva z údolí riek Bielej Oravy a Bystrice do stanice lesnej železnice v Oščadnici, ktorá bola v drevosklade parnej pily. Tam sa časť drevnej hmoty piliarsky spracovávala a rezivo sa nakladalo už na vozne so širokorozchodnou vlečkou a spoločne so surovým drevom sa mohlo z drevoskladu vyvieť širokorozchodnou traťou na ďalšie odbytové miesta v republike alebo v zahraničí. (2)

Vybudovaním spojovacej železnice dosiahla Kysucko-oravská lesná železnica najväčšiu dĺžku začiatkom roku 1928, keď merala 110 km. (3) Hlavná trať merala 61 km, zvyšok tvorili odbočky, ktoré sa budovali, rušili, predlžovali alebo skracovali podľa potreby odvozu vyťaženého dreva. (4) Aj po vybudovaní spojovacej časti sa ešte z Oravy vozila čiastočne táto surovina do Tvrdošína, ale po zrušení parnej pily v Zákamennom v roku 1928 sa už drevo vozilo do Oščadnice. (5) V roku 1953 bola stavebná dĺžka Kysucko-oravskej lesnej železnice len 91,146. (6)

Stavebná dráha železnice sa prispôbovala ťažobným podmienkam a lokalitám, v ktorých si majitelia odkupovali práva na ťažbu drevnej hmoty. Tieto práva získali za účelom vyťaženia drevnej hmoty z lesa, a to čo najrýchlejšie a najvýhodnejšie. Automobilová doprava sa do odľahlejších lokalít nedostala, pretože začiatkom 20. storočia ešte len začínal jej rozvoj. Nákladná automobilová doprava sa rozvinula počas druhej svetovej vojny a hlavne po jej skončení. Taktiež poľné cesty by nezabezpečili prístup na odľahlé miesta do dolín, odkiaľ bolo potrebné vyťažiť drevnú hmotu.

1.1. Kysucká lesná železnica

Kysucká lesná železnica bola vybudovaná v rokoch 1915 – 1918 v úseku Oščadnica – Nová Bystrica – dolina Chmúra, investorom bola viedenská firma Aktiengesellschaft für Mühlen und Holzindustrie (7), ktorá mala prenajaté lesy v tejto oblasti. (8) Projekt železnice vypracoval lesný inžinier Vincent Sekáč, rodák z Turzovky. (9) Z drevoskladu v Oščadnici viedla cez obce Oščadnica a Krásno nad Kysucou širokorozchodná vlečná koľaj k hlavnej trati Bohumín – Žilina v dĺžke 915 metrov a mostom cez rieku Kysuca v dĺžke 78,8 metra sa v Krásne nad Kysucou napájala v kilometri 273,349 na hlavnú štátnu dráhu. (10) V drevosklade v Oščadnici sa mohlo drevo prekladať na vozne verejnej železnice so širokorozchodnou dráhou a tak sa bez problémov dopravovalo k odberateľom.

Hlavná trať Kysuckej lesnej železnice merala od drevoskladu v Oščadnici po stanicu Chmúra v Novej Bystrici 29,024 km. Povolenie na prevádzku Kysuckej lesnej železnice na trať od km 0,00 až po km 16,00 bolo vydané generálnou inšpekciou v Budapešti dňa 17. júla 1917 pri príležitosti policajno-technickej pochôdzky a kolaudácie. Od kilometra 16,00 až do konca hlavnej trate bolo udelené povolenie k prevádzke na základe tej istej skutočnosti dňa 15. marca 1918. (11)

Skutočnosť, že sa noví majitelia rozhodli pre stavbu Kysuckej lesnej železnice, bola ovplyvnená bohatstvom drevnej hmoty v Bystrickej doline, lacnou pracovnou silou a stáročnými skúsenosťami obyvateľstva s ťažbou dreva. Taktiež profil umiestnenia telesa železničnej trate bol veľmi vhodne situovaný po pravej strane rieky Bystrica. (12) Hore dolinou tlačili lokomotívy prázdne oplénové vozne, kým cestou dole boli plne naložené a za využitia gravitačnej sily sa šetrili prevádzkové náklady.

1.2. Oravská lesná železnica

Na Orave to bolo komplikovanejšie ako na Kysuciach, pretože drevo sa oravskou železnicou dopravovalo z oblasti Erdútka (13) a Mútneho do drevoskladu v Lokci. Bez chýbajúcej železnice boli len dve možnosti, a to buď doprava vodnou cestou, alebo povozmi. Touto dopravou však dochádzalo k zníženiu kvality drevnej suroviny a navyše to bolo kapacitne nedostačujúce. Z tohto dôvodu sa začala budovať železnica.

Oravský komposesorát začal už v roku 1911 s výstavbou lesnej železnice o rozchode 0,76 m z Erdútka s odbočkou do Mútneho. Premávať však začala až v roku 1917. (14) Oravskú lesnú železnicu z Lokce do Erdútka postavili v rokoch 1914 – 1918. V priebehu prvej svetovej vojny postavili talianski vojnoví zajatci hlavné úseky oravskej železnice: Lokca – Oravská Lesná (Horný mlyn) cca 23 km; Breza – Mútne 17 km; Oravská Lesná – odbočka Juríková 4 km. (15) Oravský komposesorát, ktorý vlastnil najviac lesov v regióne, už pri jej výstavbe uvažoval o predĺžení k miestnej železnici. Riaditeľstvo Oravského komposesorátu dalo hneď po vybudovaní železnice z Erdútka do Lokce vypracovať projekty na jej predĺženie k miestnej oravskej železnici. Projekty sa však nerealizovali a riaditeľstvo komposesorátu koncom roku 1924 sa nakoniec „rozhodlo vybudovať spojovaciu železnicu z Erdútka do Chmúry, ktorou by sa napojila oravská železnica na kysuckú, a tým by aj táto železnica získala priame spojenie s verejnou železnicou“. (16) Oravská železnica mala mať konečnú zastávku v Tvrdošíne. Prvotný plán bol taký, že jedna jej vetva mala viesť z Tvrdošína cez Lokcu do oblasti lesov okolo Erdútka s odbočkou do Mútneho a druhá vetva z Tvrdošína do Oravskej Polhory. Prvá vetva reálne končila v Lokci. Z Lokce sa povozmi vozilo drevo do Tvrdošína alebo do Oravského Podzámku k miestnej železnici a odtiaľ sa širokorozchodnou traťou mohli dostať k ďalším trhom s drevom. Druhá vetva nebola vybudovaná vôbec. (17) Tým, že túto možnosť nemali, nastali problémy s celoročným využívaním lesov, a to odkázaním na výšku vodnej hladiny pri splavovaní alebo prevoz dreva povozmi, čo nebolo možné v každom ročnom období.

1.3. Spojenie Kysuckej a Oravskej lesnej železnice

Po vypracovaní projektu plánovanej železnice a jeho predložení na ministerstvo bol určený termín administratívnej pochôdzky, aby mohlo byť vydané povolenie na vybudovanie a prevádzku projektovanej trate s určením koncesionárskych, stavebných a prevádzkových podmienok. „Po

predložení upraveného projektu sa komisia zišla 11. augusta 1925. Stavebník oznámil komisii, že upúšťa od výstavby 1 167 m dlhej zväznej trate a na jej mieste bude postavená adhézna trať s troma úvratami s dĺžkou 4 510 m.“ (18) Originálne podklady vypracované ružomberskou firmou (19) obsahovali okrem situačných plánov 1. a 2. úseku úzkorozchodnej lesnej dráhy aj pozdĺžny profil 1. úseku trate či plán výhrevne. (20)

Spojenie bolo vybudované medzi Chmúrou a Tanečníkom a viedlo cez sedlo Beskydu. Najvyšší bod 921 metrov nad morom je na kóte Beskyd, najnižší v stanici Chmúra 704 metrov nad morom. Na krátkej vzdušnej vzdialenosti 1 500 metrov musela prekonať železničná trať prevýšenie až 217,69 metra. (21) Tento technický problém sa rozhodol projektant vyriešiť vybudovaním **troch úvratí** do trate. (22) Ako úvratové boli vybudované aj koncové stanice tohto úseku Chmúra a Beskyd-sedlo. Každá úvrat bola vybavená len jednou výhybkou, lokomotíva sa teda neprepriahala, ale chvíľu ťahala a chvíľu tlačila vozne pred sebou.

Po vybudovaní druhého úseku sa uskutočnila technicko-polícajná skúška celej spojovacej železnice Gontkula – Beskyd – Chmúra. Protokol bol napísaný 1. októbra 1926, prevádzkové povolenie stavebníkovi ústne udelil vedúci komisie a následne ho ministerstvo železníc potvrdilo výnosom z 15. februára 1928. (23) Povolenie na prevádzkovanie získala Hornooravská priemyselná účastinná spoločnosť so sídlom v Námestove. (24)

Vlastnícke práva na oboch pôvodných železničiach zostali zachované. V roku 1945 právne zanikol Oravský komposeorát a jeho lesná železnica sa dostala do **správy štátnych lesov**. O rok neskôr bola zoštátnená aj železnica na Kysuciach. V roku 1948 už bola celá železnica v správe štátnych lesov, kde bola začlenená v rôznych organizačných jednotkách až do jej zrušenia a demontáže v roku 1972. Od roku 1949 spravovalo celú železnicu Riaditeľstvo štátnej lesnej železnice v Zákamennom. V päťdesiatych rokoch sa niekoľkokrát vystriedala hlavička správy železnice, až konečne od roku 1956 patrila dráha do kompetencie Lesného závodu v Zákamennom. (25)

1.4. Odbočky Kysucko-oravskej lesnej železnice

Od hlavnej kmeňovej trate sa v 9,8 – 9,9 km nachádza výhybka pre odbočku lesnej železnice Klubina, ktorá smerovala okolo Klubinského potoka. Táto odbočka sa stavala v roku 1925 údolím Klubinského potoka v dĺžke asi 8 kilometrov a v roku 1931 bola zrušená. Spoločne s ňou bola zrušená aj odbočka na oravskej strane údolím Gontkuly. (26)

Od tejto hlavnej trate v 15,9 – 16,0 km sa nachádzajú výhybky pre odbočku lesnej železnice Skriželné. Povolenie na prevádzku odbočky Skriželné bolo vydané generálnou inšpekciou v Budapešti zo dňa 17. júla 1917 pri príležitosti policajno-technickej pochôdzky a kolaudácie. A v km 20,3 sa nachádza výhybka pre odbočku lesnej železnice Riečnica – Podháj a z nej odbočovala ďalšia odbočka do Harvelky. (27)

Odbočka Rycerová bola vybudovaná a do prevádzky uvedená v rokoch 1917 – 1918. Od kmeňovej trate Oščadnica – Chmúra odbočuje v km 25,304 doľava a vedie pozdĺž potoka Rycerová, ktorý miestami križuje. Celková dĺžka tejto odbočky meria 2,743 km a v celej dĺžke sa nachádza v katastri obce Nová Bystrica. Táto obec však nemala vykúpené pozemky, z toho dôvodu jej boli prenajaté na neurčitú dobu. (28)

Na oravskej strane sú známe odbočky Vysoká Magura, ktorá odbočovala z výhybky v Ustrig z hlavnej trate do Podrusnáčka. Odbočka Úšust odbočovala z Ustrig po Vysokú Maguru. Odbočka v Zákamennom odbočovala a viedla na parnú pílu. Najdlhšou odbočkou celej trate bola odbočka Breza – Furandová v stavebnej dĺžke 17,253 km. (29) V priebehu prvej svetovej vojny bol postavený aj úsek Oravská Lesná odbočka – Juríková v dĺžke 4 kilometre. (30)

1.5. Stavebné podmienky

Kysucká lesná železnica a Oravská lesná železnica boli zriadené na **parný pohon** s rozchodom koľajníc 0,76 m. Najmenší polomer oblúkov koľají bol určený ako rádius $R = 50$ m, výnimočne bol v 28,4 km pripustený rádius $R = 40$ m. (31) Najvyššie stúpanie sa na hlavných tratiach pohybovalo

medzi 20 až 30 promile. Na vedľajších tratiach alebo na kratších úsekoch hlavných tratí presahovalo stúpanie 50 promile. Takéto stúpanie už vyžadovalo osobitné bezpečnostné opatrenia, pretože drevo sa okrem staníc nakladalo i popri trati. (32)

Hoci väčšina tratí sledovala terén, bolo potrebné vybudovať celý rad priepustov, mostov, nadjazdov, oporných múrov, prechodov a podobne. Predovšetkým mosty boli pravou ukážkou vynaliezavosti staviteľov lesných železníc. Bohužiaľ, v súčasnosti ostali z týchto objektov len torzá alebo piliere. Z tých významnejších napríklad drevený most v Novej Bystrici alebo veľký roštový most s betónovými piliermi pri Krásne nad Kysucou. (33)

Spodná stavba v úseku Oščadnica – Chmúra bola o šírke koruny 2,6 m, v úseku Chmúra – Lokca o šírke koruny 2,8 – 3,0 m, na vysokých násypoch a v oblúkoch až 3,4 m. (34) Aj zvršok tratí lesných železníc bol rôznorodý, keďže závisel od toho, kto stavbu financoval a kto zabezpečoval výstavbu. V prvých rokoch výstavby lesných železníc bol používaný len zriedka, a to z dôvodu sporivosti podnikateľov. Postupom času, hlavne v súvislosti s neustálym rozvojom parnej trakcie a s rastúcim využívaním lesných železníc, bolo nutné klásť ťažšie koľajnice, ktoré umožnili zvýšiť pri nezmenenom stupni bezpečnosti osový tlak na potrebnú medzu. Vzhľadom na výšku osového tlaku musela byť minimálna hrúbka štrkového lôžka pod úložnou plochou podvalov 12 až 15 cm. (35) Zvršok a objekty spojovacej časti Gontkula-Chmúra sú vybudované pre kolesový tlak 2,913 kg, v ostatných úsekoch na tlak 2,200 kg. (36)

Koľajnice používané na lesných železničiach boli síce od začiatku širokolopátkové, ale vždy podstatne ľahšie ako koľajnice verejných železníc. Išlo však o výrobky rôznych firiem, takže niektoré tvary sa navzájom líšili. Na slovenských lesných železničiach boli najrozšírenejšie koľajnice v dĺžkach 8 alebo 9 m. Významnou časťou železničného zvršku boli **podvaly**. Na lesných železničiach o rozchode 760 mm sa používali podvaly typu IV, 1,6 m dlhé, šírka spodnej úložnej plochy 20 cm, šírka hornej plochy 14 cm, výška 13 cm. Materiálom bolo tvrdé drevo, väčšinou dubové, výnimočne však i bukové. Na niektorých výhybkách boli použité oceľové podvaly. (37)

Celkový technický stav rozhodoval vo svojich dôsledkoch o skutočnej traťovej rýchlosti. Tá sa obyčajne pohybovala okolo 15 až 25 km/hod, čo zhruba zodpovedalo i konštrukčnej rýchlosti lokomotív (30 km/hod) a umožňovalo tak ich plné využitie. V priamych úsekoch záležalo iba na stave zvršku. Okrem smerových pomerov obmedzovali rýchlosť aj sklonové pomery, hlavne z bezpečnostných dôvodov – brzdenie. Na kysucko-oravskej lesnej železnici bola najvyššia povolená rýchlosť 15 km/hod, v úseku Gontkula – Chmúra 8 km/hod a v úseku Oščadnica – Chmúra 12 km/hod. (38)

Lokomotívny park Kysucko-oravskej lesnej železnice bol počas prevádzky veľmi rozmanitý. Počas Rakúsko-Uhorska dostávali prednosť maďarské parné lokomotívy: „Prvé dve lokomotívy na oravskej strane pochádzali od firmy MÁV v Budapešti a boli vyrobené v roku 1916. ... Na Kysuciach to bola lokomotíva firmy Krauss München z roku 1916.“ (39) Išlo o dvojvalcový rušeň na mokrú paru vo vyhotovení ako tendrový rušeň. (40) Najviac lokomotív na slovenských lesných železničiach bolo nemeckých. Najväčší podiel na celkovom počte mali výrobky firmy **Orenstein und Koppel**. Ďalšie boli od firiem **Krauss, Henschel** a **Jung**. Z rakúskych lokomotív bola používaná na kysuckej časti Kysucko-oravskej lesnej železnice lokomotíva viedenskej firmy **Siegel**. Na prelome 20. a 30. rokov sa začali objavovať lokomotívy vyrobené lokomotívkou **ČKD**. (41)

V roku 1953 bolo na železničnej trati nasadených päť parných lokomotív a dva dieselové motorové lokomotívy v staniciach Zákamenné a Oščadnica. Lesná železnica disponovala 270 vozňami s priemernou ložnou váhou 4,84 t, dvadsať vozňov s ložnou váhou 9,5 t, jedenásť vozňov s ložnou váhou 4,7 t, dva vozne s ložnou váhou 4,7 a 9,5 t a jeden osobný vozeň BC/u s počtom miest na sedenie 16. (42)

Okrem lokomotív jazdili na tratiach ešte ďalšie hnacie vozidlá, určené hlavne pre traťovú službu, ďalej motorové vozy pre dopravu osôb a početná skupina malých lokotraktorov najrôznejších typov, ktoré slúžili hlavne pri posune na pílach, skladoch a prekladiskách dreva. Medzi drobné a pomocné vozidlá zaraďujeme dreziny, traťmajstrovské motorové vozíky, snehové pluhy, pojazdné debny s náradím a iné. (43)

Dôležitou súčasťou lesných železníc bol okrem lokomotív aj **voznový park**. Základom boli nákladné vozne, ktoré mali jednoduchú konštrukciu, ale boli už vybavené valivými ložiskami. Najviac

bolo dvojsových oplenových vozíkov. (44) Na prepravu reziva sa používali plošinové podvozkové vozne rôznej konštrukcie a únosnosti. Kôra, piliny a iný odpad sa prepravoval v krytých vozňoch. Na prepravu uhlia sa používali vysokostenné uhliaky. (45)

1.6. Organizácia a hospodárske výsledky

Vlastná prevádzka lesných železníc sa vždy riadila určitými podmienkami alebo predpismi. Pôvodné prevádzkové predpisy zostavoval prevádzkovateľ železnice sám, a to na základe podmienok uvedených v zápise o administratívnej pochôdzke. Jednotné celoštátne predpisy vydalo Ministerstvo železníc ČSR až po vzniku 1. Československej republiky a ako služobné predpisy pre prevádzku lesných železníc s úpravami platili až do konca 40. rokov. Posledné predpisy pre prevádzku lesných železníc boli vydané v roku 1951. Mali celoslovenský charakter a boli skoncipované na základe predpisov ČSD. Podľa týchto predpisov musela mať každá lesná železnica vypracovaný grafikon a pozdĺž trate telefonické spojenie. Dopravné predpisy zodpovedali predpisom pre výkon služby na tratiach so zjednodušenou dopravou. Dopravu na tratiach lesných železníc riadil výpravca, ktorý zastával funkciu vedúceho zmeny. (46)

Organizácia prevádzky na trati v úseku Oščadnica – Chmúra bola riadená správcom zo Starej Bystrice, pričom prostriedkom bol telefón. Prevádzku na trati v úseku Chmúra – Lokca riadila Správa lesnej železnice Oravského komposesorátu, ktorá v začiatkoch sídlila v Lokci a od roku 1932 bolo jej sídlo v Zákamennom. Taktiež na tejto trati bol dorozumievacím prostriedkom telefón, ktorý bol postavený pozdĺž trate o celkovej dĺžke 53,226 km. (47) Po zoštátnení, keď sa celá železnica dostala pod jedného majiteľa, riadila prevádzku na celej trati Správa lesnej železnice v Zákamennom.

Organizácia prevádzky bola rozdelená na 4 úseky:

1. Zákamenné – Furandová – denne sa vypravoval jeden vlak výpravcom zo Zákamenného;
2. Zákamenné – Tanečník – denne jeden až dva vlaky vypravované výpravcom zo Zákamenného;
3. Tanečník – Chmúra – denne jeden vlak vypravovaný pomocou telefónu;
4. Chmúra – Oščadnica – denne jeden až dva vlaky vypravované telefónom. (48)

Čo sa týka **osobnej dopravy na železnici**, tá nebola povolená. Výnimkou bolo krátke obdobie, keď sa mohli prepravovať len zamestnanci majiteľa alebo nájomcu železnice, prípadne zamestnanci tej firmy, ktorej sa po železnici prepravovalo kúpené drevo. Takáto preprava sa považovala za núdzové riešenie, ktoré ešte muselo byť schválené Radou ONV v Čadci. (49)

Údržbu trate zabezpečovali tri traťmajstrovské úseky s troma traťmajstrami:

1. Furandová – Ústrig;
2. Ústrig – Chmúra;
3. Chmúra – Oščadnica. (50)

V predvojnovom období sa ťažilo asi 30 000 m³ dreva ročne. (51) Najväčší objem prepravy po železnici bol v 50. rokoch 20. storočia a najviac dreva prepravila železnica v roku 1956, celkovo až 160 tisíc m³. Množstvo prepravovaného dreva sa postupne znižovalo, v roku 1966 to bolo už len 53 407 m³. (52) Najoptimálnejšie **hospodárske výsledky** sa podarilo získať za rok 1953.

Výsledky za rok 1953:

Prepravované drevo	123 799,51 plm = 75 108,42 ton (14,60 % z celkového odvozu dreva lesnými železnicami)
Prepravované rezivo	5 287,66 m ³ = 2 910,20 ton
Prepravovaná trieslová kôra	982,40 ton
Prepravovaný iný tovar	<u>2 033,41 ton</u>
Spolu	81 034,43 ton
Vykonané čisté tonokilometre	3 517 078
Vykonané hrubé tonokilometre	6 315 844
Vykonané vlakové km	69 695

Vykonané lokomotívne km	84 950
Vykonané osové km v nákladnej doprave	2 655 281
Vykonané osové km v osobnej doprave	11 460
Vykonané osobové km	11 650
Počet prepravovaných osôb ...	628
Počet vykoľajenia na trati bez úrazu osôb	6
Počet vykoľajenia v stanici bez úrazu osôb	1
Počet prípadov zlomených koľajníc	1
Počet porúch lokomotív na trati	27 (53)

Hlavný štátny dozor vo veciach dráh vykonávalo Ministerstvo železníc. Dopravným správnym úradom pre lesné železnice bol príslušný krajský národný výbor, do ktorého pôsobnosti patrili stavebno-udržiavací dozor. (54)

2. Zrušenie Kysucko-oravskej lesnej železnice

Povodeň v roku 1958 urýchlila zrušenie niektorých úsekov železnice. Z pôvodných 110 km trate ostávalo koncom 60. rokov 20. storočia už len asi 80 km stavebnej dĺžky. (55)

Komisia dopravy Stredoslovenského KNV v Banskej Bystrici zrušila uznesením č. 92 zo dňa 17. decembra 1968 s účinnosťou od 1. januára 1969 lesnú železnicu Oščadnica-Zákamenné v okrese Čadca a Dolný Kubín. (56) Kysucko-oravská lesná železnica bola zrušená z dôvodu nerentability od 1. januára 1969 s demontážou trate do 31. decembra 1971. Skutočné ukončenie prevádzky a demontáž trate sa však uskutočnilo až v roku 1972, a to s výnimkou 8 km dlhého úseku Chmúra – Tanečník, v ktorom sa nachádzal aj úvratový systém. Zlikvidovaná bola aj časť rušňového parku a väčšina vozňov.

Hlavné **dôvody**, ktoré viedli k likvidácii lesnej železnice, boli tieto:

1. zníženie nákladov na prevoz 1 plm z 1,61 Kčs lesnou železnicou na 1,43 Kčs autodopravou;
2. pomer zníženia sa javí 100:78 %;
3. vylúči sa lomená doprava a urýchlila sa odvoz;
4. zlepši sa presun odvozných miest vo smere ťažby dreva;
5. nakladanie dreva sa zmechanizuje v plnom rozsahu;
6. plynulosť prepravy sa zabezpečí aj v zime, keďže odpratávanie snehu na cestách je jednoduchšie;
7. odvoz dreva autodopravou zabezpečí jedna čata, pri lesnej železnici sa vystriedajú 4 čaty;
8. stav pracovníkov sa zníži o 105 osôb.

Posledný dôvod uvedený v likvidačnej správe prevzali aj likvidačné orgány a považujeme ho až za zarážajúci: „Zrušením lesnej železnice nebudú dotknuté žiadne verejné záujmy.“ (57) Otázka verejných záujmov bola v danom období striktno určovaná politicko-mocenskými záujmami a prebiehajúca normalizácia v poaugustovom období 1968 nedávala veľa priestoru na prezentovanie vlastných názorov.

Proti likvidácii lesnej železnice a jej rozobratiu a zošrotovaniu strojného parku sa postavili Okresný národný výbor v Čadci, Lesnícke a drevárske múzeum v Antole, Technické múzeum v Košiciach, Vysoká škola dopravná v Žiline, ústredná tlač, pamiatkové orgány i mnohí jednotlivci. (58)

Snahy ochrancov pamiatok z okresov Dolný Kubín a Čadca nikto nebral vážne, až na úsek Chmúra – Tanečník. (59) Zásluhou **Kysuckého múzea v Čadci** a **Oravského múzea Pavla Országha Hviezdoslava v Dolnom Kubíne** – Vlastivedného oddelenia v Oravskom Podzámku bol úsek lesnej železnice Chmúra – Tanečník vyhlásený nariadením vlády SR 11. júna 1991 za národnú kultúrnu pamiatku. Zachovaný úsek národnej kultúrnej pamiatky Kysucko-oravskej historickej lesnej úvratovej železnice v okrese Dolný Kubín sa nachádza v katastrálnom území obcí Oravská Lesná a Zákamenné. (60)

V roku 1974 prevzalo zachovanú časť zrušenej KOLŽ vrátane koľajových vozidiel do správy Kysucké múzeum v Čadci so zámerom jej funkčnej obnovy a nového spoločenského využitia formou múzejnej železnice v národopisnej expozícii. Popri rekonštrukcii 2,7 km dlhej časti trate v úseku

Chmúra Kubátkovia, ktorá sčasti prechádzala cez areál expozície v prírode, sa múzeum zameralo aj na doplnenie parku koľajových vozidiel. Skúšobné jazdy historických vlakov sa začali v roku 1980. Názov **Historická lesná úvratová železnica** nesie železnica od roku 1991, keď sa stala aj národnou kultúrnou pamiatkou. Generálna oprava trate sa začala v roku 1992 a od roku 1995 bola úradne povolená osobná doprava v úseku Kubátkovia Chmúra – 1. úvrať, čím začala HLÚŽ plniť funkciu múzejnej železnice. V 70. rokoch 20. storočia sa lesná železnica rekonštruovala v letných mesiacoch zväčša brigádnickou výpomocou študentov Vysokej školy dopravnej v Žiline. Táto vysoká škola zároveň vyhotovovala príslušnú dokumentáciu, napríklad projekt rekonštrukcie, projekt prevádzky železnice a iné. (61)

3. Odkaz z minulosti súčasníkom z pohľadu dobovej tlače

Železnica mala významné miesto v živote Kysučanov a Oravčanov, čo bolo reflektované aj v dobovej tlači.

Časopis *Malá železnice* sa zameriava na prehľadnejšie spracovanie dejín Kysucko-oravskej železnice s osobnou účasťou autorov na mieste prevádzky železnice. Veľa priestoru venovali samotnej **činnosti a organizácii práce** na železnici, snažili sa priblížiť prostredie širokej verejnosti s výzvou, aby si ešte vychutnali ich prevádzku spojenú s krásnou prírodou a architektúrou a otvorene vyzvali čitateľov na jej záchranu: „Snad je ešte čas postarať sa o to, aby nezmizely s povrchu zeme beže zbytku. Ale teď ešte máte príležitosť zastihnout je v plné práci, až někdy zase zavítáte do krásných koutů Slovenska.“ (62)

Tieto myšlienky vznikali koncom roku 1967, keď sa začínalo obdobie pred pražskou jarou a uvoľňovala sa tlačová cenzúra. V čase rušenia železnice a následnej normalizácie spoločnosti neboli prípustné žiadne prejavy na záchranu železnice, pretože sa mohli považovať za buržoázny nacionalizmus. A ak sa aj objavili, na verejnosť sa s istotou nedostali. Táto opatrnosť sa po roku 1968 preniesla aj do všetkých periodík a redaktori sa z opatrnosti vyhýbali otvorenej kritike zrušenia železnice, aby neboli označení za buržoáznych nacionalistov a neobvinili ich z ohrozovania normalizácie.

Časopis *Železničář* v roku 1972 po zastavení prevádzky Kysucko-oravskej lesnej železnice nostalgicky predpovedal budúci záujem o železnicu a jej technicky vyspelú úvratovú časť: „Ticho zapomenutí ... se zanedlouho rozhostí i nad stráněmi, ukryvajícími divoké smyčky a úvratě. A možná, že po letech budou naši synové v houštinách kapradin pracně vyhledávat stopy díla, které zbudovali naši otcové a dědové.“ (63) Autor článku ako odborník na danú problematiku zároveň vyzýva k záchrane technickej a obrazovej **dokumentácie trate**.

Žijeme v rýchlej, uponáhľanej dobe, v ktorej si nevedomujeme, čo má a nemá skutočnú hodnotu. Vieme si vyčíslieť, čo nás stojí prevádzkovanie takej železničky, aké sú jej náklady, súvisiace s dopravou, obsluhou, údržbou, no nepozrieme sa na to, aký prínos môže mať železnička z iného uhla pohľadu. Taká železnička sa nemusí využívať len na pôvodné prevážanie materiálu, ale dá sa využiť aj ako turistická atrakcia, ktorú by navštevovali ľudia z okolitých obcí a miest.

Zamestnanosť nemusí stáť len na robotníkoch, ktorí pracujú na železnici za účelom odvozu drevnej hmoty, ale posúva sa do pozície zamestnania mužov a žien v turistickej oblasti, čo sa za niekoľko desaťročí potvrdilo.

Až druhá polovica 70. rokov 20. storočia priniesla eufóriu nadšenia pre sympatizantov a nadšencov lesných železníc. Dokazuje to aj článok v celoslovenskom denníku *Pravda*, kde sa okrem stručného popisu histórie železnice odsudzuje jej **unáhlené zrušenie**: „Sme na stavbe, vlastne na rekonštrukcii nedávno nepremyslene zlikvidovanej lesnej železnice,“ (64) ale vzápätí sa teší na jej muzeálnu prevádzku.

V 80. rokoch 20. storočia sa už autori nebáli opísať skutočný stav a volali o záchranu železničky ako **muzeálnej funkčnej pamiatky**. Venovali sa aj detailnej pomoci a hľadali ďalšie riešenia. Denník *Smena* sa na železničku pozerá s odstupom deviatich rokov a porovnáva spustenú železničku v roku 1973 so situáciou v roku 1982 a konštatuje, že: „Skrátka veľmi ľahko hrozí, že síce trať bola opäť vybudovaná, ale len na veľmi krátky čas ...aby opäť zarástla burinou...“ (65) Denník sa nenechal uniesť nostalgiou prevádzky na časti železničky, ale poukazuje na konkrétne problémy pri

opravách kotlov parných lokomotív, a tým aj na ohrozenie prevádzky muzeálnej železnice.

V 90. rokoch 20. storočia sa snažilo viacero periodík podať čo najhodnovernejšie historické podanie v tlači o tom, ako zanikla železnička. Takými periodikami boli napríklad *Les* a *Horizonty dopravy*. (66) Samotné **príčiny zrušenia** železnice sa snažili pomenovať periodiká *Bystrické zvesti* (67) a *Slobodný piatok* ako: „Následkom dopravných ťažkostí (zimné prestoje pre nezjazdnosť trate, nedostatok náhradných dielov na lokomotívy a podobne) ako i ekonomickej neefektívnosti (vysoké náklady v porovnaní s nákladnými autami, vysoká cena podvalov a pod.) prestala železnica plniť svoju funkciu.“ (68)

O načrtnutie **finančných problémov pri údržbe** muzeálnej železnice sa pokúšal denník *Práca*. (69) Novinárska spoločnosť si pozorne všímala dianie na muzeálnej železničke. V roku 2002 sa venovali zrúteniu depa pod náporom snehu a poškodeniu mobiliáru. (70) O niekoľko rokov sa význam historickej železničky vníma aj z pohľadu filmárov a dokumentaristov. (71) Jazdu vláčikom si zamilovali aj hľadači romantiky, či svadobné páry.

V roku 2006 vychádza v *Katolíckych novinách* článok (72), ktorý sa v prvej časti venuje stručnej histórii železničky a v druhej časti oceňuje iniciatívu priaznivcov lesných a pamiatkových orgánov. Ďakuje im tiež za záchranu úvraťového systému. Autorka článku sa zameriava na deti a mládež a spoluobjavuje s nimi históriu. Starším ponúka nostalgické spomienky na ich mladosť cestou vláčikom pomedzi drevené domčeky skanzenu. V tomto roku vychádza ďalší článok, ktorý sa zameriava na **problémy životného prostredia** (73) a dopad cestnej a železničnej dopravy na životné prostredie. Z pohľadu záťaže na životné prostredie dáva železniciam prednosť pred cestnou dopravou, či už pri samotnej stavbe alebo jej prevádzke.

Pri výročiach zrušenia železničky alebo pri jej založení, spojení alebo iných súvislostiach neustále vychádzali články, brožúrky, informácie, ktoré nostalgicky vykresľovali železničku ako národný poklad. K prípadnému záujmu alebo nezájmu o danú tému môžem v prípade periodík uviesť, že téma bola sledovaná s primeraným záujmom. Bola podávaná vecne, a to s cieľom presvedčiť čitateľa o pozitívnom pohľade na železniciu.

Záver

Lesné železnice tvorili technicky zaujímavú a dôležitú časť v dejinách lesnej dopravy, a tým sa zapísali aj do histórie dopravy. Je len poľutovaniahodné, že týchto technických skvostov ostalo pre dnešok tak málo.

Cieľom tohto príspevku bolo priblížiť technickú hodnotu lesnej železnice v regióne, kde žijem, a následne pomocou dobovej tlače poukázať na vývoj spoločenského poznania hodnoty technického dedičstva našich predkov. Vlastným výskumom dobovej tlače, to ako dokáže tlač čitateľom vysvetliť zrušenie lesnej železnice, sme sa pokúsili zistiť a dopracovať k cieľu, porovnať jednotlivé periodiká a vyhodnotiť z jednotlivých článkov pozitívny alebo negatívny záujem redakcií na vybranej udalosti (ako je zrušenie a následná rekonštrukcia Kysucko-oravskej lesnej železnice). Myslíme si, že pri obmedzenom výbere periodík sa nám podarilo v rôznych časových odstupoch poukázať na **pozitívny záujem redakcií** o danú tému. Výslovné podporenie zrušenia železnice sme nezaznamenali v žiadnych časových pásmach uverejňovania článkov.

Domnievame sa, že v rozsahu získaných prameňov a literatúry sa nám podarilo preukázať, že v priebehu niekoľkých desaťročí sa historické povedomie a úcta k historickým hodnotám zlepšuje. Príkladom toho je zveľaďovanie technického a strojového parku v **Múzeu kysuckej dediny vo Vychylovke** a v neposlednom rade je významným príkladom symbolického zachovania diela vytvoreného generáciami našich predkov i vybudovanie **cyklotrasy**, ktorá je situovaná po telese bývalej lesnej úvraťovej železničky. Okrem športov na asfaltovom povrchu v letných mesiacoch poskytuje úpravou bielej stopy ideálne podmienky aj pre bežky. Bývalá trať Kysucko-oravskej lesnej železnice tak oživa v modernejšom duchu a ostane sprístupnená aj ďalším generáciám.

Poznámky

(1) Miesto spotreby: pily, továrne na spracovanie drevnej hmoty; miesto vývozu: stanice verejných

- železníc, odkiaľ sa drevo dopravovalo na vzdialenejšie trhy.
- (2) ŽILINČÍK, I.: Úzkorozchodná železnica na rozhraní Kysúc a Oravy. In: *Pamiatky a múzeá – revue pre kultúrne dedičstvo*, s. 66.
  - (3) DUBOVICKÝ, O.: Lesy, píly a lesná železnica. In: *Bystrické zvesti*, 1995, roč. 4, č. 12, s. 6 – 7.
  - (4) ŽILINČÍK, I.: Úzkorozchodná železnica na rozhraní Kysúc a Oravy. In: *Pamiatky a múzeá – revue pre kultúrne dedičstvo*, s. 66.
  - (5) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. – 1417. HENDRYCH, J.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. Žilina, 1976, s. 4.
  - (6) Kysucké múzeum v Čadci, H(LŽ) 2460 KM 492/99. *Lesné železnice na Slovensku – správa zo dňa 10. marca 1954*, s. 3.
  - (7) Účastinná spoločnosť pre mlynský a drevársky priemysel.
  - (8) ŽILINČÍK, I.: *Úzkorozchodná železnica...*, s. 64; Kysucká knižnica v Čadci, fond P.č. 62863. ŽILINČÍK, I.: Kysucko-oravská lesná železnica – minulosť/súčasnosť/perspektívy. Čadca, 2006, s. 22.
  - (9) JONEKOVÁ, E. et al.: *Nová Bystrica*. Magma Čadca, 2011, s. 259.
  - (10) Kysucké múzeum v Čadci. Opis protokolu spísaný v kancelárii lesného riaditeľstva v Oščadnici dňa 17. júla 1930, k č. 50.351/30, s. 3 – 4.
  - (11) Kysucké múzeum v Čadci. Opis protokolu spísaný v kancelárii lesného riaditeľstva v Oščadnici dňa 17. júla 1930, k č. 50.351/30. s. 21, s. 51.
  - (12) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice 1/1968*.
  - (13) Od roku 1946 Oravská Lesná.
  - (14) KEPŠTA, D.: Úloha lesa a lesného hospodárstva v dejinách Oravy. In: *Zborník Oravského múzea (1)*. Banská Bystrica, 1968, s. 198.
  - (15) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice 1/1968*.
  - (16) ŽILINČÍK, I.: *Úzkorozchodná železnica...*, s. 64 – 65.
  - (17) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice 1/1968*.
  - (18) ŽILINČÍK, I.: *Úzkorozchodná železnica...*, s. 65.
  - (19) Zvíťazil projekt ružomerskej firmy bratov Galovcov – Ladislav a Edmund Galo.
  - (20) Originálne podklady sa podarilo v roku 2012 objaviť v archívnom fonde Ústavu inženýrskych stavieb lesníckych Vysoké školy zemédělské v Brně. Materiály obsahujú aj poznámky o jednotlivých úsekoch, využívaných dopravných prostriedkoch, otázke zachovávaní bezpečnosti či nákladoch v 2. polovici 20 rokov. Sú cenným pramenným zdrojom informácií. In: Kysucká knižnica v Čadci. PAUKOVÁ, V.: Počiatky spojovacej trate Erdútka – Chmúra. Z histórie Kysucko-oravskej lesnej železnice, dnes Národnej kultúrnej pamiatky SR. In: *Týždenník Kysuce*, 2013, č. 46, s. 11.
  - (21) CHOLUJ, D.: Kysucká lesná železnica. In: *Správy a informácie*. Kysucké múzeum. Čadca, 2/1978, s. 123; JONEKOVÁ, E. et al.: *Nová Bystrica...*, s. 259.
  - (22) Úvrať – pokračovanie chodu vlaku na inú koľaj, pri ktorej sa zmení smer chodu na opačný smer.
  - (23) ŽILINČÍK, I.: *Úzkorozchodná železnica...*, s. 66.
  - (24) ČERŇAN, I.: *Obnova spojenia*. [online]. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava Dolný Kubín. [cit. 2016-11-1]. Dostupné na internete: <<https://www.rail.sk/arp/slovakia/history/h251-4.htm>>.
  - (25) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice 1/1968*.
  - (26) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice 1/1968*; JONEKOVÁ, E. et al.: *Nová Bystrica...*, s. 260.
  - (27) JONEKOVÁ, E. et al.: *Nová Bystrica...*, s. 259; Kysucké múzeum v Čadci. Opis protokolu spísaný v kancelárii lesného riaditeľstva v Oščadnici dňa 17. júla 1930, k č. 50.351/30, s. 17, s. 51.
  - (28) Kysucké múzeum v Čadci. Opis protokolu spísaný v kancelárii lesného riaditeľstva v Oščadnici dňa 17. júla 1930, k č. 50.351/30, s. 17, s. 21 – 23.
  - (29) Kysucké múzeum v Čadci, H(LŽ)2460 KM 492/99. *Lesné železnice na Slovensku – správa zo dňa*

10. marca 1954, s. 3; JONEKOVÁ, E. et al.: *Nová Bystrica...*, s. 260.
- (30) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice 1/1968*.
- (31) Kysucké múzeum v Čadci. Opis protokolu spísaný v kancelárii lesného riaditeľstva v Oščadnici dňa 17. júla 1930, k č. 50.351/30, s. 17, s. 29.
- (32) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 8.*
- (33) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 8.*
- (34) Kysucká knižnica v Čadci, fond P. č. 62863. ŽILINČÍK, I.: *Kysucko-oravská lesná železnica – minulosť/ súčasnosť/ perspektívy. Čadca, 2006, s.22.*
- (35) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 8.*
- (36) Kysucké múzeum v Čadci, H(LŽ)2460 KM 492/99. Lesné železnice na Slovensku – správa zo dňa 10. marca 1954, s. 3.
- (37) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 9.*
- (38) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por.č. 77130. ŽILINČÍK, I.: Kysucko-oravská lesná železnica Oščadnica – Lokca. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 25.*
- (39) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI. 212 – 264, č. 561. MERTUŠ, J.: Železnička ako lusk – Svetový unikát na kysucko-oravskom pomedzí. In: *Slobodný piatok, 3, 24. 1. 1992, č. 3, s. 6.*
- (40) JONEKOVÁ, E. et al.: *Nová Bystrica...*, s. 262.
- (41) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 11.*
- (42) Kysucké múzeum v Čadci, H(LŽ)2460 KM 492/99. Lesné železnice na Slovensku – správa zo dňa 10. marca 1954, s. 4.
- (43) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 12.*
- (44) Oplenvý vozík – podvozok s jedným oplenom, ktorý spojený s druhým oplenom dlhým drevom do dvojíc, tvoril vozne pre prepravu dlhého dreva. Asi polovica týchto podvozkov mala plošinu pre sprievodcu – brzdára a ručnú vretenovú špalíkovú brzdu.
- (45) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 13.*
- (46) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por. č. 77130. STRIŠŠ, J.: Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 14.*
- (47) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por.č. 77130. ŽILINČÍK, I.: Kysucko-oravská lesná železnica Oščadnica – Lokca. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 24.*
- (48) CHOLUJ, D.: Kysucká lesná železnica. In: *Správy a informácie. Kysucké múzeum. Čadca, 2/1978, s. 129; Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por.č. 77130. ŽILINČÍK, I.: Kysucko-oravská lesná železnica Oščadnica – Lokca. In: Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 2425.*
- (49) Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por.č. 77130. ŽILINČÍK, I.: Kysucko-oravská lesná železnica Oščadnica – Lokca. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 25.*
- (50) CHOLUJ, D.: Kysucká lesná železnica. In: *Správy a informácie. Kysucké múzeum. Čadca, 2/1978, s. 129; Kysucká knižnica v Čadci, fond Rg. 2888, por.č. 77130. ŽILINČÍK, I.: Kysucko-oravská lesná železnica Oščadnica – Lokca. In: Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. Čadca, 1986, s. 25.*
- (51) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice 1/1968*.
- (52) ŽILINČÍK, I.: *Úzkorozchodná železnica...*, s. 66.

- (53) Kysucké múzeum v Čadci, H(LŽ)2460 KM 492/99. *Lesné železnice na Slovensku* – správa zo dňa 10. marca 1954, s. 4 – 5.
- (54) Kysucké múzeum v Čadci, H(LŽ)2454. KONFAL, J.: *Lesné železnice s rozchodom 760 mm – prednáška pre frekventantov Ústrednej robotníckej školy PLDP*.
- (55) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126. BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice* 1/1968.
- (56) ČERŇAN, I.: *Obnova spojenia*. [online]. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava Dolný Kubín. [cit.2016-11-1]. Dostupné na internete: <<https://www.rail.sk/arp/slovakia/history/h251-4.htm>>.
- (57) CHOLUJ, D.: Kysucká lesná železnica. In: *Správy a informácie*. Kysucké múzeum. Čadca, 2/1978, s. 129 – 130.
- (58) CHOLUJ, D.: Kysucká lesná železnica. In: *Správy a informácie*. Kysucké múzeum. Čadca, 2/1978, s. 130.
- (59) ČERŇAN, I.: *Obnova spojenia*. [online]. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava Dolný Kubín. [cit.2016-11-1]. Dostupné na internete: <<https://www.rail.sk/arp/slovakia/history/h2514.htm>>.
- (60) Uverejnené v zb. zák. č. 299, čiastka 55, § 1 In ČERŇAN, I.: *Obnova spojenia*. [online]. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Dolný Kubín. [cit.2016-11-1]. Dostupné na internete: <<https://www.rail.sk/arp/slovakia/history/h251-4.htm>>.
- (61) CHOLUJ, D.: Súčasný stav výstavby Múzea kysuckej dediny vo Vychylovke. In: *Správy a informácie*. Čadca, 3/1979, s. 128.
- (62) Kysucká knižnica v Čadci, fond Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985, 119-165, č. 126, BAUER, Z.: Lesní železnice Oščadnica – Zákamenné. In: *Malá železnice* 1/1968.
- (63) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižkov. HENDRYCH, S.: Slovenské lesné železnice. In: *Železničár*, 1972, č. 19 (s. 306) a č. 20 (s. 323).
- (64) Kysucká knižnica v Čadci, fond č.501 ČA. TEVECOVÁ, V.: Milimetre pre lokomotívu – Viac úcty k dedičstvu minulosti, k zručnosti a umu našich predkov. In: *Pravda*. Bratislava, 1979.
- (65) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI., č. 106/XI. ŠTRAUCH, Š.: Kto zachráni železničku (1). In: *Smena*. Bratislava, 3. 11. 1982.
- (66) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky VII. 270 – 346, č. 329/VII. JUNEK, J.: Keď sa povie Kysuce, Orava... – Po koľajniciach histórie lesných železničiek. In: *Les* č. 1/19; Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky VII. 270 – 346, č. 332/VII. VANGEL, J. – VANGEL, J.: Kysucko-oravská lesná železnica – Z histórie dopravy. In: *Horizonty dopravy* 2/93.
- (67) DUBOVICKÝ, O.: Lesy, píly a lesná železnica. In: *Bystrické zvesti*, 1995, roč. IV, č. 12, s. 6 – 7; Kysucká knižnica v Čadci. DUBOVICKÝ, O.: Za oponou času v Starej Bystrici. In: *Kysuce*, 2006, č. 20, 17. 5. 2006.
- (68) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI. 212 – 264, č. 561. MERTUŠ, J.: Železnička ako lusk – Svetový unikát na kysucko-oravskom pomedzí. In: *Slobodný piatok*, 3, 24. 1. 1992, č. 3, s. 6.
- (69) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI. 394 – 483, č. 496. ERTLOVÁ, E.: Lesná úvratová železnička volá S.O.S. In: *Práca*. 53, 14. 4. 1998, č. 85, s. 4.
- (70) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI. 485 – 584, č. 522/XI. ÚRADNÍKOVÁ, D.: Depo takmer pochovalo vlak. In: *Pravda*. 20. 2. 2002, č. 43, roč. XII, s. 4.
- (71) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI. 585 – 741, č. 586/XI. FUKNOVÁ, M.: Úvratovka Kysucko-oravská lesná železnica čaká na znovuzrodenie. In: *Život*, 2005, č. 32.
- (72) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI. S.585 – 741, č. 970. GROCHÁLOVÁ, M.: V klapote histórie. In: *Katolícke noviny*, roč. 121, č. 36, s. 23.
- (73) Kysucká knižnica v Čadci, fond Výstrižky XI. s. 585 – 741, č. 975. KOBZA, V.: Z histórie a súčasnosti lesných železníc na Slovensku. In: *Enviromagazín*. M, 2006, č. 3, s. 28 – 29.

Literatúra

Bystrické zvesti, 4, 1995, č. 12, s. 6 – 7.

Enviromagazín, 2006, č. 3, s. 28 – 29.

Horizonty dopravy, 2/93.

ČERŇAN, I.: Obnova spojenia . [online]. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava Dolný Kubín. [cit. 2016-

- 11-1]. Dostupné na internete: <<https://www.rail.sk/arp/slovakia/history/h251-4.htm>>.
- Historická lesná úvratová železnica*. [Online]. [cit. 2016-12-20]. Dostupné na internete:<<http://www.kysuckemuzeum.sk/index.php/historicka-lesna-uvratova-zeleznica-hluz/991-lokomotiva>>.
- História oravského komposesorátu*. [Online]. [cit. 2016-12-20]. Dostupné na internete: <<http://www.lesy.sk/showdoc.do?docid=195&id=11>>.
- CHOLUJ, Dominik. 1978. Kysucká lesná železnica. In: *Správy a informácie*. Čadca : Kysucké múzeum, 2/1978, s. 119 – 135.
- CHOLUJ, Dominik. 1979. Súčasný stav výstavby múzea kysuckej dediny vo Vychylovke. In: *Správy a informácie*. Čadca : Kysucké múzeum, 3/1979, s. 127 – 141.
- JONEKOVÁ, Eva et al. 2011. *Nová Bystrica*. Čadca : Magma, 2011. 380 s. ISBN 978-80-89172-20-7
- Katolícke noviny*, 121, 2006, č. 36, s. 23.
- KEPŠTA, Dominik. 1968. Úloha lesa a lesného hospodárstva v dejinách Oravy. In: *Zborník Oravského múzea (1)*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 182 – 200.
- Kysuce*, 17. 5. 2006, č. 20, s. 6.
- Kysuce*, 20. 11. 2013, č. 46.
- Kysuce*, 46, 26. 3. 2003, č. 12, s. 4.
- Kysucké múzeum v Čadci, fond: H (LŽ) 2454; H (LŽ) 2460; H (LŽ) 2465; KM 492/99; KM 497/99*
- Kysucká knižnica v Čadci, regionálny fond: Rg. – 1417; Rg. 2888; por. č. 77130; P. č. 62863; Regionálne výstrižky XI. dejiny, zemepis, národopis 1984 – 1985; Výstrižky VII.; Výstrižky XI.Les, 1/19.*
- Malá železnice*, 1/1968.
- Námestovo 20. Storočie chronologicky*. [Online]. [cit. 2016-12-20]. Dostupné na internete: <<http://namestovo-orava.webnode.sk/dejiny/a20-storocie2/>>.Práca, 14. 4. 1998, 53, č. 85, s. 4.
- Pravda*, 1. 8. 1979, BA.
- Pravda*, 12, 20. 2. 2002, č. 43, s. 4.
- Slobodný piatok*, 3, 24. 1. 1992, č. 3, s.6.
- Smena*, 3. 11. 1982, BA.
- STRIŠŠ, Jozef. 1986. Lesné železnice na Slovensku. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. – zborník referátov a koreferátov z okresného seminára v Čadci dňa 24. septembra 1986*. Čadca : OV socialistickej akadémie ČSSR, 1986, s. 3 – 17.
- Železničár*, č. 19, 1972, s. 306.
- Železničár*, č. 20, 1972, s. 323.
- ŽILINČÍK, Ivan. 1986. Kysucko-oravská lesná železnica Oščadnica – Lokca. In: *Úzkorozchodné lesné železnice na Slovensku, ich obnova a využitie I. – zborník referátov a koreferátov z okresného seminára v Čadci dňa 24. septembra 1986*. Čadca : OV socialistickej akadémie ČSSR, 1986, s. 18 – 28.
- ŽILINČÍK, Ivan. 1987. Lesná železnica Oščadnica-Zákamenné-Lokca (história – súčasný stav – perspektívy). In: *Správy a informácie*. Čadca : Kysucké múzeum, 7/1987, s. 83 – 123.
- ŽILINČÍK, Ivan. 2006. *Klapot kolies v údoliach Bystrice a Bielej Oravy*. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2006. 72 s. ISBN 978-80-969445-2-1
- ŽILINČÍK, Ivan. 2006. *Kysucko-oravská lesná železnica – minulosť/súčasnosť/perspektívy*. Čadca : Kysucké múzeum Čadca, 2006.
- ŽILINČÍK, Ivan. 2011. Úzkorozchodná železnica na rozhraní Kysúc a Oravy. In: *Pamiatky a múzeá – revue pre kultúrne dedičstvo*. Bratislava : Slovenské národné múzeum a Pamiatkový úrad SR, 2011, roč. 60, č. 2/2011. s. 64 – 67. ISSN 1335-4353
- Život*, 2005, č. 32, 55, s. 22 – 23.

Summary

The Kysuce-Orava forest railway created technologically interesting segment in regional history of forest transportation. That is the reason for analysing of available specialised literature and documenting a report in which two aims are given. On the one hand, we analysed historical events which led to the formation and the downfall of the Orava-Kysuce forest railway and its

architectural and organizing conditions during railway's functioning. On the other hand, we compiled the views of various authors from chosen periodics. We investigated attitudes of individual periodics to the downfall of railway and whether they explained the reasons for downfall objectively to their readers. The main part of the report is created by study in Kysuce library and Kysuce museum in Čadca. This part was critically analysed and within limits compared to specialised literature. The relevance of railway's functioning and railway's contribution for today is summarised in the conclusion.

O autorke

Autorka je študentkou Univerzity Mateja Bela v magisterskom stupni v odbore učiteľstvo akademických predmetov geografia – história.

Monika Odrobiňáková, Struhy 1301, 02302 Krásno nad Kysucou

otus in verbo

vedecký časopis mladej generácie

Vydáva	Filozofická fakulta Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Tajovského 40 974 01 Banská Bystrica Slovenská republika
E-adresa redakcie	motusinverbo@umb.sk
Webová stránka	www.motus.umb.sk
Periodicita	dvakrát ročne
Rozsah	80 strán
Formát	A4, online
Ročník	šiesty
Číslo	druhé
Rok vydania	2017
ISSN	1339-0392

Oznamujeme všetkým, ktorí by chceli prispieť do najbližšieho čísla časopisu, že uzávierka príspevkov je 15. 2. 2018. Príspevky upravené podľa pokynov dostupných na webovej stránke časopisu posielajte na adresu motusinverbo@umb.sk. V prípade väčšieho záujmu si redakcia vyhradzuje právo presunúť zaslané príspevky do ďalšieho čísla.